

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav informačních studií a knihovnictví

Diplomová práce

Bc. Iva Stluková

**České veřejné knihovny jako instituce celoživotního vzdělávání
se zaměřením na seniory**

Czech public libraries as an institution of lifelong learning with a focus on
seniors

Praha, 2015

Vedoucí práce: PhDr. Hana Landová, Ph.D.

Ráda bych poděkovala vedoucí mé diplomové práce, PhDr. Haně Landové, Ph.D., za rady, připomínky a čas, který mi věnovala. Mé poděkování patří také všem knihovnám, které mi ochotně poskytly potřebné informace.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Hýskově, dne

.....
Jméno a příjmení

Klíčová slova (česky):

veřejné knihovny, celoživotní vzdělávání, vzdělávání dospělých, vzdělávání seniorů, univerzity třetího věku, akademie třetího věku, univerzity volného času

Klíčová slova (anglicky):

public libraries, lifelong learning, adult education, senior education, universities of the third age, academies of the third age, university of leisure

Abstrakt (česky):

Tato práce se věnuje projektům celoživotního vzdělávání českých veřejných knihoven. Jejím cílem je prověřit, do jaké míry se české veřejné knihovny věnují celoživotnímu vzdělávání, obzvláště vzdělávání seniorů a analyzovat konkrétní vzdělávací projekty. S ohledem na demografický vývoj české populace je vyzdvížena důležitost a význam pořádání takových programů v knihovnách. První část práce představuje teoretická východiska a vysvětluje pojmy, jako jsou celoživotní vzdělávání a učení, učící se společnost či formální, neformální a informální vzdělávání. Prostor je věnován gerontagogice i seniorům a stáří obecně. Představeny jsou konkrétní formy vzdělávání dospělých. V praktické části je provedena analýza vzdělávacích projektů knihoven a vyhodnoceno dotazování mezi jejich účastníky.

Abstract (in English):

This thesis is dedicated to projects of lifelong learning in Czech public libraries. Its aim is to examine to what extent Czech public libraries are devoted to lifelong learning, especially retiree education, and further, to analyze specific educational projects. Considering the demographic development of the Czech population, there is highlighted the importance and the significance of organizing such programs in the libraries. The first part of the thesis presents theoretical basis and explains terms such as lifelong learning and education, learning society, and formal, non-formal, and informal education. Another part of the thesis deals with gerontopedagogy and old age pensioners. Specific forms of adult education are also presented here. In the practical part, there is an analysis of educational projects of libraries and the questionnaires of the participants are evaluated.

OBSAH

OBSAH.....	6
SEZNAM ZKRATEK.....	8
PŘEDMLUVA.....	9
1.ÚVOD.....	11
2.CELOŽIVOTNÍ VZDĚLÁVÁNÍ/UČENÍ.....	12
2.1.Všeživotní učení a učící se společnost.....	15
2.2.Vzdělávání dospělých.....	15
2.2.1.Další vzdělávání.....	17
2.2.2.Další profesní vzdělávání.....	18
2.2.3.Občanské vzdělávání.....	18
2.2.4.Zájmové vzdělávání.....	18
2.3.Formální, neformální a informální vzdělávání.....	19
3.VZDĚLÁVÁNÍ SENIORŮ.....	21
3.1.Cíle a funkce vzdělávání seniorů.....	22
3.2.Senioři.....	23
3.2.1.Kvalita života.....	25
3.2.2.Aktivní stárnutí.....	25
3.3.Gerontagogika.....	27
3.4.Stáří a stárnutí.....	28
3.4.1.Specifika seniorského věku a jejich vliv na učení.....	28
3.4.1.1.Změny ve stáří.....	28
3.4.1.2.Docilita.....	29
3.4.1.3.Didaktická doporučení.....	30
3.4.1.4.Osobnost lektora.....	31
3.5.Demografická revoluce.....	32
4.FORMY VZDĚLÁVÁNÍ SENIORŮ.....	36
4.1.Univerzity třetího věku.....	36
4.1.1.Definice, poslání a cíle.....	36
4.1.2.Historie U3V.....	37
4.1.3.Mezinárodní asociace univerzit třetího věku.....	39
4.1.4.Vznik U3V v České republice.....	39
4.1.5.Dnešní podoba U3V v České republice.....	40
4.1.6.Asociace univerzit třetího věku.....	43
4.2.Virtuální univerzita třetího věku.....	44

4.3.Akademie třetího věku.....	48
4.4.Univerzity volného času.....	49
4.5.Další formy vzdělávání seniorů.....	50
5.PROJEKTY ČESKÝCH VEŘEJNÝCH KNIHOVEN V RÁMCI CELOŽIVOTNÍHO VZDĚLÁVÁNÍ.....	52
5.1.Knihovny jako instituce celoživotního vzdělávání.....	52
5.2.Sekce SKIP 60+.....	55
5.3.Výhody a rizika vzdělávacích projektů ve veřejných knihovnách.....	55
5.4.Představení konkrétních projektů.....	57
5.4.1.Litomyšlská univerzita třetího věku (LU3V).....	57
5.4.2.U3V, A3V a Hudební akademie v Knihovně Kroměřížska.....	59
5.4.3.Univerzita volného času v Krajské knihovně Vysočiny.....	61
5.4.4.Berounská akademie.....	63
5.5.Analýza projektů.....	65
5.5.1.Metodologie.....	65
5.5.2.Výsledky analýzy.....	67
5.5.3.Závěr.....	79
5.6.Hodnocení projektů účastníky.....	81
5.6.1.Výsledky dotazování.....	82
5.6.2.Závěr.....	93
6.ZÁVĚR.....	94
SEZNAM CITOVANÉ LITERATURY.....	95
DALŠÍ POUŽITÉ ZDROJE.....	101
SEZNAM OBRÁZKŮ.....	102
SEZNAM GRAFŮ.....	103
PŘÍLOHA 1.....	104
PŘÍLOHA 2.....	107
PŘÍLOHA 3.....	110
PŘÍLOHA 4.....	111
PŘÍLOHA 5.....	112
PŘÍLOHA 6.....	114

SEZNAM ZKRATEK

- AIUTA - Association Internationale des Universités du Troisième Age
- AU3V – Asociace univerzit třetího věku
- A3V – Akademie třetího věku
- BA – Berounská akademie
- CSP – Centrum sociální pomoci Litomyšl
- ČSFR – Československá federativní republika
- ČR – Česká republika
- EFOS – European Federation of Older Students at the Universities (Evropská federace studujících seniorů na univerzitách)
- EURAG – Europäische Arbeitsgemeinschaft für Alterselbsthilfe (Evropská organizace pro seniory, Svaz starší generace Evropy)
- LU3V – Litomyšlská univerzita třetího věku
- MK ČR – Ministerstvo kultury České republiky
- OECD - Organisation for Economic Co-operation and Development
- ONV – Okresní národní výbor
- OSN – Organizace spojených národů
- SKIP – Svaz knihovníků a informačních pracovníků
- UNESCO - United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization
- UTB – Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
- UVČ – Univerzita volného času
- U3V – Univerzita třetího věku
- VU3V – Virtuální univerzita třetího věku

PŘEDMLUVA

Pracuji v Městské knihovně Beroun, kde byl v roce 2013 za podpory města spuštěn vzdělávací projekt s názvem Berounská akademie. Jeho tvůrcům byly inspirací univerzity třetího věku a jiné vzdělávací programy pořádané českými veřejnými knihovnami. Vznikl tak vzdělávací cyklus přednášek původně zaměřených na obecná témata (výtvarné umění, geologie, architektura) s regionálním záběrem. Berounská akademie představuje projekt v rámci neformálního vzdělávání. Přednášky navštěvují přihlášení frekventanti, kteří vlastní studentské průkazy. Věk uchazečů není žádným způsobem omezen, nicméně velkou část posluchačů tvoří senioři. Výklad zajišťují odborní lektori. Ze své pracovní pozice jsem měla možnost do přípravy projektu také částečně zasáhnout. Přestože šlo především o přípravu podkladů, tvorbu studentských průkazů, pamětních listů a dalších materiálů, problematika celoživotního vzdělávání v knihovnách mě zaujala natolik, že jsem se rozhodla věnovat jí tuto diplomovou práci.

Práce si klade za cíl prověřit, do jaké míry se české veřejné knihovny věnují celoživotnímu vzdělávání, zejména vzdělávání seniorů, a analyzovat konkrétní projekty celoživotního vzdělávání těchto knihoven. Vzhledem k tomu, že počet seniorů v české populaci bude v následujících několika desetiletích narůstat v důsledku demografické revoluce, je také cílem této práce vyzdvihnout důležitost a rostoucí význam těchto projektů v knihovnách.

První část práce představuje teoretická východiska. Jsou zde osvětleny pojmy související s celoživotním vzděláváním, jako je vzdělávání dospělých, formální, neformální a informální vzdělávání, všeživotní učení či učící se společnost. Je vysvětlen rozdíl mezi celoživotním vzděláváním a celoživotním učením. Zvláštní pozornost je věnována také gerontagogice, cílům vzdělávání seniorů, jeho funkcím a stáří obecně. Pojednáno je o konkrétních formách vzdělávání seniorů, se kterými je možné se v knihovnách setkat. Jedná se především o univerzity třetího věku, akademie třetího věku a univerzity volného času. Zvláštní prostor je věnován projektu Virtuální univerzita třetího věku České zemědělské univerzity v Praze, do kterého se zapojují také veřejné knihovny.

Praktická část představuje knihovny jako instituce celoživotního vzdělávání. Uvedeno je několik příkladů konkrétních projektů. V této části je popsána analýza jednotlivých vzdělávacích projektů českých veřejných knihoven. Tato analýza vychází z dostupných dokumentů, internetových zdrojů a ze spolupráce s jednotlivými knihovnami, která byla

navázána pomocí elektronické pošty. Knihovny následně vyplňovaly elektronický formulář vztahující se k jejich projektu, nebo odpovídaly na otázky přímo v e-mailové zprávě. U řady knihoven, se kterými se takto spolupráci navázat nepodařilo, byly hlavním zdrojem informací o projektu webové stránky knihovny. Tato část zahrnuje také hodnocení projektů samotnými účastníky, které se uskutečnilo formou dotazníkového šetření. Původním plánem bylo uskutečnit osobní rozhovory s účastníky Berounské akademie, ale z organizačních a časových důvodů toto nebylo možné. V samotném textu se k této skutečnosti dále vyjadřuji.

K citování uvnitř textu byl použit Harvardský systém. Záznamy citované literatury jsou v souladu s normou ČSN ISO 690:2010.

1. ÚVOD

Veřejné knihovny dnes neslouží jen jako paměťové či kulturní instituce, ale také jako instituce vzdělávací. Kořeny této vzdělávací funkce knihoven sahají daleko do minulosti. Dlouho se však knihovny se svými vzdělávacími aktivitami zaměřovaly převážně na děti a mládež. Dnes už není výjimkou, když knihovna nabízí vzdělávací programy pro dospělé nebo i přímo pro seniory. Není ale mnoho knihoven, které mohou tvrdit, že mají v této oblasti skutečně bohaté zkušenosti.

Jelikož naše populace stárne a problematika celoživotního vzdělávání je (a bude) stále aktuálnější, je nezbytné, aby i veřejné knihovny přispívaly svými aktivitami ke vzdělanosti dospělých a obzvláště seniorů. Seniori představují velice početnou cílovou skupinu, která dnes již ovládá výpočetní techniku, má možnost využívat nabídky nejrůznějších aktivit a naplňuje tak koncept aktivního stárnutí. Knihovny musí mít seniorům stále co nabídnout. A to nejen v oblasti standardních knihovnických služeb, ale také v rámci jiných aktivit souvisejících s dalšími funkcemi knihoven, jako jsou funkce kulturní, komunitní či právě vzdělávací. Knihovny v sobě mají velký potenciál být uznávanými institucemi celoživotního vzdělávání a do budoucna mohou hrát v této oblasti důležitou roli.

Pořádání vzdělávacích programů pro dospělé přináší knihovnám řadu výhod. V neposlední řadě však získávají cenné zkušenosti do budoucna. Pro knihovny, které se chystají podobný projekt teprve spustit, tak není nic snadnějšího, než se od těchto knihoven nechat inspirovat.

2. CELOŽIVOTNÍ VZDĚLÁVÁNÍ/UČENÍ

Vzdělávání seniorů, na které je primárně tato práce zaměřena, se realizuje v rámci celoživotního vzdělávání, jehož koncept byl definován během 20. století. Myšlenka celoživotního vzdělávání je však daleko starší a souvisí s takovými osobnostmi, jakými byl J. A. Komenský či Aristoteles. Za zakladatele celoživotního vzdělávání na počátku 20. století mohou být považováni Basil Yeaxlee a Eduard Lindeman. Basil Yeaxlee poprvé plně formuloval myšlenku celoživotního vzdělávání. Spolu s Eduardem Lindemanem poskytl intelektuální základy pro komplexní pochopení vzdělávání jako stále pokračujícího aspektu každodenního života (Průcha a Veteška, 2012; Smith, 1996, 2001). K vyhlášení konceptu celoživotního vzdělávání došlo v roce 1970. OSN na valném shromáždění UNESCO rozhodla, že tento rok bude vyhlášen jako „Mezinárodní rok výchovy a vzdělávání“. Pod hlavičkou UNESCO byla tehdy založena Mezinárodní komise pro rozvoj vzdělávání. Jejím výstupem byla závěrečná zpráva „Learning to be: The world of education today and tomorrow“ (Učit se být: Svět vzdělávání dnes a zítra, známá jako tzv. Faureho zpráva), publikovaná v roce 1972. Tento dokument deklaruje základní principy celoživotního vzdělávání, které jsou v zásadě rozvíjeny dosud: každý jedinec má mít možnost se vzdělávat, celoživotní vzdělávání je nezbytné pro učící se společnost a zahrnuje všechny aspekty vzdělávání. Koncept celoživotního vzdělávání byl následně rozpracován ve všech mezinárodních dokumentech a pozornost mu byla věnována také na všech mezinárodních konferencích (Palán, 1997; Šerák, 2013).

Celoživotní vzdělávání představuje dle definice „*veškeré účelné formalizované i neformální činnosti související s učením, které se průběžně realizují s cílem dosáhnout zdokonalení znalostí, dovedností a odborných předpokladů*“ (Průcha a Veteška, 2012, s. 52). V ideálním případě má celoživotní vzdělávání představovat nepřetržitý proces probíhající od narození do smrti a vyžadovat zapojení a podíl celého vzdělávacího systému (Veteška, 2011). Koncept je založen na potřebě permanentní kultivace člověka a jeho rozvoje a významně se podílí na jeho socializaci. Umožňuje jedinci, aby v jakémkoliv okamžiku svého života vstoupil do vzdělávacího procesu (Bočková, 2000).

Dnes je stále více preferován termín „celoživotní učení“. Koncepce celoživotního vzdělávání přikládala velkou úlohu školským institucím. Brala v úvahu vazbu mezi školským vzděláváním a prací a předpokládala, že proces vzdělávání bude v určitých fázích přerušován

(Bočková, 2000). Plamínek (2014) definuje vzdělávání jako záměrné, organizované učení, které je výsledkem vědomého úsilí vzdělavatele a je organizováno s určitým záměrem. Tím by mělo být dosažení kompetence nebo způsobilosti k nějaké činnosti. Preference pojmu celoživotní učení zdůrazňuje skutečnost, že zodpovědnost za získávání a rozvíjení schopností, dovedností, znalostí a kompetencí je přenesena na jednotlivce (Průcha a Veteška, 2012). Učení je tedy činností jedince, kdežto vzdělávání a výchova jsou relativně souvislou řadou sociálních aktivit spjatých s nějakou institucí. Termín celoživotní učení tak zdůrazňuje časovou dimenzi, tj. učení v průběhu celého života, kde fáze dospělosti zaujímá významné a relativně dlouhé časové období, které se dále člení na různé fáze dané mimo jiné převažujícími životními rolemi (Rabušicová, 2006). Důležité je však uvědomit si, že výchova a vzdělávání nejsou možné bez učení. Koncepce celoživotního učení se začala výrazně prosazovat v 90. letech 20. století, kdy se o ni začalo zajímat OECD i Evropské společenství (Bočková, 2000). Následovala celá řada mezinárodních konferencí a dokumentů. Celoživotní učení charakterizovalo OECD¹ takto: „*Celoživotní učení je kontinuální proces, který stimuluje a zplnomocňuje jednotlivce k získávání všech znalostí, hodnot, dovedností a porozumění, které potřebuje v průběhu života, a k jejich používání se sebedůvěrou, kreativitou a uspokojením ve všech rolích, okolnostech a prostředcích*“ (Palán, 1997, s. 17).

Rok 1996 byl vyhlášen „Evropským rokem celoživotního vzdělávání“, v jehož rámci byly přijaty dokumenty, které zásadním způsobem zasáhly do oblasti rozvoje a vzdělávání. Jedním z nich byla zpráva Mezinárodní komise pro vzdělávání ve 21. století UNESCO, tzv. „Delorsova zpráva“, která dále rozpracovává celoživotní učení založené na čtyřech pilířích: učit se vědět, učit se dělat, učit se spolužití a učit se být. Na schůzi ministrů školství OECD v lednu 1996 v Paříži bylo přijato svolání „Lifelong Learning for All“ (Celoživotní učení pro všechny), ve kterém ministři přijali celoživotní učení pro všechny jako řídicí zásadu politických strategií, které budou přímou odpovědí na potřebu vylepšení kapacity jedinců, rodin, pracovišť a komunit (Palán, 1997).

Evropská komise vydala v roce 2000 „Memorandum o celoživotním učení“, jehož cílem bylo vyvolat debatu o účinné strategii pro uskutečňování celoživotního učení. Pro Evropu má být celoživotní učení vysokou prioritou, a to především proto, že Evropa se mění ve společnost a ekonomiku založenou na znalostech. V Memorandu jsou zdůrazněny dva

¹ V Římě v roce 1994.

stejně důležité úkoly celoživotního učení: podporovat aktivní občanství a podporovat zaměstnatelnost. Aktivní občanství se zaměřuje na to, zda a jak se lidé podílí na všech sférách společenského a hospodářského života. Zaměstnatelnost představuje schopnost najít a udržet si zaměstnání. V polovině 90. let se dospělo ke shodě v tom, že vzdělávání a příprava v průběhu celého života pomáhá udržovat ekonomickou konkurenceschopnost a zaměstnatelnost. Je však také nejlepším způsobem potírání sociálního vylučování (*Memorandum*, 2001). Za hlavní cíle konceptu celoživotního učení a vzdělávání lze tedy považovat vytvoření konkurenceschopné a dynamické ekonomiky, která dokáže flexibilně reagovat na inovace, znalosti, nové poznatky a rozvoj informačních a komunikačních technologií (Průcha a Veteška, 2012). Celoživotní učení nepředstavuje jen aktivity spojené se zaměstnáním a profesním rozvojem, ale je to také prostředek, který formuje budoucnost společnosti tím, že podporuje osobní rozvoj jednotlivců, pomáhá čelit rizikům ohrožujícím sociální soudržnost, udržuje demokratické tradice a reaguje na změny vyvolané stále globálnějšími a na znalostech založenými ekonomickými a sociálními systémy (Bočková, 2000).

Z českých strategických a koncepčních dokumentů se celoživotnímu učení nejvýznamněji věnuje „Strategie celoživotního učení ČR“. Dokument schválený vládou v roce 2007, jehož platnost je stanovena na období let 2009-2015, představuje ucelený koncept celoživotního učení. Strategie je základním dokumentem pro ostatní průřezové a dílčí koncepce a politiky v této oblasti. Vychází z analýzy základních strategických dokumentů ČR i EU, které se z různých úhlů pohledu dotýkají nebo přímo zabývají otázkami celoživotního učení. Cíle Strategie mají směřovat k podpoře osobního rozvoje a vzdělávání, sociální soudržnosti, aktivního občanství a konkurenceschopnosti obyvatel ČR (*Strategie celoživotního učení*, 2007). V roce 2014 byla zveřejněna „Strategie vzdělávací politiky České republiky do roku 2020“. Vzdělávací politika směřuje obecně k rozvoji vzdělávacího systému založeného na konceptu celoživotního učení, pro jehož rozvoj chce v České republice vytvářet koncepční základ. Schválením vzdělávací politiky pozbyl platnosti „Národní program rozvoje vzdělávací soustavy“ (tzv. Bílá kniha) z roku 2001. Dokument, který se zabýval především rozvojem vzdělávací soustavy, avšak se zřetelem k celoživotnímu učení. Přestože došlo v různých oblastech k mnoha pokrokům, řada cílů deklarovaných v Bílé knize přesto nebyla splněna (*Strategie vzdělávací politiky*, 2014). Dokumentů věnujících se celoživotnímu učení existuje na mezinárodní i národní úrovni celá řada. Pro potřeby této práce jsou však dostačující

uvedené příklady, které ukazují, že na všech úrovních je celoživotnímu učení věnována pozornost. Není cílem práce podat ucelený přehled těchto dokumentů.

2.1. Všeživotní učení a učící se společnost

V návaznosti na celoživotní učení vznikl koncept učící se společnosti. Vychází ze skutečnosti, že celoživotní učení má být přístupné pro všechny. Tento pojem byl poprvé podrobněji rozpracován v dokumentu Evropské komise z roku 1995 „Bílá kniha o vzdělávání: Vyučování a učení ve směřování k učící se společnosti“. Učící se společnost představuje takovou společnost, ve které platí právo každého na vzdělávání. Přístup k němu je otevřen a zajištěn všem bez rozdílu. Občané jsou k účasti na vzdělávání navíc motivováni a povzbuzováni a jejich účast na vzdělávání je chápána jako samozřejmá součást života v kterékoliv jeho etapě. Právo na vzdělání je tedy všestranně garantováno. Veřejné instituce vzdělávání podporují a financují. Učící se jednotlivci přejímají zodpovědnost za svůj vlastní rozvoj a učení pro ně představuje nepřetržitou aktivitu během celého života. Přinejmenším pro středoevropský prostor platí, že učící se společnost je zatím oním horizontem, ke kterému směřujeme, nikoliv jeho součástí (Bočková, 2000; Jedličková, 2010).

V souvislosti s celoživotním učním je možné se dále setkat s termínem „všeživotní učení“. Důvodem pro vznik tohoto termínu byla skutečnost, že celoživotní učení se dotýká pouze otázky časového rozmezí. Všeživotní učení však představuje takovou dimenzi celoživotního učení, která zahrnuje učení se v celé délce a šířce života. Navíc zdůrazňuje propojení a rovnoprávnost formálního, neformálního a informálního učení (Veteška, 2011). Všeživotní učení se tedy týká vzdělávání v celé rozmanitosti aktivit v životě člověka a přináší posun od institucionálního pojetí k rozvoji dalších forem vzdělávání (Průcha a Veteška, 2012).

2.2. Vzdělávání dospělých

Vzdělávání seniorů představuje samostatnou vědní disciplínu, která má úzký vztah se vzděláváním dospělých, kterému se věnuje andragogika. Vzdělávání dospělých lze definovat jako *„vzdělávací proces, který zahrnuje veškeré vzdělávací aktivity realizované dospělými jedinci v rámci formálního a neformálního vzdělávání“* (Průcha a Veteška, 2012, s. 275). Bočková (2000, s. 15) vzdělávání dospělých chápe jako *„komplexní systém*

institucionálně organizovaných i individuálních vzdělávacích aktivit, které nahrazují, doplňují nebo jinak obohacují dosud získané vzdělání dospělých osob, které si záměrně rozvíjejí vědomosti, dovednosti, postoje, zájmy a jiné osobní a sociální kvality, jež jsou potřebné pro plnohodnotnou práci i mimopracovní život.“ Barták (2008) zdůrazňuje, že vzdělávání dospělých propojuje zájmy jedince se zájmy společnosti, a to především v ekonomické oblasti. Umožňuje tak dospělým „držet krok“ se změnami nejen v oblasti ekonomického, ale i kulturního, politického a společenského života.

Účastníci vzdělávání dospělých představují velmi různorodou skupinu lidí. Liší se věkem, vzděláním, délkou praxe, profesí či pohlavím. Důležitá je však jejich schopnost učit se, která je u dospělých ovlivněna nejen věkem, ale také dalšími faktory, jako je dosažená úroveň vzdělání, rodinné a sociální poměry atd. Významným faktorem je u dospělého člověka motivace k učení. Důležitou roli může hrát potřeba rozvíjet se, odstraňovat vlastní nedostatky, potřeba sebeuplatnění či ocenění (Bočková, 2000).

Rychlý rozvoj vzdělávání dospělých je dán především požadavky hospodářství. V dnešní době je třeba neustále inovovat výrobky a služby, zvyšovat produktivitu, kvalitu a efektivnost, a tím zlepšovat konkurenceschopnost. Vzdělávání dospělých nejen že pomáhá naplňovat tyto potřeby, ale také zvyšuje u jednotlivce jeho zaměstnatelnost, podporuje rozvoj jeho osobnosti či občanských rolí. Tyto trendy pak ovlivňují i hospodářský a společenský vývoj (Ministerstvo školství, 2001). Vzdělávání dospělých je tedy chápáno jako významný nástroj společenského vývoje a prosperity. Ve vyspělých evropských státech jde o komplexní systémy, které jsou legislativně zajištěny a mají formulovaná jasná pravidla (Bednaříková, 2006). V České republice jakákoliv právní norma pro tuto oblast chybí. Jedinými oblastmi vzdělávání dospělých, které jsou částečně legislativně regulovány, jsou některé aktivity profesního vzdělávání dospělých, či možnosti studia dospělé populace v rámci formálního školského systému (Šerák, 2013). Další vzdělávání je v ČR legislativně zakotveno v zákonu č. 179/2006 Sb. o ověřování a uznávání výsledků dalšího vzdělávání. Tímto zákonem se další vzdělávání stává zdrojem pro získávání uznávaných kompetencí a kvalifikací (Průcha a Veteška, 2012). Tento zákon byl novelizován zákonem č. 53 z 25. ledna 2012. Přesto však Česká republika v současné době postrádá ucelenou soustavu dalšího vzdělávání pro dospělé, které zatím nemá systémový charakter. Vazby mezi jednotlivými prvky tohoto systému jsou náhodné a založené na principu dobrovolné spolupráce. Vzdělávání dospělých u nás proto

vyžaduje systémovou změnu, kterou by měla zajistit legislativní úprava (Bednaříková, 2006). Tato problematika je zmiňována již v Bílé knize o vzdělávání. Jádrem problému spočívá mimo jiné v nejasných kompetencích. Neexistuje potřebný právní rámec, který by jasně vymezoval pravomoci a odpovědnost nejdůležitějších aktérů ovlivňujících rozvoj vzdělávání dospělých. Neexistuje žádný orgán státní správy, mezi jehož kompetence by vzdělávání dospělých spadalo. Většina aktivit spojených s problematikou profesního vzdělávání je zaštiťována Ministerstvem práce a sociálních věcí. Dohled nad rekvalifikacemi zaměstnanců v rámci podpory zavádění nových technologií patří k úkolům Ministerstva průmyslu a obchodu. Zbývající oblasti by mělo zaštiťovat Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy. Jenže mnoho aktivit zájmového vzdělávání spadá také do kompetence Ministerstva kultury a dalších ministerstev (Šerák, 2013). Požadovaný právní rámec by tak měl upravovat především otázky pravomocí, pravidla financování a mechanismy zajišťování kvality vzdělávání dospělých a její hodnocení (Ministerstvo školství, 2001).

O důležitosti vzdělávání dospělých není pochyb, všichni si jeho význam uvědomují a zmiňují se o nich množství strategických a koncepčních dokumentů. Přesto u nás stále chybí celonárodní koncepce, která by tuto oblast legislativně upravovala a zajišťovala potřebnou kvalitu. Vzdělávání dospělých se tak může věnovat kdokoli a množství institucí a firem již této možnosti využívá. V České republice také vznikla Asociace institucí vzdělávání dospělých (AIVD), která již od svého založení v roce 1990 sdružuje instituce, které se vzděláváním dospělých zabývají.

2.2.1. Další vzdělávání

Celoživotní učení lze rozdělit do dvou etap. Jde o počáteční vzdělávání a další vzdělávání. První etapa zahrnuje vzdělávání základní, střední a terciární. Počáteční vzdělávání se týká především dětí a mládeže a může být ukončeno po splnění povinné školní docházky.

Druhá etapa, kterou představuje další vzdělávání, se již týká především edukace dospělých. Tato etapa nastupuje po ukončení určitého stupně školního vzdělání nebo po prvním vstupu na trh práce. Na rozdíl od počátečního vzdělávání, které je realizováno výlučně ve školských zařízeních, může být další vzdělávání v kompetenci jak formálních školských zařízení, tak neformálních vzdělávacích institucí. V jeho rámci se dále rozlišuje vzdělávání profesní,

občanské a zájmové (Průcha a Veteška, 2012). Nejedná se tedy jen o získávání dalších znalostí, schopností či dovedností v rámci profese, ale i o jakékoliv další aktivity, které rozvíjí znalosti jedince i v jeho osobním či občanském životě.

2.2.2. Další profesní vzdělávání

Další profesní vzdělávání zahrnuje všechny formy profesního a odborného vzdělávání, které člověk absolvuje během aktivního pracovního života. Cílem je rozvíjení postojů, vědomostí a schopností vyžadovaných pro výkon daného povolání (Bočková, 2000). Další profesní vzdělávání může mít charakter kvalifikačního vzdělávání, rekvalifikačního vzdělávání, normativních školení či kurzů (Bednaříková, 2006). Představuje nejrozsáhlejší součást edukace dospělých. Svým významem, kvalitou a kvantitou nejvíce ovlivňuje vzdělávání dospělých jako celek a jeho účinnost v hospodářství (Ministerstvo školství, 2001).

2.2.3. Občanské vzdělávání

Občanské vzdělávání kultivuje člověka jako občana. Zaměřuje se na formování vědomí práv a povinností osob v roli občanů. Zahrnuje problematiku etickou, estetickou, právní, ekologickou, všeobecně vzdělávací, zdravotnickou, tělovýchovnou, filozofickou, náboženskou, politickou, občanskou a sociální (Bočková, 2000). Občanské vzdělávání zlepšuje informovanost, obecný rozhled a hodnoty občanů týkající se specifických společenských, politických a dalších otázek (Ministerstvo školství, 2001). Vytváří širší předpoklady pro kultivaci člověka jako občana, pro jeho adaptaci na měnící se společenské a politické podmínky. Slouží k urychlení a dotváření socializace a občanské hodnotové orientace (Palán, 1997).

2.2.4. Zájmové vzdělávání

Zájmové vzdělávání lze definovat jako „*souhrn krátkodobých i dlouhodobých forem, které umožňují edukační, tvůrčí i organizační volnočasové aktivity účastníků, směřující k saturaci jejich zájmu*“ (Šerák, 2009, s. 50). Bílá kniha uvádí, že „*zájmové vzdělávání, iniciované zpravidla ze strany jednotlivce, sice slouží zpravidla především rozvoji zálib nebo osobně motivovaných znalostí, zároveň však jsou jeho výsledky využitelné i v profesní kariéře*

jednotlivce a přispívají ke zvyšování úrovně vzdělanosti ve státě“ (Ministerstvo školství, 2001, s. 83). Důležitými charakteristikami zájmového vzdělávání jsou dobrovolnost, volný čas, svoboda výběru, zájem jedince, uspokojení potřeb, otevřenost, aktivita a neformálnost. Škála institucí, které se angažují v rámci zájmového vzdělávání, je velmi pestrá. Mohou to být jak školské instituce, tak komerční vzdělávací instituce i neziskové organizace. Významnou roli zde mohou hrát také knihovny a další podobné organizace jako jsou muzea či galerie. Stejně tak různé spolky, kroužky či kulturní domy. Knihovny dokonce představují tradiční, nejstarší instituce zájmového vzdělávání vůbec (Šerák, 2009). Průcha a Veteška (2012) uvádí tyto hlavní funkce zájmového vzdělávání: seberealizační, vzdělávací, relaxační, kompenzační, popularizační, sociálně integrační a adaptační. Zájmové vzdělávání dospělých vytváří jedinečný prostor pro kultivaci osobnosti, její hodnotovou orientaci a umožňuje seberealizaci ve volném čase. Ve světě je zájmové vzdělávání preferováno stejně jako další profesní vzdělávání. V některých případech se na něm podílejí i firmy, jelikož vychází z logiky, že jakákoliv kultivace osobnosti zkvalitňuje a rozvíjí lidské zdroje (Průcha a Veteška, 2012). Především v oblasti zájmového vzdělávání se knihovnám otevírá široké pole působnosti.

2.3. Formální, neformální a informální vzdělávání

V Memorandu o celoživotním učení jsou definovány tři druhy záměrné učební činnosti, respektive učení: formální, neformální a informální.

Formální vzdělávání představuje cílevědomý, řízený proces směřující k rozvoji poznání. Takto získané znalosti by měly sloužit k praktickému uplatnění v sociálních a pracovních vztazích (Barták, 2008). Formální vzdělávání se realizuje ve vzdělávacích institucích, jejichž funkce, cíl, obsah, prostředky a způsoby hodnocení jsou definovány a legislativně vymezeny. Takové vzdělávání je zpravidla potvrzeno certifikátem (výučním listem, maturitním vysvědčením, vysokoškolským diplomem) a vede k získání určitého stupně vzdělání (Bočková, 2000). Typicky je formální vzdělávání realizováno na školách a zahrnuje osoby ve věku od pěti až šesti let do dvaceti až pětadvaceti let. Dospělé osoby však mohou být také formálně vzdělávány (Průcha a Veteška, 2012). Působení formálního vzdělávání je záměrné, uvědomělé, plánovité, dlouhodobé a systematické (Barták, 2008).

Neformální vzdělávání zahrnuje jakékoliv organizované vzdělávací aktivity probíhající

mimo formální vzdělávací systém. Realizuje se formou různých kurzů, seminářů či školení a přisuzuje se mu velká důležitost jako způsobu naplňování celoživotního vzdělávání (Průcha a Veteška, 2012). Neformální vzdělávání je organizováno nejrozličnějšími institucemi, jako jsou zařízení zaměstnavatelů, soukromé vzdělávací instituce, neziskové organizace i klasické školy. Je zaměřeno na získávání dovedností, zkušeností a kompetencí, které mohou jedinci zlepšit jeho společenské postavení i pracovní uplatnění. Příkladem mohou být jazykové kurzy, počítačové kurzy, rekvalifikační kurzy či povinná školení zaměstnanců. Jeho cílem není získání určité formální kvalifikace, ale poznání a řešení potřeb a problémů frekventantů (Bednaříková, 2006; Veteška, 2011). Předností institucí poskytujících neformální vzdělávání je schopnost pohotově reagovat na aktuální potřeby a přání případných zájemců. Dokážou tak navazovat na problémy a možnosti současné vědy, techniky, technologie, ekonomiky či kultury. Nešíří jen znalosti, ale nabízí i možnost jejich praktického uplatnění (Barták, 2008).

Informální vzdělávání označuje proces, kdy jedinec získává vědomosti, osvojuje si dovednosti a postoje z každodenních zkušeností, z prostředí a z kontaktů s jinými lidmi. Toto vzdělávání je na rozdíl od formálního a neformálního neorganizované, nesystematické a institucionálně nekoordinované. Dochází k němu zcela spontánně v rodině, v práci, ve volném čase, při cestování, čtení knih, při poslechu rozhlasu, sledování televize či při návštěvě různých kulturních zařízení. Jedinec se takto vzdělává od raného dětství až do konce života a proto má informální vzdělávání v rozvoji člověka vysokou důležitost (Průcha a Veteška, 2012; Bočková, 2000). Dokáže snadněji než vzdělávání formální ovlivnit rychlost sociálního zrání člověka, jeho schopnost posuzovat problémy, řešit je a na základě poznání také smysluplně jednat (Barták, 2008).

3. VZDĚLÁVÁNÍ SENIORŮ

Vzdělávání seniorů se dostalo do popředí zájmu v 60. letech 20. století, kdy došlo k přehodnocování úlohy stárnoucí a staré populace ve společnosti. Lidé v postproduktivním věku se objevili jako nová cílová skupina v oblasti vzdělávání dospělých (Mühlpachr, 2002). Vzdělávání seniorů představuje „*oblast teorie a praxe, která se zabývá intencionálním edukačním působením ve stáří*“ (Průcha a Veteška, 2012, s. 277).

Edukace seniorů má nesmírný význam jak pro seniory samotné, tak pro celou společnost. Senior má díky edukaci možnost lépe zvládnout odchod do důchodu a přechod do nové etapy jeho života. Zůstává nadále součástí společnosti a dokáže se tak snadněji vyrovnat se svým novým postavením. Vzdělávání seniorů pomáhá utvářet pozitivní názor společnosti na stáří a přispívá k akceptování modelu plnohodnotného životního stylu ve stáří (Petřková a Čornaničová, 2004). Vzdělávací aktivity v seniorském věku přispívají nejen k začlenění jedince do společnosti, ale také k pocitu důstojnosti, spokojenosti a k naplnění sociálních potřeb. Neméně významným faktorem edukačních aktivit je jejich pomoc při adaptaci v rámci pozdějších vývojových etap (Průcha a Veteška, 2012). Vzdělávání může stárnoucími občanům nabízet novou perspektivu a zlepšit jejich schopnost samostatně se rozhodovat. Kromě informací a vědění jim přináší životní orientaci na rozvoj a osobní růst (Mühlpachr, 2009). Hlavním cílem seniorského vzdělávání tak zůstává smysluplně kultivovat čas stárnoucích lidí. „*Bylo opakovaně doloženo, že když senioři studují a aktivně se účastní některého z odborně garantovaných programů, méně si všímají existujících osobních problémů, lépe je překonávají a skutečně méně stůňou*“ (Haškovcová, 2010, s. 128). Vzdělávání seniorů jakožto samostatná sféra edukace dospělých má mnohé společné znaky se zájmovým vzděláváním, jako je dobrovolnost či orientace na volný čas (Šerák, 2009).

Ve vztahu ke vzdělávání seniorů má Česká republika svá určitá specifika, která jsou dána deformací z pozůstatků totalitního režimu a ekonomickou situací seniorů. V dobách komunistického režimu bylo kvůli politickým represím a diskriminaci mnoha lidem znemožněno studovat na vysokých školách. Řada dnešních seniorů tak neměla ve svém dřívějším životě šanci se dále vzdělávat, a proto si mnozí z nich chtějí alespoň v důchodovém věku toto přání splnit a univerzitního vzdělání dosáhnout. Na druhou stranu je dnes mnoho seniorů ohroženo chudobou a na vzdělávací aktivity nejsou schopni po ekonomické stránce

dosáhnout. Výše starobních důchodů v ČR není srovnatelná se zabezpečením ve státech západní Evropy (*Dlouhodobý záměr*, 2008). Přestože jsou vzdělávací kurzy pro seniory většinou zpoplatněny jen symbolickou částkou, pro řadu seniorů může být stále problém tyto finance na vzdělání vynaložit.

3.1. Cíle a funkce vzdělávání seniorů

Petřková a Čornaničová (2004) shrnují cíle a smysl edukace seniorů do těchto bodů:

- kultivace života a jeho obohacování
- pochopení vývojových úkolů seniorského věku a usnadnění adaptace na změněný způsob života
- udržování tělesné i duševní aktivity
- pomoc při orientaci v dnešním rychle se měnícím světě

Vychází při tom ze skutečnosti, že primárně nejde o získávání vědomostí a dovedností, které jsou předpokladem výkonu, ale o rozvoj schopností, obohacení znalostí a o rozvoj osobnosti k seberealizaci.

Řada autorů dále uvádí výčet funkcí vzdělávání v postproduktivním věku. Bočková (2000) a Mühlpachr (2002) popisují základní 4 funkce. Preventivní funkce spočívá ve vzdělávacích aktivitách, které (pokud jsou prováděny s předstihem) pozitivně ovlivňují průběh stárnutí a kvalitu života ve stáří. Anticipační funkce přispívá k pozitivní připravenosti na změny v životním stylu, ke kterým dochází s odchodem do důchodu. Rehabilitační funkce je spjata především s obnovováním a udržováním fyzických i duševních sil seniorů. Posilující funkce (také stimulační či kultivační) je považována za nejvýznamnější a přispívá k rozvoji zájmů, potřeb a schopností seniorů, podporuje jejich aktivitu a kultivuje jejich využívání volného času. Petřková a Čornaničová (2004) uvádí navíc také funkci adaptační, komunikační, kompenzační, aktivizační, relaxační a funkci mezigeneračního porozumění. Adaptační funkce má zajišťovat rovnováhu mezi organismem člověka a prostředím, ve kterém žije. Komunikační funkce zabezpečuje, že senioři zůstávají i ve vyšším věku v aktivní komunikaci se společnostmi. Kompenzační funkce nahrazuje případný úbytek sociálních kontaktů, ztrátu profesní role či nedostatek možností studovat v předcházejících životních etapách. Aktivizační funkce přispívá k začlenění do společnosti, k pocitu důstojnosti a životní spokojenosti.

Relaxační funkce se zaměřuje na kultivované trávení volného času a funkce mezigeneračního porozumění působí na prevenci napětí mezi generacemi. Vedle těchto funkcí však Petřková a Čornaničová (2004) rozlišují další funkce, které jsou dány primárním cílem výchovy a vzdělávání. Sem patří funkce vzdělávací, kulturně kultivační a sociálně psychologická. Vzdělávací funkce je zaměřena na získávání nových poznatků, informací a osvojování dovedností. Kulturně kultivační funkce je soustředěna na neustálé rozvíjení osobnosti člověka prostřednictvím kultury či pěstováním koníčků. Sociálně psychologická funkce se orientuje na udržení přiměřené kvality života v oblasti sociálních vztahů a psychického rozvoje.

Senioři jsou většinou k edukačním aktivitám silně motivováni. Významnou motivací ke studiu může být zejména skutečnost, že lidé v dřívějších letech možnost studovat z různých důvodů neměli a nyní mají šanci si tento svůj sen splnit. Petřková a Čornaničová (2004) uvádí jako nejčastější následující motivace: kognitivní potřeby a zájmy, sociální potřeby, potřeba aktivity, produktivnosti, potřeba kompenzovat pociťované nedostatky, jak intelektuální, tak emocionální. Mezi kognitivní potřeby patří potřeba rozšířit, doplnit či prohloubit stávající poznatky, získat nové poznatky, nebo potřeba orientovat se v současném společenském dění. Mezi sociální potřeby se řadí potřeba kontaktu s vrstevníky a překonání pocitu osamocení.

3.2. Senioři

Jak již bylo řečeno, vzdělávání seniorů představuje oblast vzdělávání dospělých. Koho ale lze považovat za seniora a podle jakých kritérií? Na základě běžných stereotypních představ je ve společnosti považován za seniora starý člověk, který již nevykonává žádné zaměstnání, pobírá starobní důchod a nemá ve své podstatě nic na práci. Takový člověk je nejčastěji nazýván jako důchodce. Přestože množství seniorů tuto stereotypní představu stále naplňuje, dnes už není výjimkou, že senioři jsou aktivní občané, kteří mají spoustu zájmů, stále se vzdělávají, ovládají výpočetní techniku a dokážou držet krok s moderní dobou. Dnešní senioři mají vyšší požadavky na život. Takový způsob života přináší užitek nejen seniorům samotným, ale i celé společnosti. Zahraniční výzkumy totiž potvrzují, že prostředky věnované na udržení kontaktů seniorů se společností a jejich pravidelný mentální trénink se vrátí díky menší nemocnosti a nutné potřebě zdravotní péče o tyto lidi (Vavříň, 2002). Pojem senior se rozšířil především proto, že je významově neutrální, na rozdíl od pojmu důchodce, který má spíše záporný náboj a vytváří negativní obraz o stáří. V odborné literatuře se lze setkat

také s termíny geront, senium či přestárlí občané (Ondráková, 2012).

V literatuře jsou často uváděny vlastnosti pro seniory typické. Množství z nich má však negativní rysy, které bývají obvykle primární příčinou sociální exkluze a diskriminace seniorů. Patří sem ohrožení chudobou, nezaměstnanost, zdravotní omezení, obtížné zvládání moderních technologií, sociální a prostorová izolace, systémová segregace, diskriminace, předsudky, ageismus. Senioři jsou jistě těmito faktory ohrožení, je však třeba mít na paměti, že netvoří homogenní skupinu a z mnoha hledisek se liší (Šerák, 2009). Zejména z hlediska vzdělávání představují značně různorodou skupinu a existují mezi nimi velké rozdíly v psychických i kognitivních schopnostech, intelektuálních dovednostech, v zájmech a potřebách (Bočková, 2000).

Pro vymezení seniorů se nejčastěji používá kalendářní (chronologický) věk. Výhodou tohoto měřítka je jeho jednoznačnost, jednoduchost a snadná komparace. Podle této periodizace bývá za seniora považován občan od 60 let věku. Ve starší literatuře se můžeme setkat s rozdělením do těchto kategorií: 60-75 let (rané stáří), 75-89 let (vlastní stáří), 90 let a více (dlouhověkost) (Šerák, 2009). V posledních letech se však hranice posouvá. Světová zdravotnická organizace uvádí, že ve vyspělých zemích se dnes používá hranice 65 let (*Definition of an older*, 2015). Mühlpachr (2009) uvádí tuto kategorizaci: 65-74 let (mladí senioři), 75-84 let (staří senioři), 85 let a více (velmi staří senioři). V tomto členění nehraje roli odchod člověka do starobního důchodu a nemůže tedy být objektivním kritériem či mezníkem, kdy jedince přiřadíme do skupiny seniorů. Je však výrazným mezníkem v životě člověka samotného (Ondráková, 2012). Stejně tak nemusí být kalendářní věk v souladu s biologickým věkem, který označuje výkonnost organismu (Bočková, 2000).

Často se také pro období po šedesátém roce života používá označení třetí a čtvrtý věk. Carr a Komp (2011) uvádějí, že fenomén třetí věk představuje komplexní pojem, který lze popsat mnoha různými způsoby. Někteří autoři ho popisují například jako sociální prostor vymezený příležitostmi k pokračující účasti na masové konzumní společnosti, společenský koncept, ideologii, sociální kategorii, fázi života, období stáří či kulturní sféru. Všechny tyto charakteristiky demonstrují mnohorozměrnost třetího věku. Ve své knize pak označují třetí věk za období zdravého odchodu do důchodu v pozdější fázi života. Jiná definice říká, že třetí věk je projekt definovaný jedinci uvnitř společnosti a produkt řady společenských změn.

Třetí věk je typický nezávislostí a aktivitou, kdežto čtvrtý věk se vyznačuje závislostí na druhých lidech při zajišťování základních potřeb (Šerák, 2009). Třetí věk také bývá označován jako věk postproduktivní. Tento termín byl přejat z ekonomické literatury. Z gerontologického hlediska je však jeho používání považováno za neadekvátní. V novější sociologické literatuře se lze setkat s termínem ekonomicky postaktivní věk (Petřková a Čornaničová, 2004).

3.2.1. Kvalita života

Vzdělávací aktivity jsou považovány za jeden z nejdůležitějších faktorů udržení kvality života seniora. Kvalita života je velice subjektivní a individuální kategorie. Představuje různé věci pro různé lidi a v různém čase. K celkové diferenciaci kvality života navíc přispívá individuální tempo stárnutí. Důležitou roli zde hraje nejen zdravotní stav, ale také s ním související fyzická a psychická výkonnost, pohlaví, rodinná situace či úroveň vzdělání. Obecně lze konstatovat, že i ve starším věku je nejdůležitějším kritériem kvality života různorodost potřeb a možnost jejich uspokojování, ať už jde o potřeby fyziologické, psychické nebo sociální (Petřková a Čornaničová, 2004). Pro kvalitu života je významné být stále aktivní a mít pocit užitečnosti. Vzdělávání toto seniorům přináší. Není podstatné, zda se člověk účastní vzdělávání zaměřeného na získávání nových vědomostí, nebo se soustředí na rozvoj a kultivaci osobnosti (Bočková, 2000). Vzdělávací aktivity v postproduktivním věku jsou též důležitým parametrem sociální pozice pro ty seniory, kteří již nepokračují v pracovní činnosti, a představují tak pro ně nové zaměstnání (Mühlpachr, 2009).

Senioři jsou však stále ohroženi tím, že řada aktivit potřebná k uchování kvality života je pro ně nedostupná. Jsou limitováni zejména ekonomicky, místem a časem. Vzdělávací či jiné aktivity se nekonají v blízkosti jejich bydliště, příp. neprobíhají v čase, jenž by byl pro ně vhodný (konají se např. ve večerních hodinách). Ekonomické limity vznikají v důsledku nastaveného důchodového systému (Petřková a Čornaničová, 2004).

3.2.2. Aktivní stárnutí

Světová zdravotnická organizace přijala koncept aktivního stárnutí na konci 90. let 20. století. Vyjádřila tak proces, kterým chce dosáhnout toho, aby se stárnutí stalo pozitivní

zkušeností. Starým lidem je třeba zajistit více příležitostí ke zdravému životu, k účasti na životě společnosti a bezpečí, aby tak bylo dosaženo co nejlepší kvality života. Aktivní stárnutí má seniorům umožnit realizovat jejich potenciál k fyzické, sociální i duševní pohodě a dát jim šanci zapojit se do společnosti. Zároveň jim má poskytovat dostatečnou ochranu, bezpečí a péči. Slovo „aktivní“ vyjadřuje nejen schopnost být fyzicky aktivní, ale také pokračující účast na společenských, ekonomických, kulturních, duchovních a občanských záležitostech (World Health Organization, 2002).

Psychologická teorie aktivního stárnutí předpokládá, že ve stáří zůstávají zachovány potřeby středního dospělého věku. Je to především potřeba být stále aktivní a mít pocit užitečnosti. Odchod do důchodu přináší úbytek sociálních kontaktů, omezení aktivity a sníženou možnost komunikace. Jedinec ztrácí svou profesní roli, a tím i svoji funkční identitu (Mühlpachr, 2002). Aktivní stárnutí má seniorům zajistit, že budou schopni činit pružná rozhodnutí o tom, jakým způsobem budou trávit čas v průběhu svého života – ve vzdělávání, v práci, ve volném čase a v péči o druhé. Důležitým prvkem aktivního stárnutí musí samozřejmě být i vzdělanostní aktivizace. Aby lidé v předseniorském a seniorském věku byli schopni najít uplatnění na trhu práce, musí se v moderní společnosti neustále sebevzdělávat (Rabušic, 2006).

Význam aktivního stárnutí je zdůrazňován také Evropskou unií, která vyhlásila rok 2012 „Evropským rokem aktivního stárnutí a mezigenerační solidarity“ s důrazem na podporu vitality a důstojnosti všech osob. Cílem bylo usnadnit vytvoření kultury aktivního stárnutí založené na společnosti vstřícné pro všechny věkové skupiny, zvýšit povědomí obyvatel o důležité roli starších lidí ve společnosti a podpořit opatření zaměřená na vytváření lepších příležitostí pro starší lidi. V neposlední řadě šlo o podporu tvůrců politik a zúčastněných stran, aby si v oblasti aktivního stárnutí stanovili konkrétní závazky a podnikli kroky k uskutečnění cílů v této oblasti (*Rok 2012 je vyhlášen*, 2012). V souvislosti s tímto rokem předložilo ministerstvo práce a sociálních věcí vládě „Národní akční plán podporující pozitivní stárnutí pro období let 2013 až 2017“. Tento strategický dokument navazuje na předchozí „Národní program přípravy na stárnutí na období let 2008 až 2012“ (*Akční plán*, 2014).

3.3. Gerontagogika

Vzděláváním seniorů se zabývá samostatná věda nesoucí název gerontagogika. V závislosti na autorovi se však lze setkat s pojmy geragogika, gerontagogika či gerontopedagogika. Tato věda vznikla teprve v nedávné době (konec 20. století), proto ani její název není ještě zcela ustálen. Pro potřeby této práce bude používán pojem gerontagogika, ke kterému se přikláním stejně jako většina autorů v posledních letech. Tato věda je v širším slova smyslu prezentována jako „*teoreticko-empirická disciplína zabezpečující komplexní péči, pomoc a podporu seniorům při uspokojování jejich potřeb v nemedicínské dimenzi, ale paralelně s ní*“ (Mühlpachr, 2009, s. 11). V užším slova smyslu je tato věda chápána jako pedagogická disciplína zabývající se výchovou a vzděláváním seniorů (Mühlpachr, 2009). Jiná definice říká, že je to „*specializovaná vědní disciplína, zaměřená na zkoumání a systematizaci poznatků, týkajících se edukace v senu a edukace ve vztahu k seniorskému věku člověka*“ (Benešová, 2014, s.1).

Gerontagogika vznikla z potřeby praxe a vymezila se jako subdisciplína gerontologie (Mühlpachr, 2009). Gerontologie představuje vědu o stárnutí a stáří. Jako samostatný vědní obor začala být uznávána v roce 1939. Člení se do třech hlavních proudů: experimentální (zkoumá příčiny a mechanismy stárnutí živých organismů), sociální (zabývá se vzájemným vztahem starého člověka a společnosti) a klinická (věnuje se zvláštnostem zdravotního stavu a nemocí ve stáří) (Petřková a Čornaničová, 2004). Gerontagogiku lze řadit k vědám reálným, humanitním a společenským. Jelikož senioři jsou významnou součástí dospělé populace, poskytuje gerontagogice největší oporu andragogika, „*věda o výchově, vzdělávání, učení a péči o dospělou a seniorskou populaci, která má interdisciplinární, transdisciplinární a multiparadigmatický charakter*“ (Veteška a kol, 2011, s. 19). Z důvodu zaměření těchto dvou vědních disciplín na stejnou cílovou skupinu, lze gerontagogiku označit za specializovanou andragogickou disciplínu. Gerontagogika tedy stojí na pomezí dvou oblastí, jejichž poznatky využívá. První je andragogika jako věda o výchově a vzdělávání dospělých a druhou představuje gerontologie jako věda o stáří a stárnutí (Petřková a Čornaničová, 2004). Podle Mühlpachra (2009) lze gerontagogiku chápat jako disciplínu multioborovou, ve které se prolínají poznatky ze sociální práce, lékařství, psychologie, sociologie, andragogiky a práva.

Předmět zájmu gerontagogiky je možno strukturovat na tři základní oblasti. První oblast představuje edukaci seniorů zabývající se různými vzdělávacími aktivitami určenými pro seniory. Následuje preseniorská edukace, která je vlastně přípravou na stáří v produktivním, tedy předdůchodovém věku. Proseniorská edukace potom zahrnuje aktivity zacílené na mezigenerační porozumění a společenské uznání stáří (Šerák, 2013).

3.4. Stáří a stárnutí

Definice stáří a stárnutí existuje celá řada. Obecně lze konstatovat, že stáří je přirozenou a závěrečnou etapou v rámci ontogenetického vývoje člověka. Toto vývojové stádium má podobně jako ostatní vývojová stádia své specifické znaky, jimiž se od předchozích životních etap odlišuje. Je důsledkem a projevem geneticky podmíněných involučních procesů modifikovaných dalšími faktory (především chorobami, způsobem života a životními podmínkami) a je spojeno s řadou významných sociálních změn. Stáří má společné rysy, ale vždy jeho průběh závisí na konkrétním jedinci (Holmerová et al., 2007; Mühlpachr, 2009).

Stárnutí probíhá se značnou interindividuální variabilitou a lze ho charakterizovat jako posloupnost nezvratných změn, ke kterým dochází v živém organismu, a které postupně omezují a oslabují jeho funkce. Stárnutí představuje poslední etapu životní cesty, která má stejně jako ty předchozí etapy svá biologická specifika. Pozorovat lze změny fyziologické a také změny v oblasti kognitivních funkcí (Petřková a Čornaničová, 2004; Mühlpachr, 2009).

3.4.1. Specifika seniorského věku a jejich vliv na učení

3.4.1.1. Změny ve stáří

Během stárnutí dochází k množství involučních změn, které ovlivňují jak průběh procesu stárnutí, tak celkový život seniora. Průběh těchto změn je u každého jednotlivce individuální a řadu z nich lze nějakým způsobem ovlivnit.

Ve stáří dochází především ke změnám fyziologickým, psychickým a změnám kognitivních funkcí. V neposlední řadě se však objevují také změny socioekonomické.

Fyziologické změny s sebou přináší zejména zhoršení zdravotního stavu, kdy se objevují různé choroby, snižuje se odolnost organismu vůči nepříznivým vlivům, dochází k poruchám činnosti jednotlivých orgánů, k snižování senzorické a motorické kapacity. Probíhá také proměna vizuální (objevují se vrásky, šedivé vlasy atd.). Jedna z nejzávažnějších poruch v oblasti psychické je demence. Výjimkou nejsou ani deprese vzniklé z těžkých ztrát, podezřivost, v extrémním případě až paranoidita. V oblasti kognitivních funkcí existoval dlouho zažitý názor, že stárnutí je spojeno s poklesem intelektové výkonnosti. Z provedených výzkumů však zhoršování kognitivních procesů nebylo zcela prokázáno. Jako vysvětlení se nabízí existence dvou druhů inteligence – fluidní a krystalizovaná. Fluidní inteligence je geneticky podmíněná kapacita mozku určená k zpracovávání a organizování informace. Není bezprostředně závislá na vzdělání a vrcholí v adolescenci. Inteligence krystalizovaná je výsledkem formálního vzdělávání, získaných zkušeností a vědomostí a její úroveň nemusí klesat ani ve vyšším věku. Ve stáří by mělo být naší prioritou udržet kognitivní funkce na co nejvyšší možné úrovni a zajistit si tak co nejdelší dobu autonomie, ale i pozitivní prožívání stáří (Ondráková, 2012; Petřková a Čornaničová, 2004).

3.4.1.2. Docilita

S přibývajícím věkem se snižuje schopnost učit se novým dovednostem, tzv. docilita. Proces učení u dospělého člověka vykazuje oproti mladším generacím značné rozdíly. S věkem je učení obtížnější a vyžaduje delší dobu potřebnou k osvojení znalostí. Ve vyšším věku dochází ke změně paměťových dispozic. Zejména se přesouvá důraz z paměti mechanické na logickou a z paměti krátkodobé na dlouhodobou. Zároveň dochází k poklesu kapacity zpracovaných informací, který je však nahrazen racionálnější selekcí zpracovávaných informací. Dospělý člověk se učí pomaleji, ale s větší jistotou a přesností. Významná je u dospělých lidí větší motivace k učení než u dětí a mladistvých (Šerák, 2009). Paměť však lze trénovat, udržovat a rozvíjet aktivní duševní činností (Petřková a Čornaničová, 2004).

Při učení má nejmenší šanci na osvojení to, co si člověk přečte. Informaci, kterou člověk slyší, si už zapamatuje o něco lépe. Největší šance na osvojení však nastává, pokud se lidé snaží o informaci mluvit, nejlépe pokud se snaží popsat ji vlastními slovy (Plamínek, 2014). Nejen senioři, ale všichni dospělí lidé se proto učí lépe sdílením v kolektivu než čtením

učebnic. Proto jsou pro ně vhodná skupinová školení a kurzy, kde si mohou s ostatními o tématu pohovořit. Díky vzájemnému sdílení znalostí si informace mnohem lépe zapamatují (Frischmannová, 2015).

Učení v seniorském věku ovlivňují různé objektivní a subjektivní faktory. Mezi subjektivní faktory patří ty, které přímo souvisí s osobností učícího se seniora. Jsou to charakteristiky kognitivní (intelektové schopnosti, styl učení), afektivní (postoje, motivace, potřeby), fyzické (věk, pohlaví, zdravotní stav) a sociokulturní (vzdělanostní úroveň, rodinná situace). K objektivním faktorům patří charakteristiky učiva (obsah, rozsah, obtížnost), vzdělavatelů (osobnostní a profesní kompetence) a realizačního prostředí (materiální vybavení, dostupnost) (Petřková a Čornaničová, 2004).

3.4.1.3. Didaktická doporučení

Na změny, které probíhají v seniorském věku, především ty zdravotní a psychické, je třeba brát ohled nejen přímo během průběhu samotné vzdělávací aktivity, ale i během přípravy, obzvláště při výběru obsahu a metody výuky. Obsah je významným faktorem každé edukace a je důležité, aby byl podřízen edukačním cílům. Měl by odpovídat edukačním záměrům a respektovat potřeby starších lidí. Při práci s obsahem je doporučeno zachovávat určité principy. V první řadě je třeba přihlížet k potřebám a zájmům seniorů, součástí obsahu by měly být modelové příklady, které usnadní porozumění učivu. Obsah by měl být strukturovaný a v souladu se současným stavem vědeckého poznání (Petřková a Čornaničová, 2004).

K potřebám a odlišnostem seniorů je nutné brát ohled také při výběru metodických postupů. Výběr metod je ovlivněn mnoha faktory, např. vzdělávacím cílem a obsahem, schopností seniorů se učit či postavou vzdělavatele. Vhodné jsou zejména takové metody, které podněcují motivaci účastníků a zajišťují jejich aktivní přístup. V praxi jsou hojně využívány přednášky patřící do tzv. výkladových metod. Přednáška spočívá v monologickém projevu lektora, na něhož jsou při výuce seniorů kladeny značné nároky (Petřková a Čornaničová, 2004). Výhodou přednášky je možnost prezentovat učivo velkému množství účastníků najednou. Rizikem je však pasivita účastníků, u nichž dochází ke kolísání pozornosti a následně k nedostatku zpětné vazby (Barták, 2008). Ze strany lektora je důležitý

kultivovaný slovní projev, hlasitost a tempo řeči, ale zejména také kvalitní příprava. Je třeba dbát na logiku výkladu, vybírat praktické příklady a častěji opakovat důležité myšlenky. Vhodné je využití audiovizuálních prostředků.

Metody, při kterých je kladen důraz na aktivitu účastníků, se nazývají dialogické. Jejich podstatou je komunikace mezi vzdělavatelem a účastníky. Nejčastějšími dialogickými metodami jsou rozhovor a diskuze, které lze použít samostatně, nebo jako součást metody výkladové (Petřková a Čornaničová, 2004). Diskuze spočívá ve společném řešení určitého problému mezi účastníky. Umožňuje jim vzájemně spolupracovat, osvojovat či zpřesňovat již získané znalosti za pomoci samostatné aktivní činnosti (Barták, 2008). Také zde je důležitá role vzdělavatele, který musí dialog podněcovat a usměrňovat, aktivně poslouchat a udržovat v mezích řešeného problému (Petřková a Čornaničová, 2004).

Pro úspěch učení je důležitý nejen kvalitní obsah, ale také vhodná forma. Neexistuje však jeden optimální styl učení vhodný pro všechny lidi. Účastníci vzdělávání se liší nejen v tom, proč se vzdělávají a co od toho očekávají, ale i v tom, jakou formou se to má stát. Proto je třeba řídit se danými doporučeními a umět se přizpůsobovat proměnám situace (Plamínek, 2014). I v tomto případě je tou hlavní a důležitou postavou lektor.

3.4.1.4. Osobnost lektora

Ve vzdělávání dospělých se pro vyučujícího používá obecný pojem lektor. Tento pojem byl poprvé definován v roce 1972 na světové konferenci v Torontu. Zpočátku se používal k pojmenování externího univerzitního učitele. Dnes označuje osobu, která řídí vzdělávání a rozvojové programy v rámci vzdělávání dospělých (Barták, 2008).

Lektor v seniorském vzdělávání je jedním z nejdůležitějších faktorů edukačního procesu. Senioři patří k nejnáročnějším posluchačům a správný lektor musí vědět, jak k takové cílové skupině přistupovat. Senioři jsou na osobnost lektora náročnější, na rozdíl od žáků a studentů mohou jeho kompetence snadno posoudit (Kryštof a Špatenková, 2010). Správný lektor ve vzdělávání seniorů by měl znát specifika seniorského věku a přizpůsobovat jim svůj způsob a styl vyučování. Nejčastějšími zdravotními problémy v seniorském věku jsou zvýšená unavitelnost, kratší trvání pozornosti a menší vstřípivost paměti. Těmto zdravotním

překážkám na straně posluchačů by měl zkušený lektor zdárně čelit, např. pauzami (Smékal, 2010).

Mezi klíčové dovednosti lektora patří komunikační dovednosti, které by měly být na výborné úrovni, schopnost vytvoření optimálního učebního klimatu, prezentační dovednosti, motivační a organizační schopnosti (Kryštof a Špatenková, 2010). Ze strany lektora je velice důležité, aby vždy zohlednil strukturu posluchačů. Jak již bylo uvedeno, senioři netvoří homogenní skupinu a výrazně se liší z mnoha hledisek. Zejména mají odlišnou úroveň vzdělání, profesní zaměření i důvod k účasti na dalším vzdělávání. Lektor by měl vědět, kdo si kurzy zapisuje jen proto, aby vyplnil svůj volný čas, a komu jde o to, aby obohatil své znalosti či prožil nějaké nové zkušenosti (Smékal, 2010). Správný lektor by měl posluchačům projevoval úctu a respekt, tolerovat jejich odlišnosti a měl by jim umět pozorně naslouchat. Lektor ve vzdělávání dospělých by měl být osobností z hlediska znalostí, zkušeností i morálních vlastností, s níž mohou senioři konfrontovat své názory, životní zkušenosti a otevřeně diskutovat (Kryštof a Špatenková, 2010).

Studenti-senioři na Univerzitě třetího věku při Univerzitě Palackého v Olomouci opakovaně uvádějí ve svých evaluacích lektorů tyto preference: dobrý vztah k seniorům, vstřícnost a ochota, schopnost naslouchat, srdečnost a empatie, smysl pro humor, odborník v oboru, ale současně odborník „na učení“, aby dokázal vyložit látku tak, aby ji senioři pochopili a něco se naučili, kultivované vystupování a vzhled, kultivovaný jazykový projev bez vad výslovnosti, trpělivost a chápavost, ochota překonat špatně položenou otázku a odpověď vysvětlit, schopnost rozumět i méně srozumitelným požadavkům, nepřehlížet schopnosti seniorů, umět pochválit (Kryštof a Špatenková, 2010). Všechny tyto uvedené preference jen dokazují náročnost seniorů na postavu lektora a jeho důležitost a význam ve vzdělávacím procesu.

3.5. Demografická revoluce

Vzdělávání seniorů nabývá na významu také v souvislosti s jevem označovaným jako demografická revoluce či demografické stárnutí. Obecně tento pojem znamená, že dochází ke zvyšování počtu i podílu seniorských věkových skupin v populaci (Rabušic, 2006). A to nejen v České republice, ale celosvětově. Zároveň se zvyšováním podílu seniorů se snižuje

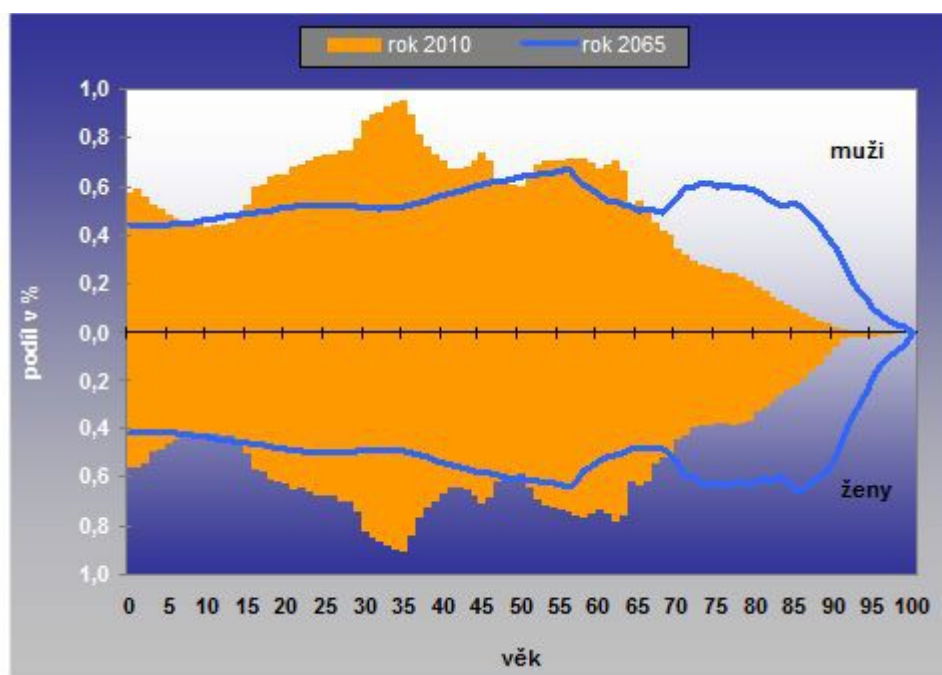
podíl dětí. Příčinou demografického stárnutí je především hluboký pokles plodnosti i porodnosti a stabilně se zlepšující úmrtnostní poměry. Stoupá průměrný lidský věk, lidé se důchodového věku dožívají v dobré fyzické i duševní kondici. To vše se již dokázalo nesmazatelně zapsat do věkové struktury a částečně i do počtu obyvatel a podstatně tak změnilo vnitřní předpoklady dalšího demografického vývoje (Burcin a Kučera, 2004; *Dlouhodobý záměr*, 2008).

Objevuje se také pojem demografická panika, který souvisí právě s narůstajícím počtem starých lidí v populaci a s celkovým stárnutím. Jde o komplexní sociální jev pramenící ze sociálních, ekonomických i politických sfér. Nastává v případě regresivního typu věkové pyramidy, kdy největší procentuální zastoupení obyvatel mají lidé v postreprodukční sféře. Tento nepříznivý model se s postupem času začíná objevovat ve většině vyspělých států. Souvisí tak se současnými demografickými trendy, tedy snižující se natalitou a zvyšováním průměrné naděje dožití, která roste úměrně s životní úrovní. V projevech pak dochází k obavě z nevyhnutelného zbrzdění či úplného zastavení ekonomického i sociálního vývoje států a společností. Katastrofické scénáře předpovídají i celkový kolaps systémů a vyhynutí celého lidstva. Skutečností ale je, že na rozšíření demografické paniky mají velký podíl především média, která ji uměle vyvolávají (*Demografická panika*, 2015).

Faktem však zůstává, že podíl lidí ve věku 60 a více let roste rychleji než u jakékoliv jiné věkové skupiny. Předpokládá se, že v roce 2025 bude na světě asi 1,2 miliard lidí ve věku nad 60 let. Do roku 2050 to budou 2 miliardy, z toho 80 % z rozvojových zemí (World Health Organization, 2002). Podstatnější pro Českou republiku je však skutečnost, že podle prognóz budou v roce 2050 nejstaršími populacemi na světě právě Česká republika, Itálie a Španělsko (Haškovcová, 2010). Z prognózy obyvatelstva ČR na období let 2003-2065 je zřejmé, že v nadcházejících letech bude základním rysem vývoje obyvatelstva jeho progresivní stárnutí. Podle očekávání odpovídajících střední variantě prognózy by se průměrný věk české populace měl postupně zvýšit z 39,2 až na 47,7 roku v roce 2065. Ještě v roce 2002 patřilo do skupiny obyvatel ve věku 65 let a starších 1,4 mil. obyvatel, v roce 2030 jich s největší pravděpodobností bude asi 2,5 mil. a v roce 2050 by měl počet seniorů překročit hranici tří milionů. Jejich podíl na obyvatelstvu se tak do roku 2050 zvýší z necelých 14 % na 30 %. Výraznějšími změnami projdou také dílčí kategorie v rámci této skupiny, například počet obyvatel ve věku 75 a více let bude v horizontu prognózy více než trojnásobný. Celkový

počet obyvatel bude s největší pravděpodobností klesat a bude progresivně stárnout. Starší obyvatelstvo ve věku 65 a více let se stane jedinou částí populace, která početně poroste. V období do roku 2030 půjde o vzestup v řádu jednoho miliónu osob, v následujících dvaceti až třiceti letech přibude dalších asi půl miliónu seniorů. Počty seniorů ve vyšších věkových skupinách porostou podstatně intenzivněji než v nižších a počty nejstarších občanů se tak mnohonásobně zvýší (Burcin a Kučera, 2004).

Negativním důsledkem demografického stárnutí je zejména úbytek počtu a podílu osob na trhu práce. Zároveň se rapidně zvyšuje průměrný věk lidí v pracovním procesu a trh práce tak postupně stárne (Rabušic, 2006). Stárnutí populace lze na druhou stranu považovat za úspěch, jelikož tento fenomén vznikl díky delšímu životu a lepšímu zdraví obyvatel mnoha zemí. Je však nutné zajistit, aby se s prodloužením lidského věku prodloužilo také to období života člověka, v němž je schopen vést plnohodnotný a nezávislý život v dobrém zdravotním stavu. V neposlední řadě je třeba zachovat či zlepšit kvalitu života ve vyšším věku a zajistit udržitelnost systémů sociálního zabezpečení (Holmerová et al., 2006). Je nesporné, že řada lidí dožívajících se vyššího věku než dříve je schopna se dále aktivně podílet na společenském dění. Tito lidé udržující se v dobré fyzické i duševní kondici pak vyžadují mnohem menší péči, což přispívá ke snížení nákladů na zdravotní a sociální služby (*Dlouhodobý záměr*, 2008). Zde lze spatřit obrovský význam konceptu celoživotního učení a aktivního stárnutí. Lidi v předseniorském a seniorském věku bude čím dál tím více nutno efektivně začleňovat a udržovat na trhu práce (Rabušic, 2006). Nabídka celoživotního vzdělávání by měla odrážet také vědecký a technologický rozvoj společnosti, neboť odborná úroveň veškerého lidského konání v sobě tento rozvoj stále více odráží (*Dlouhodobý záměr*, 2008).

Obrázek 1: Reálná a předpokládaná věková struktura obyvatelstva České republiky v letech 2010 a 2065

4. FORMY VZDĚLÁVÁNÍ SENIORŮ

Pro seniory existuje celá řada specifických vzdělávacích forem různého charakteru. Nejvýznamnější postavení mají univerzity třetího věku zajišťované vysokými školami a univerzitami, které poskytují vzdělání seniorům po celém světě. V českém prostředí je možné se dále setkat např. s akademií třetího věku či univerzitou volného času. V dnešní době virtuální komunikace a elektronických výukových metod ve vzdělávání nechybí tato forma komunikace ani v oblasti vzdělávání seniorů. Řadu let již probíhá projekt nazvaný Virtuální univerzita třetího věku. V menší míře fungují také další formy vzdělávání jako lidové univerzity či Kluby aktivního stáří. Všechny jmenované formy vzdělávání se liší v mnoha ohledech. Vyznačují se různým obsahem, délkou trvání, odlišnými nároky na vzdělávající se seniory, náročností a kvalitou. Jednotlivé kurzy mohou pořádat nejrozličnější instituce od univerzit po muzea, komunitní centra, kluby seniorů či soukromé instituce. Významným pořadatelem těchto aktivit jsou také veřejné knihovny.

4.1. Univerzity třetího věku

4.1.1. Definice, poslání a cíle

Univerzity třetího věku (dále U3V) jsou považovány za nejnáročnější formu vzdělávání seniorů. Jsou zajišťovány fakultami vysokých škol a univerzitami. U3V představují součást celoživotního vzdělávání a poskytují seniorům vzdělávání zájmové a občanské. Přestože se seniorům dostává vzdělání na té nejvyšší možné, tedy univerzitní úrovni, neposkytují U3V žádnou odbornou kvalifikaci. Jejich zaměření je čistě neprofesionální a senioři tímto studiem nemohou získat akademický titul (Průcha a Veteška, 2012; Čípová 2011). Formosa (2010, s. 1) uvádí, že „U3V mohou být volně definovány jako socio-kulturní centra, kde senioři získávají nové znalosti o význačných tématech, nebo si potvrzují znalosti již získané, a to v příjemném společenském prostředí a v souladu s vhodnými a akceptovatelnými metodami.“²

Cíle a poslání U3V nesouvisí jen s edukací, ale v souladu s cíli a funkcemi seniorského vzdělávání sahají mnohem dále. V první fázi vývoje U3V byly stěžejní především tyto cíle:

- seznámit starší občany s vědeckými poznatky

2 Překlad autorky

- prohloubit jejich sebepoznání
- pomoci jim získat nadhled, a tím ulehčit jejich přizpůsobování a orientaci ve stále složitějším a měnícím se prostředí

Dnes vystupují do popředí zejména sociálně psychologické aspekty vzdělávání. U3V plní významnou společenskou roli. Jsou místem setkávání a navazování kontaktů. Místem, které seniorům pomáhá zůstat aktivním členem společnosti. U3V poskytují předpoklady pro setkávání generací a pomáhají udržovat a zlepšovat fyzickou kondici seniorů. Tím vším zajišťují seniorům lepší úroveň kvality života (Mühlpachr, 2009; Vavřín, 2002). Jak uvádí Formosa (2010), když jsou účastníci U3V tázáni, co jim účast na vzdělávacích aktivitách přináší, jako první jim přijdou na mysl výhody přímo nesouvisející s učením. Lidé často uvádějí získání nových přátel, kteří mají stejné zájmy, a možnost sdílet názory ve skupině, která jim pomáhá v obtížném období jejich života. Cíle vzdělávání v rámci U3V shrnuje Bočková (2000):

- poskytovat nové poznatky z nejrůznějších oblastí života na úrovni současného vědeckého poznání
- podněcovat samostatnou vzdělávací aktivitu studujících zpřístupněním studoven a knihoven
- oddalovat předčasné a rychlé oslabování poznávacích psychických funkcí
- podporovat pozitivní sebehodnocení a sebeúctu seniorů prostřednictvím vzdělávací aktivity a prožívání úspěchu
- přispívat k tomu, aby senioři přijímali svůj život i sebe sami pozitivně, s nadhledem a vyrovnaně
- vytvářet podmínky pro to, aby starší občané neztráceli kontakt s mladou generací a novými společenskými podmínkami života

4.1.2. Historie U3V

První U3V vznikla roku 1973 ve Francii na Fakultě práva a ekonomie Univerzity sociálních věd v Toulouse. Založil ji profesor práva a ekonomických věd Pierre Vellas. Jeho původním cílem bylo vytvořit vzdělávací možnosti pro stárnoucí a starší populaci. Chtěl nabídnout takový program činností, který bude odpovídat podmínkám, potřebám a aspiracím

vlastním této věkové skupině. Vellase pro tuto aktivitu poprvé použil označení „univerzita třetího věku“. Smysl seniorského vzdělávání spatřoval především v kontinuálním vzdělávání jako příspěvku ke zlepšení veřejného zdraví. Významnou úlohu viděl také v průběžné výchově a vzdělávání těch, kteří jsou činní v různých oblastech zdravotnictví či sociálních služeb a kteří se profesionálně zabývají seniory (Mühlpachr, 2002; Adamec a Kryštof 2011). U3V nabízely nejen vzdělávání posluchačům-seniorům, ale také akademickou aktivitu penzionovaným či z vedoucích míst přeřazeným starším vysokoškolským učitelům (Mühlpachr, 2009). Po ukončení prvního vzdělávacího programu P. Vellase se ukázalo, že počáteční nadšení a odhodlání účastníků nepolevilo. Úspěch prvního ročníku Vellase přiměl otevřít nové kurzy pro seniory na následující akademický rok. Vellas také formuloval 4 klíčové cíle těchto vzdělávacích aktivit: zvyšovat kvalitu života starších lidí, realizovat trvalý vzdělávací program pro starší lidi v blízkém vztahu s mladšími věkovými skupinami, koordinovat gerontologické výzkumné programy a realizovat počáteční a trvalé vzdělávací programy pro oblast gerontologie. U3V byla otevřena všem lidem, kteří dosáhli důchodového věku. Stačilo vyplnit jednoduchý formulář pro zápis a zaplatit malý poplatek. Výuka byla naplánována na denní hodiny, 5 dní v týdnu po dobu osmi nebo devíti měsíců (Formosa, 2014).

Na iniciativu P. Vellase začaly postupně navazovat další evropské i mimoevropské univerzity. V prvním desetiletí se nejvíce inspirovala Belgie, Španělsko, Francie a Polsko. Polsko bylo první zemí střední Evropy, kde se myšlenka U3V ujala. První U3V zde byla založena již v roce 1975. Dlouho byly U3V jen evropskou záležitostí, v Americe se zpočátku příliš neujaly, což bylo způsobeno odlišným systémem vzdělávání a značnou vzdáleností případných zájemců od měst, kde jsou univerzity (Haškovcová, 2010; Mühlpachr, 2009). V 60. letech 20. století navíc Amerika spustila svou vlastní verzi výukových programů pro seniory, které byly tehdy nazývány „Institutes for Learning in Retirement“ (Instituty pro vzdělávání v důchodu), dnes „Lifelong Learning Institutes“ (Instituty celoživotního vzdělávání) (Formosa, 2010).

Ve světě se uplatňují dva modely organizace U3V. V případě francouzského modelu jsou U3V organizačně provázány s konkrétními univerzitami a mají jasně rozdělené role pedagoga a studenta. Tento model je uplatňován také v České republice. Poté co byla v roce 1981 v Cambridge založena první U3V v Anglii, prošla její organizace významnými změnami.

Tvůrci tamní U3V přijali takový přístup, ve kterém se nerozlišuje mezi vzdělávaným a vzdělávajícím. Účastníci mohou být žáky stejně tak jako učiteli. Tato myšlenka je založena na faktu, že i odborníci odcházející do důchodu mohou nadále předávat své znalosti a zkušenosti (Sikorová, 2010; Formosa, 2010).

Dnes fungují U3V na celém světě a jsou považovány za samozřejmost. Rok 1993 byl na počest dvacetiletého výročí vzniku první U3V v Toulouse vyhlášen jako „Evropský rok starších lidí a solidarity mezi generacemi“ (Adamec a Kryštof, 2011).

4.1.3. Mezinárodní asociace univerzit třetího věku

Zakladatel první U3V P. Vellas se stal později prezidentem Mezinárodní asociace univerzit třetího věku (Association Internationale des Universités du Troisième Age, dále AIUTA). Toto mezinárodní sdružení vzniklo v roce 1977 z potřeby vzájemné komunikace mezi vznikajícími U3V. Za základní cíle bylo stanoveno:

- podporovat zakládání a další růst U3V po celém světě
- navazovat a udržovat kulturní a vědecké kontakty mezi členy
- podporovat navazování styků v oblasti regionálních zájmů
- koordinovat činnost mezi členy, zejména vzdělávání, studium a výzkum
- poskytovat členům informační služby
- spolupracovat s organizacemi, jejichž činnost se týká vyššího vzdělávání a životních podmínek starší generace (Mühlpachr, 2002).

V lednu 2011 byl zvolen prezidentem AIUTA François Vellas (syn Pierra Vellase) (Adamec a Kryštof, 2011). Působnost AIUTA je sice celosvětová, ale největšího rozmachu dosahuje především ve frankofonních regionech. Ve Francii má i svoji variantu UFUTA (Union Française des Universités de Tous Ages). Další velká organizace BAG (Bundesarbeitsgemeinschaft) funguje v Německu (Haškovcová, 2010). Svoji zastřešující organizaci má také Česká republika. O Asociaci univerzit třetího věku bude pojednáno níže.

4.1.4. Vznik U3V v České republice

V České republice původně působily tzv. KLAS (Kluby aktivního stáří), jejichž počátky

jsou doloženy již v roce 1978. Fungovaly zejména v Praze, ale provozovaly svoji činnost i v přilehlých obcích. Zaměřeny byly na kurzy věnující se problematice zdraví, ale i kultuře, tradicím a historii (Adamec a Kryštof, 2011). Samotné U3V se zpočátku formovaly převážně ve zdravotní sféře, často s přímou pomocí nebo pod dohledem zdravotnických organizací. Úplně první U3V u nás vznikla v Olomouci ve školním roce 1986/1987. Přestože působila na Univerzitě Palackého, jejím garantem byl Československý červený kříž³. První U3V, která se konala na akademické půdě a pod záštitou univerzity, byla založena ve školním roce 1987/1988 Fakultou všeobecného lékařství Univerzity Karlovy v Praze⁴. Tehdejší děkanem fakulty byl geriatr Vladimír Pacovský, který byl v té době předním odborníkem pro obor gerontologie a geriatrie v ČSFR, což bylo pro otevření U3V klíčové. V. Pacovský byl přesvědčen o významu U3V a měl možnost ji prosadit. První kurz nesl název Biologie člověka. Původně byl rozvržen do dvou semestrů a koncipován tak, aby splňoval jak medicínská, tak sociokulturní a sociální kritéria. Pro účastníky bylo velmi přínosné a důležité, že přednášejícími byli významní a většinou i laikům známí odborníci. Tato skutečnost dodala celé aktivitě velmi důležitý společenský význam. Nutno poznamenat, že na některých zahraničních U3V v té době přednášeli penzionovaní profesori, vrstevníci posluchačů nebo mladší vědci, kteří se učili přednášet. Přijato bylo tehdy 352 posluchačů (ze 414 přihlášených) (Haškovcová, 2010).

4.1.5. Dnešní podoba U3V v České republice

U3V nabízí 21 českých veřejných vysokých škol s více než 700 specializovanými kurzy pro seniory a s přibližně 38 tisíci posluchači a poptávka stále převyšuje nabídku (*Národní akční plán*, 2013). U3V jsou provozovány jako program celoživotního vzdělávání vysokými školami v souladu se zákonem o vysokých školách č. 111/1998 Sb. Podmínky k přijetí ke studiu na U3V jsou různé a většinou si je vysoké školy určují individuálně. Ve většině případů postačí, pokud senior dosáhne věku potřebného k přiznání starobního důchodu (Adamec a Kryštof, 2011). Některé vysoké školy požadují, aby měl zájemce středoškolské vzdělání ukončené maturitou, jinde stačí schopnost a ochota vyhovět nárokům tohoto studia (Bočková, 2000). Posluchači nejsou studenty ve smyslu zákona o vysokých školách. Mají však přístup do knihoven, počítačových učeben a laboratoří. Prokazují se indexem o studiu

3 Olomoucká univerzita se stala skutečným zřizovatelem této U3V až v roce 1991.

4 Dnes 1. lékařská fakulta.

(Mühlpachr, 2002).

Obsah studia na U3V většinou odpovídá obsahovému zaměření dané vysoké školy. Nabídka kurzů je velmi široká a zahrnuje téměř všechny vědní obory od humanitních, přírodovědných až po technické (Adamec a Kryštof, 2011). Absolutně největší zájem je o kurzy zaměřené na medicínské otázky, psychologii, dějiny umění nebo práci s výpočetní technikou (Šerák, 2009).

Délka vzdělávání je rovněž individuální. Pohybuje se kolem 3-4 let (6-8 semestrů). Studium probíhá většinou jednou týdně. V každém semestru se koná určitý počet přednášek, seminářů, příp. cvičení nebo exkurzí. Obsahu kurzů jsou přizpůsobeny i metody a formy vyučování seniorů. Odrážejí aktuální vývoj a poznatky ve vědách a vzdělávání dospělých a jsou adekvátní cílové skupině (Adamec a Kryštof, 2011; Bočková, 2000). Kvalita výuky je zde velmi podstatným aspektem. Při přednáškách je důležité respektovat potřeby této specifické cílové skupiny, u níž dochází k involučním změnám. Právě metodika výuky by měla odlišovat U3V od vzdělávacích aktivit pro mladší cílové skupiny (Mühlpachr, 2009).

Účastníci U3V ve většině případů za vzdělávání platí. Ceny jsou opět individuální a záleží na vysoké škole, jaké podmínky plateb nastaví. Často záleží na typu kurzu, jeho délce a rozsahu. Částky se pohybují v řádu několika set korun na semestr. Zápisné posluchačů představuje jeden ze zdrojů financování U3V. Dalším zdrojem jsou vlastní prostředky vysoké školy poskytované obecně ze státní dotace na vzdělávací činnost. Hlavním zdrojem financování od roku 2002 byly rozvojové projekty MŠMT. Tato podpora však v roce 2011 skončila⁵. V některých případech na provoz přispívají i samy univerzity ze svého rozpočtu, nebo využívají fondy Evropské unie (Adamec a Kryštof, 2011; Vavřín, 2009). Od roku 2012 jsou U3V financovány podle tzv. ukazatele „F“ rozpočtu vysokých škol. Vysoké školy tak mohou stále využívat prostředky ze státního rozpočtu na provoz U3V. Vládní podporou se odlišujeme od ostatních evropských zemí, které využívají spíše regionální, municipální a podnikové prostředky, a poplatky posluchačů za studium jsou podstatně vyšší. To je ale ovlivněno také výší starobních důchodů v ostatních zemích EU (Vavřín, 2009, Ministerstvo školství, 2011b).

5 Důvodem bylo, že tato forma činnosti vysokých škol přestala naplňovat atribut rozvojovosti (Ministerstvo školství, 2011a).

Závěr studia bývá zakončen slavnostním aktem (promocí), na němž absolventi obdrží osvědčení či certifikát (Adamec, Kryštof, 2011). Tento doklad o ukončení vzdělání má ale spíše symbolický význam.

Šerák (2009) uvádí také nedostatky U3V. Patří mezi ně poměrně nízká kapacita kurzů, omezení posluchače maturitou a zhoršená dostupnost pro zájemce z menších obcí. Kapacita i vstupní požadavky na posluchače se však liší. Každá škola má tyto parametry nastavené dle svých možností a potřeb. Zhoršená dostupnost je již dnes také velmi vhodně řešena virtuálními kurzy. Stále je však běžné, že posluchači U3V jsou odděleni od řádných studentů, což brání mezigeneračnímu dialogu. Ale některé školy se i s tímto vypořádaly nabídkou speciálních kurzů. Například Vysoká škola ekonomická v Praze zpřístupnila již v roce 2002 posluchačům U3V vybrané kurzy bakalářského programu, v nichž senioři mohli navštěvovat přednášky spolu s řádnými studenty. Osobně zde vidím konflikt mezi dvěma požadavky na vzdělávací programy pro seniory. Na jedné straně snaha začlenit seniory mezi standardní studenty a podpořit tak mezigenerační setkávání, na straně druhé potřeba kvalitního výkladu, který bude přizpůsoben potřebám seniorů, což se v případě klasické přednášky v rámci bakalářského studia nedá zcela očekávat. Záleží však na každém jednotlivci, který by měl být schopen posoudit, která forma vzdělávání a jaký typ kurzu pro něj bude nejvhodnější.

Za zmínku stojí také projekt nazvaný Experimentální univerzita pro prarodiče a vnoučata, který odstartoval ve školním roce 2004/2005. Organizátorem je vždy konkrétní fakulta některé pražské vysoké školy spolu s Centrem zdravého stárnutí. Jako první byl uspořádán kurz Astronomie (Matematicko-fyzikální fakulta UK), poté Krajina a les (Lesnická fakulta ČZU) a Zajímavosti z přírodních věd (Přírodovědecká fakulta UK). Kurz je rozdělen do dvou semestrů a účastní se ho senioři se svými vnoučaty (ve věku 6-12 let). Přednášky jsou tak uzpůsobené zejména dětem. Prarodiče působí spíše jako pomoc a doprovod (Haškovcová, 2010).

Význam vzdělávání seniorů v rámci U3V je vyzdvížen také v „Národním akčním plánu podporujícím pozitivní stárnutí pro období let 2013 až 2017“. Tento strategický dokument zdůrazňuje nutnost podpory vzdělávacích aktivit pro seniory včetně U3V. Podle uvedených údajů se v současné době účastní vzdělávání na U3V 38 tisíc posluchačů, což je jen asi 1,5 % seniorů. Druhý strategický cíl této koncepce je přímo zaměřený na zvýšení podílu seniorů

zapojených do zájmového vzdělávání prostřednictvím U3V. Pro zvýšení je třeba umožnit studium také lidem z mimouniverzitních lokalit. Pro knihovny je zde uvedena důležitá věta: „Řešením je využití informačních a komunikačních technologií nebo sítě veřejných knihoven, které působí ve více než 5 500 obcích“ (Národní akční plán, 2013, s. 13).

4.1.6. Asociace univerzit třetího věku

Také v České republice působí zastřešující organizace pro U3V. Již v historii byla v rámci České gerontologické a geriatrické společnosti na začátku 80. let 20. století zřízena Sekce akademií a univerzit třetího věku, která informovala o činnosti a zprostředkovávala zkušenosti jednotlivých akademií a posléze univerzit třetího věku týkající se seniorského vzdělávání (Adamec a Kryštof, 2011). Dnes činnost U3V koordinuje Asociace univerzit třetího věku (dále AU3V). Jde o občanské sdružení institucí, které nabízejí a provozují vzdělávací aktivity na úrovni vysokoškolského vzdělávání, určené občanům České republiky v důchodovém věku. AU3V byla založena v roce 1993 a zpočátku si kladla za cíl tyto hlavní úkoly: zabezpečit vzájemnou informovanost svých členů, postarat se o mezinárodní kontakty s vedoucími evropskými organizacemi a zejména iniciovat a podporovat zakládání univerzit třetího věku na vysokých školách v ČR. Již od svého založení vysílala delegáty na konference, kongresy, semináře a porady hlavních evropských organizací (AIUTA, EFOS⁶, EURAG⁷) (Dlouhodobý záměr, 2008).

V současné době má 38 aktivních členů a sídlí v budově rektorátu Vysokého učení technického v Brně. Jako jeden ze svých stěžejních úkolů si AU3V stanovila budovat postupnou optimalizaci seniorského vzdělávání na vysokých školách, aby lépe zrcadlila vzdělávací a pedagogické směřování jednotlivých vysokých škol a oborů a byla „čitelnější“ pro uchazeče o studium i pro další partnery (Dlouhodobý záměr, 2008). Stanovy AU3V určují tyto hlavní cíle:

- podporovat rozvoj U3V na vysokých školách v ČR
- organizovat setkání a pracovní výměny poznatků a zkušeností na úseku U3V
- dbát na kvalitu seniorského univerzitního vzdělávání a koordinovat zájem o její udržení

6 Evropská federace studujících seniorů na univerzitách.

7 Překládáno jako Evropská organizace pro seniory nebo Svaz starší generace Evropy.

- navazovat styky s obdobnými institucemi na mezinárodní úrovni
- vytvářet předpoklady pro mezigenerační dialog s cílem posílit solidaritu generací
- vyvíjet legislativní iniciativu ve prospěch univerzit třetího věku
- propagovat činnost U3V
- být poradním orgánem MŠMT v záležitostech seniorského vzdělávání

AU3V deklarovala, jaké parametry musí splňovat vzdělávací program, aby mohl nést označení U3V. Podstatné je, že program U3V musí být realizován takovým subjektem, který je prokazatelně po odborné stránce spojen s řádnou univerzitou, která má akreditován alespoň jeden studijní program. Pro případ porušení tohoto pravidla však neexistují uplatnitelné sankce kromě odebrání státní podpory (Vavřín, 2009).

Přestože U3V jsou úzce spojeny s vysokými školami, není dnes výjimkou ani spolupráce s veřejnou knihovnou při jejím organizování. O konkrétních projektech bude pojednáno v další kapitole.

4.2. Virtuální univerzita třetího věku

V 90. letech 20. století se řada vzdělávacích institucí začala zabývat myšlenkou, zda může být kyberprostor vhodným místem také pro vzdělávání seniorů. Mezi tyto instituce se zařadily také U3V a již v roce 1998 byl v Brisbane spuštěn projekt U3A Online. Vznikla tak první virtuální univerzita třetího věku na světě. Kurzy byly dostupné pro starší lidi a postižené lidi mladšího věku, kteří jsou izolováni buď geograficky, nebo z fyzických či sociálních důvodů. Původně byl tento program financován australskou vládou, ale dnes funguje na základě dobrovolnictví. Zpřístupněn je na webové adrese www.u3aonline.org.au (Formosa, 2010; Ondráková, 2012).

Podobný projekt byl spuštěn v roce 2007⁸ také v České republice. Realizátory byli zástupci Provozně ekonomické fakulty České zemědělské univerzity v Praze (dále ČZU) a Matematicko-fyzikální fakulty Univerzity Karlovy v Praze. Na rozdíl od zahraničních projektů příkládá mnohem větší význam sociálnímu aspektu vzdělávání seniorů (Adamec, Kryštof, 2011). Ti se vzájemně setkávají a komunikují nejen mezi sebou, ale také s tutorem

⁸ Příprava projektu započala již o rok dříve a financován byl z grantu MŠMT.

(vedoucím kurzů v daném konzultačním středisku) či s lektorem.

Virtuální univerzita třetího věku (dále VU3V) je určena především těm seniorům, kteří se z různých důvodů nemohou účastnit standardních kurzů U3V přímo na vysoké škole. Důvodem může být velká vzdálenost od vysoké školy, nároky na dopravu, zdravotní, časové či finanční důvody. Zajištěn je tak rovný přístup seniorů ze všech koutů republiky. Studia se mohou účastnit posluchači se statutem důchodce, invalidní důchodci bez rozdílu věku a osoby kategorie 50+ (v době studia nezaměstnaní). VU3V tak naplňuje jeden z cílů AU3V, kterým je přenositelnost kurzů (Čípová, 2011). V pravidlech VU3V je dále stanovena podmínka, že zájemce musí mít středoškolské vzdělání, jinak musí žádat o prominutí vzdělání. Tato forma studia představuje moderní alternativu ke klasické prezenční přednáškové výuce. Využívá komunikační technologie a internet. Nese prvky distančního vzdělávání a e-learningu a je didakticky přizpůsobena charakteristickým specifikům seniorského vzdělávání. Pro výuku je podmínkou znalost práce s počítačem. Vedoucí konzultačního střediska by však měl v případě potřeby seniorovi základy práce s počítačem ukázat a provést ho portálem e-senior, se kterým bude student pracovat. Účastník také potřebuje mít přístup k internetu ze svého domova, aby si mohl opakovat přednášky a vyplňovat testy. V tomto případě však může vypomoci knihovna, kde může student-senior internet využívat (*Virtuální univerzita*, 2015).

Následující odstavce vysvětlí, jak VU3V probíhá přímo v praxi. Zájemce o studium nejdříve kontaktuje konkrétní konzultační středisko dle svého bydliště. Jejich seznam najde na webových stránkách projektu. Zřizovatelem konzultačního střediska v regionu mohou být místní úřady, školy, informační střediska, ale především také knihovny. Aby se knihovna mohla stát konzultačním střediskem a pořádat VU3V, je nutné zajistit zejména vhodnou místnost pro výuku skupiny seniorů, počítač s připojením na internet, dataprojektor, plátno a ozvučení (*Virtuální univerzita*, 2013). Čili takové vybavení, které už je dnes součástí snad každé knihovny, leckdy i malé obecní. Zájemce následně vyplní přihlášku ke studiu a uhradí studijní poplatek. Cenovou politiku stanovuje ČZU jako patron a zřizovatel projektu. Cena je dvousložková a obsahuje poplatek 300 Kč za studenta a za semestr, který putuje do pokladny ČZU. Každé středisko si pak může připočítat maximálně 40 % ceny na pokrytí vlastních nákladů (nájem, organizace, administrace) (Vlková, 2015). Každého účastníka pak středisko nechá zaregistrovat na portálu e-senior, aby všichni získali svůj vlastní přístup.

Provozovatelem portálu je Provozně ekonomická fakulta ČZU v Praze. Pro studenty je stěžejním přínosem portálu možnost přihlásit se přes osobní login a znovu si přehrát vyslechnutou přednášku či vyplnit test v pohodlí domova (Adamec a Kryštof, 2011).

Kurzy jsou jednosemestrální a obsahují vždy 6 vyučovacích videopřednášek v délce 45-60 minut. Samotný kurz trvá cca 1,5 hodiny. Výuka probíhá vždy při společném setkání v konzultačním středisku, a to jednou za 14 dní. Daný kurz zvolí z nabídky vedoucí střediska podle zájmu přihlášených účastníků (*Virtuální univerzita*, 2015). Videopřednášky jsou připraveny universitními profesory, kteří mají akreditaci pro daný obor. Natočeny jsou velice poutavě a kvalitně. Nejedná se pouze o záběr na přednášejícího profesora. Natočené přednášky lze přirovnat k dokumentárnímu filmu. Výklad je přerušován otázkami, kterými si posluchači zopakují právě nabyté informace. Při videopřednášce mají posluchači také možnost sledovat sylabus a případně si do něj dělat poznámky. Sylabus (vytištěný přepis přednášky) si mohou zakoupit za 20 Kč na začátku každého kurzu.

Po každé videopřednášce mohou účastníci diskutovat na přednášené téma a pak společně vypracovávají test k ověření pochopení celého výkladu. Následně musí posluchači zvládnout test doma sami. Mají k tomu neomezený počet pokusů a pro úspěšné složení testu je třeba zodpovědět správně alespoň 5 z 10 otázek. Na konci semestru posluchači již samostatně vypracovávají závěrečný test. V nabídce jsou tyto kurzy: Barokní architektura v Čechách, Čínská medicína v naší zahrádce, Dějiny oděvní kultury, Etika jako východisko z krize společnosti, Evropské kulturní hodnoty, Historie a současnost české myslivosti, Hudební nástroje, Kouzelná geometrie, Lesnictví, Lidské zdraví, Obklopení textilem, Osobní finance, Pěstování a využití jedlých a léčivých hub, Potraviny a spotřebitel, Umění rané renesance v Itálii, Vývoj a současnost Evropské unie, Vývoj informačních technologií, Život a dílo Michelangela Buonarroti. Navíc je možné zvolit si tzv. pilotní semestr nazvaný Astronomie. Obsahuje 4 přednášky a slouží k pochopení systému studia a ověření způsobu přijatelnosti pro studenty. Tento semestr se nezapočítává do šesti kurzů nutných k absolvování celého studijního programu (*Virtuální univerzita*, 2015).

K úspěšnému ukončení kurzu je třeba mít minimálně 80 % účast na společné výuce. Sedmý, tzv. Závěrečný seminář, se koná vždy v aule ČZU v Praze a v dalších městech republiky. V květnu 2015 se seminář konal také v Plzni, Kaplici, Pacově, Břeclavi, Dobrušce,

Loučné u Šumperka a Boru u Tachova. Každý student si může vybrat, kde se Závěrečného semináře zúčastní. Vybraná střediska pak mohou připravit doprovodný program, zařadit přednášku nebo besedu se zajímavou osobností, případně návštěvu nějaké místní památky. Posluchačům jsou předány pamětní listy o ukončení kurzu. Těm studentům, kteří ukončí 6 semestrů, je na slavnostní promoci předáno Osvědčení o absolvování tříletého programu nazvaného Svět okolo nás (Vlková, 2015). I po šesti semestrech mohou zájemci ve studiu pokračovat a účastnit se dalších kurzů. Podle slov Ing. Kláry Nehodové existují studenti, kteří už promovali i třikrát. Závěrečný seminář je pro posluchače VU3V společenskou událostí, při které mají možnost setkat se s účastníky z dalších měst a navázat tak nové kontakty.

Zpětná vazba od posluchačů je zajišťována dotazníkem, který vyhodnocuje ČZU. Během každého semestru pak mají studenti možnost napsat krátkou esej, zamyšlení nad vlastním studiem, kde sdělují své dojmy (Vlková, 2015). Na Závěrečném semináři pak bývají vybrány tři nejlepší eseje, za které získají jejich autoři malou pozornost.

Nespornou výhodou VU3V je možnost zlepšit si dovednosti práce s počítačem a internetem. Jak již bylo uvedeno, základní vstupní znalosti jsou nutné pro zvládnutí práce s portálem e-senior. Senioři jsou nuceni počítač (ale dnes také tablet či chytrý telefon) častěji používat a mají tak příležitost zlepšit si svou počítačovou gramotnost. Nevýhodou snad může být výběr kurzu. V případě U3V se posluchač запиše do programu, který ho zajímá. VU3V nabízí množství témat a studující skupina v daném středisku hlasuje, který kurz zvolí. Může se tak stát, že se ve skupině vyskytne jedinec, kterého nebude vybraný kurz příliš zajímat. Pak vše záleží na rozhodnutí daného jedince. Je možné studium přerušit a v dalším semestru se k němu opět vrátit. Studenti se však často účastní i kurzů, o které mají menší zájem, jelikož u nich převažuje společenská role vzdělávání. Přednášku si vyslechnou u kávy v příjemném prostředí a kolektivu. Výhodou v tomto případě je skutečnost, že posluchač není povinen plnit testy. Pokud se tedy nechce danému tématu věnovat, nemusí. Výhodné je toto i pro posluchače, kteří se hlásí ke studiu s tím, že si chtějí přednášky pouze vyslechnout. V roce 2014 bylo zapsáno ke studiu přes 120 studentů, kteří se pouze účastnili přednášek, ale testy neplnili. Takoví studenti samozřejmě neobdrží potvrzení o absolvování. Celkem bylo do kurzů VU3V v roce 2015 zapsáno přes 3000 posluchačů. Podle slov Ing. Kláry Nehodové se takto vzdělávají převážně ženy.

V praxi jsou knihovny buď přímo konzultačními středisky a samy organizují kurzy VU3V, nebo tuto aktivitu organizuje město a výuka probíhá v prostorách knihovny. V březnu 2015 organizovalo VU3V 34 veřejných knihoven a 21 veřejných knihoven na organizaci spolupracovalo s městem, obcí či jinou institucí.

Obrázek 2: Logo VU3V

4.3. Akademie třetího věku

Akademie třetího věku (dále A3V) představují méně náročnou a dostupnější formu vzdělávání pro seniory. Jak již název napovídá, nejedná se o univerzitu a nemusí tedy být vždy organizována vysokou školou. A3V mohou být realizovány nejrůznějšími subjekty, od vysokých a středních škol po neziskové organizace a především knihovny. Jelikož jejich vznik není upraven žádným legislativním předpisem, mohou být A3V založeny prakticky kdekoli a kýmoli. Jejich cílem je uspokojovat vzdělávací potřeby seniorů zejména v oblastech, kde nepůsobí vysoké školy (Průcha a Veteška, 2012; Šerák, 2009).

Historicky vznikly A3V dříve než U3V. Na našem území fungují již od 80. let 20. století, kdy je mohla pořádat každá složka Národní fronty. Fakticky je organizoval především Československý červený kříž, Socialistická akademie, osvětové besedy a profesionální kulturní zařízení, které měly na starost vzdělávání dospělých. Vznikaly také z iniciativy místních gerontologických pracovišť (Haškovcová, 2010; Šerák, 2009). První A3V byla otevřena v roce 1983 v Přerově. Jejím zřizovatelem bylo Okresní kulturní středisko a spoluorganizátorem Československý červený kříž, který se zasloužil o to, že se toto organizované vzdělávání seniorů rozšířilo a během tří let vzniklo na dvě desítky akademií (Adamec a Kryštof, 2011).

Výuka probíhá nejrůznějšími formami. Účastníci absolvují přednášky, semináře i různé doprovodné programy jako jsou exkurze či sportovní aktivity. Výhodou je, že účast ve studiu není podmíněna dosaženou úrovní vzdělání. A3V jsou určeny lidem, kteří dosáhli věkové hranice nároku na starobní důchod. Účastníci také neskládají žádné zkoušky a potvrzení o absolvování kurzu se většinou vydává na základě prezence. Oproti U3V jsou A3V nejen méně náročné, ale kladou také větší důraz na srozumitelnost a snahu přizpůsobit se místním potřebám (Bočková, 2000; Šerák, 2009). Hlavní rozdíl je však v tom, že akademie si klade za cíl zpříjemňovat a kultivovat volný čas seniorů. Posluchači se účastní přednášek, které následně mohou prodiskutovat, a poté většinou dané téma opustí. U3V však účastníky vybízejí k vysoké aktivitě a osobní angažovanosti. Po vyslechnutí přednášky je třeba doplnit si znalosti samostudiem a prokázat je následně v písemných pracích a zkouškách. Obě tyto formy však mají svá opodstatnění a každá z nich je věnována jiné skupině seniorské populace (Haškovcová, 2010). Za nevýhodu akademií může být považována nejednotná kvalita poskytovaných služeb (Šerák, 2009).

Bočková (2000) uvádí tato nejčastější obsahová zaměření studijních programů A3V:

- medicínsko-gerontologická orientace
- občansko-sociální vzdělávání
- kultura, historie, literatura, umění, ekologie
- zájmové aktivity
- příprava na stáří
- cvičení, rekondiční cvičení a jóga pro starší

4.4. Univerzity volného času

Univerzity volného času (dále UVČ) představují unikátní formu systematického zájmového vzdělávání v oborech, o které je všeobecně velký zájem. Studium UVČ je otevřené všem bez rozdílu věku a dosaženého vzdělání. Jedinou podmínkou je dovršení věku 18 let. Není to tedy aktivita pro seniory primárně určená, ale je jimi hojně využívána. Dalšími účastníky bývají studenti a ženy na mateřské dovolené. Tento projekt tedy naplňuje koncept mezigeneračního setkávání. UVČ kladou na posluchače nejmenší nároky. Není třeba absolvovat přijímací zkoušky, nepíší se žádné testy, ale také účastníci nedostanou žádné

potvrzení o studiu. Provoz bývá hrazen částečně z kurzovního a částečně z městského či obecního rozpočtu. UVČ fungují většinou pod záštitou kulturních domů, domovů pro seniory či veřejných knihoven (Šerák, 2009).

Oficiálně vznikla první UVČ na našem území v roce 1993. Původně se však označovala jako „nulták“. Šlo o přípravný kurz pro studium na U3V na Fakultě všeobecného lékařství Univerzity Karlovy v Praze v roce jejího založení (1987), jelikož nemohli být na U3V přijati všichni zájemci. V roce 1993 se z tohoto přípravného kurzu stala Univerzita volného času, dnes působící pod názvem Centrum zdravého stárnutí (Haškovcová, 2010). Pro představu, ve školním roce 1998/1999 bylo ke studiu zapsáno přes 2000 studentů ve věku 18-90 let do pěti oborů: zdravý životní styl, psychologie, dějiny umění, světové a české dějiny, dějiny hudby (Bočková, 2000).

UVČ jsou nejrozšířenější formou, kterou veřejné knihovny nabízejí. Zřejmě proto, že je to nejméně náročná forma vzdělávání, a to jak pro účastníky, tak pro knihovny. Knihovny často volí označení UVČ jako zastřešující název pro všechny své vzdělávací aktivity, které pořádají pro dospělé. Pod její hlavičkou se pak konají různé kurzy, často spojené s prací na počítači, nebo s výukou jazyků. Často se pod označením UVČ skrývají také kurzy zaměřené vyloženě na seniory, ať už jsou to seniorům určené kurzy práce na počítači, rehabilitační cvičení či trénování paměti.

4.5. Další formy vzdělávání seniorů

Univerzity a akademie nejsou jedinou formou vzdělávání seniorů. V historii i současnosti se lze setkat s množstvím dalších způsobů, které umožňují seniorům zapojit se do vzdělávacích aktivit.

Ve skandinávských a německy mluvících zemích se osvědčila forma nazvaná „lidové univerzity“. Staří lidé zde mohou absolvovat vzdělávací program spolu s mladými posluchači. Například ve Švédsku se lidové univerzity zakládaly již v 19. století a existují dodnes. Jsou zaměřeny na různé zájmové obory a navíc nabízejí kurzy s kmenovými předměty vyššího sekundárního vzdělávání (čili na úrovni gymnázia). Původně plnily především osvětové funkce, neposkytovaly ucelené vzdělání ani kvalifikaci. U nás je dnes jejich působnost spíše

výjimečná (Průcha, 2014; Mühlpachr, 2009; Palán, 1997).

Ještě stále se dnes lze setkat s tzv. KLAS – Klubem aktivního stáří. Tato sdružení fungují v různých městech republiky a organizují rozličné aktivity pro seniory. Pražský KLAS například pořádá přednáškové cykly, některé i ve spolupráci s Městskou knihovnou v Praze (za poplatek 50 Kč). Litoměřický KLAS pořádá poznávací zájezdy a exkurze. KLAS Zbraslav organizuje kondiční cvičení, herní a výtvarná odpoledne i promítání filmů. Členem Klubu se může stát každý, komu je více než 55 let a zaplatí roční příspěvek 100 Kč. Tyto kluby je možné přirovnat k A3V, ale vyznačují se trvalejšími neformálními vztahy, rozvíjením osobních zájmů seniorů a uspokojováním potřeby vzájemného kontaktu (Mühlpachr, 2002).

Český rozhlas vysílal po dlouhá léta pořad Rozhlasová akademie třetího věku. Původně byl součástí pořadu Stříbrná mozaika, který se vysílal od roku 1991. Od září 1997 se Rozhlasová akademie začala vysílat jako samostatný pořad, a to až do roku 2010, kdy bylo vysílání ukončeno. Se studiem Rozhlasové akademie byla také spojena řada aktivit jako nedělní setkávání lektorů a posluchačů, zájezdy ke Dni seniorů a studijně-rehabilitační pobyty. Tyto aktivity byly zaměřeny na plnější a bohatší prožívání života v seniorském věku (*Rozhlasová akademie*, 2010).

5. PROJEKTY ČESKÝCH VEŘEJNÝCH KNIHOVEN V RÁMCI CELOŽIVOTNÍHO VZDĚLÁVÁNÍ

5.1. *Knihovny jako instituce celoživotního vzdělávání*

Knihovny tradičně plní kromě svých běžných funkcí informačních či kulturních také funkci vzdělávací. Nejedná se o žádný nový fenomén vzniklý v nedávných letech, jelikož kořeny vzdělávací funkce knihoven spadají daleko do historie. V České republice byl již za první republiky rozvoj knihovnictví, zejména veřejných knihoven, v úzkém sepjetí se vzděláním a výchovou nejen dětí a mládeže, ale také dospělých. Knihovny byly spjaty s lidovými hnutím a osvětovou činností. Zásada založení knihovny v každé obci, ustanovena v prvním knihovnickém zákoně, byla snahou o co největší a zároveň rovnoměrné rozšíření vzdělanosti obyvatelstva prostřednictvím knihoven (Cejpek, 2008). Také Ladislav Živný, jedna z největších osobností počátků československého knihovnictví, považoval veřejné knihovny za nedílnou součást vzdělávací soustavy (Pokorný, 2003). Důležitou roli nejen ve vzdělávání dětí a mládeže, ale také v oblasti neformálního vzdělávání dospělých, hrají knihovny dodnes. Právem jsou tak považovány za vzdělávací instituce a důležité organizátory celoživotního učení. Jelikož je celoživotní vzdělávání v dnešní znalostní společnosti nutností, je vzdělávací funkce knihoven stále více aktuální, důležitá a žádoucí. Jak uvádí Šerák (2014), na mnoha místech je knihovna jediným či hlavním obecně dostupným kulturním zařízením. Takové knihovny mají velký potenciál oslovovat celou tamější komunitu a působit na obyvatele nejen v oblasti kulturní, ale také vzdělávací. Obzvláště u těchto knihoven vzrůstá také důležitost jejich komunitní funkce. Knihovny mají své místo v procesu vzdělávání a je třeba, aby tuto svoji funkci plnily v rámci svých možností co nejkvalitněji. V této práci bude věnován prostor pouze veřejným knihovnám městským, obecním či krajským, nikoli vědeckým či univerzitním, a to hned z několika důvodů. Tyto knihovny tvoří nejpočetnější skupinu knihoven, nachází se v každém městě či obci a jsou tak nejvíce dostupné nejširší veřejnosti. Od vědeckých a univerzitních knihoven se liší velikostí fondu, organizací práce i aktivitami nabízenými veřejnosti.

Úzký vztah knihoven a celoživotního učení je zdůrazněn také v řadě strategických dokumentů. V první řadě je třeba zmínit Koncepti rozvoje knihoven ČR na léta 2011-2015. Hned na první stránce je uvedeno: „*Knihovny jsou přirozenou infrastrukturou vzdělávacího*

systemu v nejširším slova smyslu. Jako centra znalostí a informací podporují formální vzdělání všech stupňů a mají významnou úlohu v oblasti celoživotního vzdělávání a učení“ (Koncepce rozvoje knihoven, 2011, s. 1). Koncepce zdůrazňuje potřebu zvyšovat úlohu knihoven v procesu celoživotního učení zajišťováním potřebných informačních zdrojů a podporou dalších aktivit. Spatřuje význam knihoven obzvláště v oblasti zájmového a občanského vzdělávání. Uvádí, že je třeba vytvořit materiální podmínky k rozvoji knihoven jako center neformálního celoživotního učení pro oblast zájmového vzdělávání. Celoživotní učení je tak zakotveno v řadě priorit v Koncepci uvedených. Na knihovny nezapomíná ani Národní akční plán podporující pozitivní stárnutí pro období let 2013 až 2017. Tento akční plán zmiňuje veřejné knihovny jako instituce nabízející akademie pro seniory a další vzdělávací kurzy v rámci celoživotního učení seniorů, které v ČR velmi dobře funguje právě díky těmto aktivitám a univerzitám třetího věku (*Národní akční plán, 2013*). Jedním z cílů Strategie vzdělávací politiky České republiky do roku 2020 je podporovat dostupnost a kvalitu dalšího vzdělávání. Součástí tohoto cíle je podporovat knihovny jako centra celoživotního učení poskytující nejen počáteční vzdělávání pro žáky a studenty, ale i širokou nabídku dalšího vzdělávání zaměřeného na dospělou populaci včetně seniorů (*Strategie vzdělávací politiky, 2014*). Charta Rady Evropy o výchově k demokratickému občanství a lidským právům zmiňuje knihovnu jako jedno z míst poskytující informální vzdělávání (*Charta Rady Evropy, 2012*).

Nejvíce se veřejné knihovny věnují vzdělávání zájmovému a občanskému. Škála aktivit, které knihovny pořádají, je velice pestrá. Lze se tak setkat s nepřeberným množstvím forem zaměřených na nejrozličnější věkové skupiny. Nejčastěji se jedná o besedy s nejrozličnějšími osobnostmi, přednášky na rozličná témata, workshopy, počítačové či jazykové kurzy. V praxi jsou tyto akce pořádány spíše nesystematicky a nekonceptně. Tyto aktivity tak vychází spíše z nabídky ze strany účinkujících a možností knihoven, převážně finančních. Šerák (2014, s. 86) k této problematice uvádí: „*Přes veškerou snahu a narůstající profesionalitu však musíme přiznat, že kvalitativní i organizační úroveň knihovních akcí je stále ještě poměrně nevyrovnaná.*“ Tato práce si klade za cíl představit ty programy knihoven, které se uskutečňují v rámci celoživotního vzdělávání a jsou zaměřeny na seniory. Zatímco práce s dětmi a mládeží je v českých veřejných knihovnách samozřejmostí, s programy pro seniory to tak zatím není. Přesto se množství knihoven vzdělávání seniorů věnuje, v některých případech velice úspěšně. Vše záleží na dané knihovně, jejích možnostech a schopnostech.

Jak uvádí Houšková (2013), představitelé mnohých knihoven si jejich význam a místo v procesu celoživotního učení často ani neuvědomují. Veřejné knihovny městské a obecní svou vzdělávací funkci často nedefinují a nebývá uvedena ani v jejich statutech či zřizovacích listinách. Na straně druhé se knihovny, které se rozhodnou do oblasti celoživotního vzdělávání dospělých vstoupit, ocitají v silně konkurenčním prostředí, ve kterém působí specializované organizace s dlouholetou praxí (Šerák, 2014).

Senioři tvoří v knihovnách jednu z nejpočetnějších skupin čtenářů. Jsou to vděční uživatelé, kteří nechodí do knihovny jen pro knihy či časopisy, ale také z důvodu potřeby sociálního kontaktu. Knihovna je pro ně místem setkání, kde mohou pohovořit se svými vrstevníky a často také s knihovnicí. V menších knihovnách už knihovnice „své“ seniory znají, ví, jakou literaturu preferují a oslovují je jmény. Knihovny jsou pro seniory dobře dostupné. Nacházejí se v centrech obcí a měst v blízkosti autobusových či vlakových zastávek a jsou bezbariérové. Některé knihovny se snaží těmto čtenářům ještě více přiblížit, např. zavedením donáškové služby či navázáním spolupráce s domovy pro seniory. Jak již bylo naznačeno, každá knihovna pracuje se seniory jiným způsobem, některá vůbec. Časté jsou nabídky různých besed, které senioři hojně navštěvují, počítačové kurzy zaměřené na seniory či v současné době stále se rozšiřující trénování paměti. Tato aktivita je vhodná pro zájemce všech věkových skupin, mezi seniory je však značně oblíbená. V rámci SKIPu dokonce vznikla Sekce knihovníků-trenérů paměti. Aby se knihovník mohl stát trenérem paměti, stačí absolvovat základní kurz České společnosti pro trénování paměti a mozkový jogging. K 17. 12. 2014 měla tato Sekce SKIPu 45 členů a uspořádala 784 akcí, kterých se zúčastnilo 4 332 zájemců (Adlerová, 2014). Tyto aktivity pořádají české veřejné knihovny už téměř běžně. Řada knihoven však v posledních letech začala nabízet také specializované kurzy pro seniory ve formě akademií či univerzit třetího věku. Ukázalo se, že v tomto směru skrývají knihovny velký potenciál. O podobné aktivity je totiž mezi seniory velký zájem a vzhledem k demografické revoluci a rapidnímu nárůstu počtu seniorů v populaci se dá snadno odhadnout, že zájem ze strany seniorů o podobné vzdělávací aktivity bude v následujících letech stoupat. Je na knihovnách, aby tento svůj potenciál dokázaly co nejlépe využít a vytěžily z něj maximum. Jako inspirace mohou sloužit příklady konkrétních projektů a jejich analýza, která je součástí této práce.

5.2. Sekce SKIP 60+

Že je vzdělávání seniorů v knihovnách věnována stále větší pozornost, dokazuje také založení zvláštní sekce Svazu knihovníků a informačních pracovníků (dále SKIP) 60+. Tento odborný orgán SKIP byl založen v roce 2014 a jeho cílem je sdružovat veřejné knihovny, které se věnují práci se staršími čtenáři. Důležitým cílem je také vytvoření platformy pro výměnu zkušeností a nápadů. Sekce sdružuje jak individuální, tak institucionální členy, kteří se zajímají o problematiku aktivního stárnutí a programů s ním spojených. Dále se podílí na vytváření koncepcí a metodických pokynů, spolupracuje s podobně zaměřenými institucemi a navazuje kontakty s knihovnami v zahraničí.

Velký podíl na založení této sekce má ředitelka Městské knihovny Chrudim PhDr. Hana Mazurová. V chrudimské knihovně dlouhodobě funguje Klub seniorů a také zde pořádají akademii třetího věku. Knihovnice navštěvují pečovatelské domy a denní stacionář. S prací se seniory zde tedy mají bohaté zkušenosti (Kurka, 2014). Proto mohli v listopadu 2014 uspořádat první konferenci sekce 60+ s názvem „Knihovny vzdělávají aneb Senioři v lavicích“.

5.3. Výhody a rizika vzdělávacích projektů ve veřejných knihovnách

Organizování projektu celoživotního vzdělávání knihovnám přináší řadu výhod, musí se však potýkat i s určitými nástrahami. Je zřejmé, že knihovny mohou organizováním těchto projektů zvýšit svoji prestiž, přilákat do knihovny nové návštěvníky a získat další čtenáře. Veřejné knihovny disponují mnoha předpoklady pro pořádání těchto aktivit. Fakt, že je jim vzdělávací funkce dána historicky, již byl zmíněn. Významným faktorem je skutečnost, že knihovny působí v každém městě či obci a jsou tak pro seniory výborně dostupné. Knihovny se orientují v prostředí, ve kterém působí, a dobře znají své čtenáře. Mohou tak snadno vyhodnotit, jakým směrem své aktivity zaměřit. Jelikož se z celkového počtu seniorů vzdělává stále jen velmi nízké procento, mají knihovny velký potenciál oslovovat nové a nové zájemce. Nesmí zapomínat, že procento seniorů v populaci se bude stále zvyšovat a potřeba vzdělávacích programů bude stále větší a větší. Potenciál úspěchu těchto programů v budoucnu tedy určitě nechybí. Knihovny, které tohoto fenoménu využijí co nejdříve a podchytí tyto možnosti včas, budou v budoucnu disponovat značnými zkušenostmi, což bude jistě velmi výhodné. Šerák (2014) zmiňuje další výhody knihoven, mezi které patří také

vhodné zázemí, serióznost a nadšení. Knihovny většinou disponují vhodným zázemím pro pořádání vzdělávacích aktivit. Navíc jsou chápány jako seriózní a důvěryhodné instituce garantující kvalitu a obsahovou relevanci. Z vlastní zkušenosti mohu potvrdit, že nadšení je v případě organizování jakékoliv aktivity v knihovně velmi důležité. A právě v knihovnách je takových nadšenců mnoho. Věřím, že bez nich by knihovny fungovaly jen těžko.

Zde je však třeba upozornit také na rizika. Šerák (2014) jich zmiňuje celou řadu. Osobně bych zdůraznila jen některé. Hned na začátek je vhodné zmínit amatérismus. Ani nadšení nemusí vyvážit skutečnost, že mezi pracovníky knihoven je málo kompetentních jedinců k realizaci vzdělávacích akcí na dostatečné úrovni. V tomto směru je důležité, aby knihovna našla vhodné spolupracující osoby či instituce s požadovanými znalostmi a kompetencemi. Nedostatek financí je obecný problém, na který lze v knihovně narazit při každé příležitosti. Zmínila bych známé pořekadlo: „Když se chce, tak to jde.“ Finance je vždy možné sehnat. Využít lze různé dotace, požádat o pomoc zřizovatele, sponzora či vymyslet vhodné řešení spolu se spolupracující institucí. V nejzazším případě lze stanovit účastnické poplatky tak, aby bylo možné projekt udržet. Některé knihovny stále ještě nedisponují dostatečným zázemím. I v tomto případě však lze využít spolupráci s městem či jinou organizací. Městská knihovna Beroun například pořádá skoro každou přednášku v jiných prostorách. Pro účastníky je to zajímavé. Dostanou se tak i do míst, kam by za normálních okolností nezavítali. Mohou tak navštívit např. prostory zámků, kostelů a jiných staveb, ke kterým se váže téma přednášky. Z nevýhody se tak rázem stává výhoda. Dalším rizikem může být zajištění lektorů. Osobnost vhodného lektora je důležitým faktorem úspěchu celé vzdělávací aktivity. Jak uvádí Šerák (2014), v knihovnách působí 4 typy lektorů: interní zaměstnanci knihovny, profesionální lektori, odborníci na konkrétní oblast a dobrovolníci. V ČR byla do národní soustavy kvalifikací přidána dílčí kvalifikace lektor dalšího vzdělávání. Tato kvalifikace byla definována v rámci projektu Koncept ⁹ (Bezděková, 2011). Jako další rizika Šerák (2014) uvádí udržitelnost, malou propagaci, nedostačující evaluaci či přecenění vlastních možností. Domnívám se však, že těmto faktorům se lze úspěšně vyhnout.

9 Plný název projektu zní Koncepce dalšího vzdělávání. Jeho cílem bylo navrhnout systémové prostředí pro oblast dalšího vzdělávání dospělých, a tím podpořit jak jeho potenciální účastníky, tak vzdělávací instituce a zaměstnavatele. Projekt skončil v roce 2013 (Koncepce dalšího vzdělávání, 2011-2015).

5.4. Představení konkrétních projektů

V této kapitole budou podrobně přiblíženy konkrétní projekty celoživotního vzdělávání veřejných knihoven v ČR. Projekty byly vybrány tak, aby došlo k představení různých forem, tzn. U3V, A3V a UVČ. Podrobné informace o VU3V již byly uvedeny v kapitole 3.2.

5.4.1. Litomyšlská univerzita třetího věku (LU3V)

Městská knihovna Litomyšl převzala v roce 2007 zajišťování univerzity třetího věku, kterou do té doby pořádalo Centrum sociální pomoci Litomyšl (dále CSP). Tato organizace pořádala U3V již od roku 1999, kdy tento projekt spustila v rámci Mezinárodního roku seniorů. Důvodem převzetí byl nový zákon o sociálních službách, který původnímu organizátoru dále neumožňoval pořádání takovýchto vedlejších aktivit (Kroulíková, 2007). Knihovna spolu s touto aktivitou převzala také hlavní organizátorku, která v CSP univerzitu zajišťovala. Přestože projekt nese v názvu pojem „univerzita“, odpovídá jeho forma spíše „akademii“. Fungování projektu totiž není přímo spojeno s vysokou školou. Cílem projektu je poskytnout seniorům smysluplné naplnění volného času, nové informace z různých oborů a v neposlední řadě nové sociální kontakty. Vzdělávání je určeno seniorům Litomyšle i širokého okolí a je zaměřeno na zájemce ve věku 55+.

V roce 2015 probíhá již 16. ročník. Jednotlivé ročníky jsou vždy rozděleny na jarní a podzimní semestr. Jarní semestr probíhá od února do dubna a podzimní semestr od září do prosince. Původně byly přednášky zaměřeny na různá témata, od roku 2000 jsou spojeny společným tématem, které se mění každý rok. Např. na podzim 2013 bylo téma „Světová náboženství“, na jaře 2015 „Zajímavé ženy 19. a první poloviny 20. století“, na podzim 2015 bylo nachystáno téma „Nové objevy ve starém Egyptě“. Patnáctý jubilejní ročník byl pojat odlišným způsobem. Knihovna celý ročník nazvala „Ohlédnutí“ a pozvala přednášející, kteří posluchače v minulých letech nejvíce zaujali. Každý si zvolil k přednášce téma, které mu bylo blízké. Jednotlivé semestry tvoří pětiletý studijní cyklus, který však není nutné absolvovat celý. Posluchači si mohou vybrat i jednotlivá témata/semestr. Každý rok se koná slavnostní zakončení. Diplom za absolvování získají studenti po absolvování pětiletého cyklu.

Výuka probíhá formou přednášky a exkurze. Senioři se setkávají jednou za 14 dní. Jedna

lekce trvá obvykle 2,5 hodiny včetně dvacetiminutové přestávky. Na semestr je obvykle naplánováno pět přednášek, jedna exkurze a slavnostní zakončení. Jednotlivých přednášek se mohou zúčastnit také zájemci z řad široké veřejnosti. Podmínkou je složení poplatku 50 Kč za přednášku a ústní domluva s organizátorkou LU3V.

Nultého ročníku na počátku univerzity se zúčastnilo 22 posluchačů. Studovali jeden semestr a každá přednáška se konala na jiném místě. Zájem a počet posluchačů však každým rokem stoupá, v roce 2007 už jich bylo 104 a v roce 2015 se vzdělává na 150 zájemců. Jedinou podmínkou pro studenty je, kromě dovršení určitého věku, zájem o téma. Osobní angažovanost při přednáškách není vyžadována, ale je vítána. Aktivní přístup ke studiu není vyžadován, nedochází k testování ani zadávání úkolů, jelikož by nebylo možné organizačně zvládnout testování takového množství studentů. Účastnický poplatek činí 200 Kč za semestr a tvoří jednu složku financování. Na projekt dále přispívá město Litomyšl a částečně je hrazen také z grantů Ministerstva kultury ČR.

Na projektu knihovna spolupracuje s dalšími organizacemi, které se mění podle daného tématu - např. Univerzita Pardubice, Univerzita Karlova či Národní muzeum. Knihovna zve přednášející z těchto institucí a spolupracuje s nimi na tvorbě programu. Výuku tak zajišťuje více lektorů z různých institucí, většinou z univerzit, takže je zajištěno, že přednášející jsou skuteční odborníci.

V roce 2015 nabídla knihovna po vzoru Experimentální univerzity pro prarodiče a vnoučata podobný program, který připravila ve spolupráci s Regionálním muzeem v Litomyšli. Program byl rozvržen do pěti sobotních setkání, jejichž tématem byla archeologie. Účastnit se mohly týmy ve složení babička či dědeček a jedno nebo dvě vnoučata od šesti let výše. Setkání se konala buď v prostorách knihovny, nebo Regionálního muzea v Litomyšli. Na poslední setkání byl naplánován i výlet. Cílem projektu bylo umožnit prarodičům a jejich vnoučatům strávit spolu více času při společném programu. Školné bylo stanoveno na 200 Kč za dospělého člověka a 100 Kč za dítě. Počet účastníků byl omezen na 35 osob.

Univerzita je velkým přínosem nejen pro zúčastněné, ale i pro knihovnu. Ta má možnost propagovat mezi studenty další programy, které pořádá. Ke každému tématu navíc nabízí

knihy ze svého fondu. V knihovně také působí dobrovolníci, kteří většinou pocházejí právě ze skupiny studentů univerzity. Jediný problém, se kterým se knihovna při organizování univerzity potýká, jsou malé prostory. Knihovna si musí pronajímat sál, což jí stojí velké finanční výdaje. V současné době je o projekt tak velký zájem, že bude s jistotou pokračovat i v budoucnu.

5.4.2. U3V, A3V a Hudební akademie v Knihovně Kroměřížska

Knihovna Kroměřížska je jedna z mála knihoven, které pořádají skutečnou U3V ve spolupráci s vysokou školou. V roce 2006 bylo v prostorách knihovny zřízeno detašované pracoviště Univerzity třetího věku Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně (dále UTB) (*Úspěšná spolupráce univerzity*, 2014). Knihovnu k tomuto kroku vedl především zájem ze strany seniorů, kteří v té době již měli možnost studovat v knihovně v rámci A3V. Pro pořádání U3V knihovna mohla nabídnout příjemné prostředí, materiálně-technické zázemí a kvalitní knihovní fond. Univerzita schválila plán pro výuku sestavený knihovnou a následně došlo k podepsání smlouvy o spolupráci. Knihovna tak při organizování této vzdělávací aktivity dodržuje podmínky dané univerzitou.

Cílem projektu je nabídnout seniorům další možnost vzdělávání spojenou se vzájemným setkáváním. Zúčastnit se mohou zájemci ve věku 55+. Výuka probíhá v konferenčním sále knihovny formou přednášek. Jeden studijní cyklus trvá dva roky a je rozdělen na čtyři semestry. Účastník musí absolvovat celé studium. Může si ale vybrat ze dvou výukových cyklů, nebo absolvovat oba dva. Cyklus A nabízí témata Obrazárna dějin umění: Arcibiskupské sbírky v Kroměříži jako uměnovědná učebnice, Člověk v kulturním vývoji, Pomocné vědy historické II. a Antropologie náboženství. Cyklus B zahrnuje témata Technologie potravin, Technické památky v Kroměříži, Nemoc jako závislost a Sociologie. V rámci jednoho semestru, který trvá 4-5, měsíců proběhne vždy 7 setkání, která se konají dle možností lektora, ale většinou v odpoledních hodinách. Jedna lekce trvá 2 hodiny. Na začátku studia jsou studenti slavnostně přijati ke studiu za přítomnosti oficiálních představitelů UTB ve Zlíně. Na konci ročníku se koná slavnostní promoce za přítomnosti představitelů univerzity. Studenti získají od univerzity osvědčení o absolvování.

Zájemci o studium musí splnit dvě podmínky. Musí pobírat starobní nebo invalidní důchod

a mít ukončené středoškolské vzdělání. Účastnický poplatek činí 500 Kč za semestr. Celé studium tak účastníka přijde na 2000 Kč. Účastnické poplatky jsou hlavním zdrojem financování projektu. Aktivní přístup je u této formy vzdělávání samozřejmostí. Studenti píší seminární práce a dostávají zadanou povinnou literaturu. Pro úspěšné absolvování je povinná účast na přednáškách (minimálně 60 %) a vypracování již zmíněné seminární práce na konci každého semestru. Zpětná vazba je zjišťována dotazníkem. Výuku zajišťují různí lektori, většinou pracovníci univerzity UTB, ale i odborníci z jiných univerzit. Lektori jsou školeni pro práci se seniory.

Vedle U3V knihovna pořádá také A3V a Hudební akademii. A3V byla v knihovně poprvé otevřena již v roce 1994. Vzdělávání seniorů tak má v kroměřížské knihovně opravdu dlouholetou tradici. První podnět k organizování A3V se objevil koncem roku 1993 v Klubu UNESCO Kroměříž. Před listopadem 1989 již proběhlo několik ročníků akademie pod záštitou ONV. Samotní senioři se pak zasloužili o to, aby se této formy vzdělávání někdo ujal. Tehdy ještě knihovna neměla potřebné zázemí a využívala tak sál ONV. Do prvního ročníku se zapsalo 150 seniorů. V roce 2004 byla v knihovně založena také Hudební akademie - klub sdružující zájemce o vážnou hudbu se zaměřením na rozbor díla, životopis skladatele či operního pěvce, doplněn historií (Kašpárková, 2014). A3V i Hudební akademie se konají vždy jednou za měsíc. Roční poplatek za účast na A3V činí 80 Kč, ale je možné zaplatit také jednorázové vstupné ve výši 10 Kč. Přednášky v rámci A3V jsou otevřené veřejnosti.

V Knihovně Kroměřížska pracují se seniory již 21 let. Za tu dobu získali potřebné zkušenosti a umí dnes s touto cílovou skupinou efektivně pracovat a komunikovat. Knihovna zajišťuje vysokoškolské vzdělávání pro ty, kteří po něm toužili, ale i pro ty, kteří ho sice mají, ale chtějí se realizovat také v jiném oboru. Zájmové vzdělávání v rámci A3V je poskytováno bez ohledu na vzdělání všem, kteří se chtějí vzájemně setkávat, vyměňovat si informace a účastnit se různých vzdělávacích kurzů. Hudební akademie je určena těm, kteří mají rádi vážnou hudbu, ale i těm, kteří se chtějí naučit hudbě lépe naslouchat. Knihovna však nabízí celou řadu dalších vzdělávacích aktivit a kurzů, a to nejen pro seniory. Jediným problémem, se kterým se knihovna potýká, je nedostatek času. O vzdělávání ze strany seniorů je však tak velký zájem, že není možné projekt ukončit.

5.4.3. Univerzita volného času v Krajské knihovně Vysočiny

Krajská knihovna Vysočiny v Havlíčkově Brodě spustila svůj projekt zaměřený na vzdělávání dospělých v roce 2002. Během čtyř let se havlíčkobrodská univerzita volného času stala významnou součástí nabídky vzdělávacích služeb knihovny. V roce 2007 knihovna navázala úzkou spolupráci se vzdělávací organizací Centrum Vysočina, o.p.s., která organizovala projekt A3V. Došlo tak k užitečnému propojení projektu UVČ a A3V v komplexní vzdělávací celek (Valecká, 2010; Rösslerová, 2006).

Primárním cílem projektu je zpřístupnění celoživotního učení co nejširšímu počtu zájemců. UVČ v souladu s Programem rozvoje kraje pomáhá ke zvyšování vzdělanosti obyvatelstva a adaptability pracovních sil na trhu práce (Rösslerová, 2006). Aby mohl být tento cíl naplněn, je vzdělávání poskytováno bez jakéhokoliv omezení. Není rozhodující věk posluchačů, ani předchozí dosažené vzdělání. Důležitý je především zájem o daný obor a chuť se do této vzdělávací aktivity zapojit. Posluchači nejsou nijak zkoušeni ani nepíší testy. Smyslem studia je, aby si každý odnesl to, co je pro něj přínosné (Valecká, 2010).

V nabídce UVČ jsou tzv. nepočítačové a počítačové obory. Témata pro nepočítačové obory byla pro letní semestr 2015 tato: Architektura, Malířství, Dějiny Havlíčkobrodsko, Život našich předků, Poznáváme sebe a region, Psychologie, Zdravý životní styl, Dějiny hudby a Literatura. Počítačové obory jsou nabízeny monotematické, prohlubovací a pro seniory. Navíc jsou v nabídce také jazykové kurzy pro seniory, a to pro různé úrovně znalostí. Vyučován je jazyk anglický, německý a španělský. Jazykové kurzy obsahují 15 lekcí po šedesáti minutách. Cena jazykového kurzu je 1500 Kč (*Univerzita volného času*, 2015). Nepočítačové obory probíhají formou přednášek. Jednotlivé obory zahrnují 8 lekcí, přičemž každá trvá 2 hodiny (počítačové lekce trvají 90 minut). Výuka probíhá jednou za 14 dní ve dvou semestrech. Zimní semestr trvá od září do ledna a letní semestr od února do června. Každý zájemce může studovat více oborů najednou (Valecká, 2010). Snad jedinou podmínkou je nutná osobní účast při zápisu, který se koná ve dvou dnech, které jsou s dostatečným předstihem zveřejněny na webu knihovny, v informačních brožurách, které knihovna tiskne pro každý semestr, na informačních plakátech, letácích, v regionálním tisku, rozhlasu či televizi (Valecká, 2011).

Účastnický poplatek za nepočítačový obor činí 300 Kč za semestr. Zvýhodnění jsou

starobní a invalidní důchodci, matky na mateřské dovolené a nezaměstnaní. Těmto skupinám obyvatelstva je poskytována sleva ve výši 100 Kč pro každý obor (Rösslerová, 2002). Původní cena nepočítačových oborů byla 200 Kč a počítačových oborů 300 Kč. V průběhu let se cena za počítačový obor vyšplhala až na 500 Kč za semestr. Pro některé posluchače totiž představoval kurz natolik levnou záležitost, že neomlouvali své absence, nebo se neúčastnili vůbec. Volná místa pak už nebylo možné uprostřed kurzu obsadit (Rösslerová, 2004). Navíc je nabízen kurz Digitální fotografie, jehož cena je stanovena na 650 Kč za semestr. Symbolické účastnické poplatky tvoří jednu složku financování. Dále jsou provozní náklady a honoráře lektorů financovány převážně z rozpočtu knihovny. Počítačové obory jsou vyučovány v počítačové učebně, která byla v knihovně vybudována za podpory programu VISK 2 (Rösslerová, 2002).

Knihovna spolupracuje s pedagogy místních škol, pracovníky muzea Vysočiny v Havlíčkově Brodě, lékaři havlíkobrodské nemocnice, psychology a dalšími odborníky, kteří zajišťují lektorskou činnost. Přednášky jsou tak vedeny skutečnými odborníky (Valecká, 2010). Například výuku počítačových oborů zajišťují učitelé středních škol. Na oboru Zdravý životní styl se podílí tým lékařů (Rösslerová, 2002). Přednášky jsou realizovány populární a přístupnou formou tak, aby výkladu rozuměl každý účastník (Rösslerová, 2006).

Počet studentů se od počátku projektu stále rozrůstá. Stále se rozvíjí i samotná UVČ. Knihovna se snaží nabídnout stále více zajímavých počítačových i nepočítačových oborů. Užitečné je, že lektori připravují literaturu k probíranému tématu a posluchači si ji pak chodí do knihovny půjčovat. V rámci některých oborů věnujících se architektuře či umění mají posluchači šanci zúčastnit se zájezdů a navštívit tak místa či památky, které by jinak navštívit nemohli (Valecká, 2010).

Omezením jsou snad jen prostory pro výuku. Místnosti, kde přednášky probíhají, nejsou ve vlastnictví knihovny. Ta proto musí o jejich zapůjčení žádat město Havlíčkův Brod, vždy zhruba s ročním předstihem (Valecká, 2010). Některé kurzy se tak konají v prostorách knihovny, jiné v salonku a sálu města Havlíčkův Brod či v prostorách jedné z havlíkobrodských základních škol.

5.4.4. Berounská akademie

Berounská akademie (dále BA) představuje projekt Městské knihovny Beroun. Svou formou se nejvíce blíží univerzitě volného času. Účast na přednáškách není omezena věkem, vzděláním, ani jinými kritérii. Liší se však tím, že na konci školního roku posluchači vyplňují shrnující test. Autorem myšlenky tohoto projektu byl místostarosta města. Rozpracování a konkretizace celého projektu je pak kolektivním dílem berounské nakladatelky, ředitelky knihovny a zmíněného místostarosty. Od začátku bylo hlavním cílem a zaměřením projektu rozšířit znalosti a poznatky frekventantů z různých oborů, ale se zaměřením na region. Přestože je projekt otevřen všem skupinám obyvatelstva bez rozdílu, je většina účastníků v důchodovém věku. Výjimkou však nejsou ani aktivně pracující posluchači.

Projekt je teprve na začátku. Zatím se koná druhý školní rok, který by měl být součástí tříletého cyklu. Kapacita byla s ohledem na prostorové možnosti stanovena na 60 účastníků. Během tříletého cyklu nejsou přijímáni noví zájemci. Každý školní rok je rozdělen na tři tematické cykly po třech přednáškách a probíhá od září do června (kromě prosince). První ročník tak zahrnoval tematické okruhy zaměřené na malířství, přírodu, geologii a ročník druhý na architekturu, ochranu spotřebitele a liturgii. Výuka probíhá formou přednášek a exkurzí. Lekce se koná vždy první čtvrtek v měsíci v odpoledních hodinách. Pokud se jedná o exkurzi, tak většinou první sobotu v měsíci v dopoledních hodinách. Délka jedné lekce se pohybuje od 1,5 do 2 hodin. Vybrané přednášky jsou otevřené i veřejnosti a případní zájemci je mohou navštívit po předchozí domluvě a složení poplatku 70 Kč. Jelikož knihovna nedisponuje vlastním sálem, konají se přednášky většinou v prostorách Klubu důchodců, který však sídlí v budově knihovny a který knihovna využívá i při jiných akcích. Jiné přednášky se konaly např. v prostorách Muzea Českého krasu či v zasedací místnosti Městského úřadu v Berouně. Pokud probíhá lekce formou exkurze, mají účastníci možnost navštívit prostory různých památek v regionu. Na první lekci účastníci obdrží studijní průkaz, kam se zaznamenává jejich docházka. Po poslední přednášce školního roku probíhá slavnostní ukončení, kdy posluchači převezmou pamětní listy. První takové zakončení se konalo v kostele sv. Ludmily v Tetíně za přítomnosti paní starostky a pana místostarosty města Beroun. Po ukončení celého cyklu by měli účastníci získat potvrzení o absolvování tříletého studijního programu.

Financování projektu je zajištěno částečně z poplatků účastníků a částečně z rozpočtu

městské knihovny, který přímo obsahuje položku Berounská akademie. Účastnický poplatek je stanoven ve výši 400 Kč na celý školní rok. Při zápisu posluchačů je rozhodující pouze rychlost, vzhledem k nízké kapacitě. Hned po vyhlášení projektu se ukázalo, že zájem veřejnosti je mnohonásobně vyšší než nabízená kapacita. Zpětná vazba je zajišťována dotazníkem spokojenosti, ale je možné vznášet připomínky průběžně během školního roku.

Čím se může Berounská akademie opravdu pyšnit, je výběr lektorů. V tomto směru je významná a důležitá spolupráce s berounskou nakladatelkou Marií Holečkovou, která disponuje mnohými známostmi a styky. Kromě toho, že zodpovídá za obsahovou náplň celého projektu, zajišťuje také kvalitní lektory. Často se tak jedná o známé osobnosti nejen regionální, ale i celonárodní. Patří mezi ně např. historik Zbyněk Duda, botanik Václav Větvíčka či geolog Zdeněk Kukal. Výuku tak zajišťuje větší množství lektorů.

Pořádání BA přineslo knihovně větší „popularitu“ u veřejnosti, dalo by se říci, že došlo i ke zvýšení prestiže instituce. Knihovna s touto formou vzdělávání zatím získává zkušenosti, ale již teď lze konstatovat, že v tomto směru začala pracovat velmi úspěšně. V nastaveném režimu není možné nepokračovat. Případné ukončení projektu by mohlo být chápáno jako selhání knihovny, což je nemyslitelné. Knihovna se však v následujících letech bude muset vypořádat především s tlakem veřejnosti, která se bude chtít vzdělávání účastnit ve větším počtu. Po skončení prvního tříletého cyklu bude třeba řešit, jakým způsobem pokračovat dále. Největším problémem v současnosti je snad jen absence odpovídajícího prostoru pro konání přednášek.

*Obrázek 3: Logo
Berounské akademie*

5.5. Analýza projektů

5.5.1. Metodologie

Informace o jednotlivých projektech, potřebné pro závěrečnou analýzu, byly získávány několika způsoby tak, aby bylo podchyceno co nejvíce knihoven a zajištěno získání co největšího počtu zdrojů a informací. Prvním krokem, který předcházel psaní této práce, bylo vyhledání co největšího počtu knihoven věnujících se celoživotnímu vzdělávání, a to pomocí internetového vyhledávače Google. Tento mini průzkum posloužil jako odrazový můstek pro další práci. Provedením rešerše k diplomové práci bylo získáno množství elektronických i tištěných zdrojů věnovaných konkrétním projektům knihoven. Následně byl vytvořen seznam projektů, který byl porovnán se seznamy sekce SKIP 60+. Některé projekty v seznamech nebyly uvedeny, nebo naopak obsahovaly projekty, které již neprobíhají. Následně byl vytvořen elektronický formulář, s jehož pomocí měly být zjištěny konkrétní informace od samotných knihoven.

Elektronický formulář byl zaslán padesáti knihovnám, z nichž odpovědělo 15. K projektům knihoven, které neodpověděly, tak byly zjišťovány informace především z webových stránek a článků regionálního tisku umístěných na internetu. Následně byly sestaveny seznamy otázek, které se tímto způsobem zodpovědět nepodařilo, a knihovny byly znovu osloveny s žádostí o jejich zodpovězení. Tímto způsobem byl navázán kontakt s dalšími deseti knihovnami. Jelikož velká část knihoven pořádá kurzy VU3V, které jsou zajišťovány a organizovány všude stejným způsobem, bylo do závěrečné analýzy zahrnuto celkem 27 knihoven pořádajících U3V, A3V a UVC plus 9 knihoven organizujících VU3V (ty z nich, které vyplnily elektronický formulář). Celkem tedy bylo do analýzy zahrnuto 36 knihoven. Tyto knihovny byly rozděleny do kategorií podle formy vzdělávacího projektu, nikoli podle názvu, který je v některých případech zavádějící (např. Litomyšlská univerzita 3. věku nesplňuje kritéria U3V, nýbrž A3V).

Univerzity třetího věku

1. Knihovna K3 Bohumín
2. Knihovna Kroměřížska
3. Městská knihovna Prachatice

Akademie třetího věku

1. Knihovna Jiřího Mahena v Brně (Kulturní univerzita třetího věku)
2. Městská knihovna Hulín
3. Městská knihovna Chrudim
4. Středisko knihovnických a kulturních služeb Chomutov
5. Městská knihovna Kopřivnice
6. Městská knihovna, kulturní a informační centrum města Koryčany
7. Městská knihovna Litomyšl (Litomyšlská univerzita třetího věku)
8. Městská knihovna Louny (Třetí věk)
9. Knihovna Karla Dvořáčka Vyškov
10. Městská knihovna Znojmo
11. Knihovna Matěje Josefa Sychry Žďár nad Sázavou (Knihovna seniorům)

Univerzity volného času

1. Městská knihovna Beroun (Berounská akademie)
2. Městské muzeum a knihovna Čáslav
3. Městská knihovna Dobříš (Malá dobříšská univerzita)
4. Městská knihovna Vysočiny Havlíčkův Brod
5. Městská knihovna Hodonín
6. Městská knihovna Litvínov
7. Městská knihovna Lysá nad Labem
8. Krajská knihovna Karlovy Vary
9. Městská knihovna Kutná Hora
10. Městská knihovna Náchod (Náchodská univerzita volného času)
11. Městská knihovna Nymburk (Akademie celoživotního vzdělávání)
12. Husova knihovna v Polné
13. Městská knihovna Tišnov

Virtuální univerzity třetího věku

1. Městská knihovna Břeclav
2. Městská knihovna Třešť
3. Knihovna Bedřicha Beneše Buchlovana, Uherské Hradiště, pobočka Štěpnice
4. Městská knihovna Ostrov

5. Městská knihovna v Milevsku
6. Městská knihovna Sedlčany
7. Městská knihovna Rožnov pod Radhoštěm
8. Knihovna města Ostravy, pobočka Výškovice

5.5.2. Výsledky analýzy

Při analýze byly zjišťovány obecné informace o projektech, jejich forma, cíl, cílová skupina, metody výuky, tematické zaměření, zdroje financování, formy spolupráce s jinými institucemi, časové rozložení kurzů, podmínky pro přijetí zájemců, výše poplatků, ale také informace o lektorech a především vliv těchto projektů na knihovnu samotnou. Zajímavé tak bylo zjišťovat, co knihovny vedlo k pořádání těchto kurzů, jaké výhody jim přinášejí a s jakými problémy se potýkají.

Impuls k pořádání kurzů celoživotního vzdělávání

Nejvíce knihoven uvedlo, že k uspořádání kurzu je vedl zájem veřejnosti. Knihovna ve Žďáru nad Sázavou např. nejdříve provedla dotazníkové šetření, kdy zjišťovala zájem veřejnosti a okruhy zájmu. Řadu knihoven také vedl zájem rozšířit svoje služby o nabídku určenou přímo pro seniory, čemuž ve dvou případech napomohl fakt, že v místě dosud taková forma vzdělávání pro seniory neexistovala. V Litomyšli převzala knihovna projekt od jiné instituce a v Berouně bylo iniciátorem projektu vedení města.

- zájem ze strany veřejnosti (6)
- zájem rozšířit služby knihovny a nabídnout aktivitu určenou pro seniory (5)
- neexistence takové formy vzdělávání ve městě (2)
- myšlenka vedení města
- převzetí projektu od jiné instituce

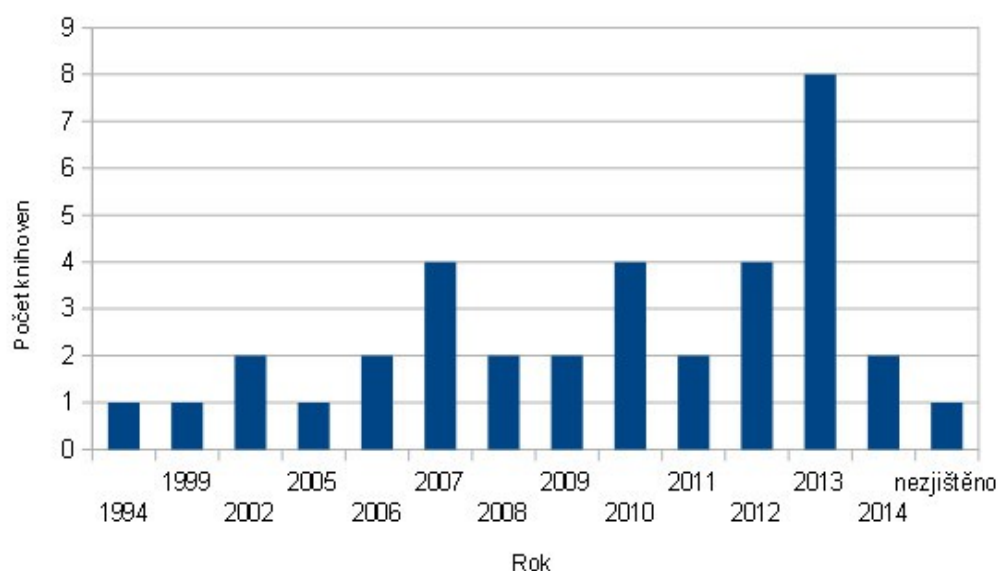
VU3V

- zájem nabídnout seniorům možnost setkávání a vzdělávání (4)
- doporučení jiné knihovny (2)
- nabídka ČZU

- zjištění, že VU3V existuje
- seznámení se s projektem na odborném semináři

Délka trvání projektů v jednotlivých knihovnách

V tomto bodě bylo zjišťováno, v jakém časovém horizontu se začaly knihovny této formě vzdělávání věnovat. Dle zjištěných informací byla většina projektů spuštěna v posledních 13ti letech. Výjimkou je zde Knihovna Kroměřížska, která svou A3V pořádá již 21 let! Následuje Středisko knihovnických a kulturních služeb Chomutov, kde letos pořádají 15. ročník A3V, a knihovny v Kopřivnici a Havlíčkově Brodě, které své projekty pořádají od roku 2002. Nejvíce knihoven spustilo svůj projekt v roce 2013.

Graf 1: Roky vzniku jednotlivých projektů

Cíle projektu

Primárním cílem vzdělávacích projektů v knihovnách je poskytnout možnost vzdělávání seniorům nebo široké veřejnosti (dle cílového zaměření). Tyto projekty však, stejně jako vzdělávání samotné, mají řadu dalších cílů. Nejčastěji knihovny uváděly tyto cíle:

- umožnit vzdělávání seniorům (8)
- poskytnout nové informace z různých oborů, rozšíření znalostí (7)

- umožnit všem zájemcům z řad široké veřejnosti celoživotní vzdělávání (5)
- setkávání seniorů (4)
- smysluplné naplnění volného času (4)
- sociální kontakty, socializace seniorů (2)
- aktivizace, udržování duševního zdraví seniorů (2)
- rozšíření znalostí a poznatků se zaměřením na region (2)
- posílit vzdělávací úlohu knihovny (1)
- zlepšení kvality života seniorů (1)
- zvýšení gramotnosti seniorů (1)

Cílová skupina

Projekt VU3V má svou cílovou skupinu jasně definovanou. Jde o osoby se statutem důchodce, invalidní důchodce bez rozdílu věku a nezaměstnané osoby kategorie 50+. Kurzy UVC jsou v knihovnách cíleny na širokou veřejnost. Zájemci nejsou omezováni věkem, vzděláním, ani jinými podmínkami. Projekty U3V a A3V jsou určeny pro seniory a invalidní důchodce. Knihovny uvádějí věkové omezení 50+ (4) a 55+ (7).

Tematické zaměření

Tematické zaměření projektů představuje širokou paletu nejrozličnějších oborů. Záleží na dané knihovně, jak daný projekt pojme a jaké jsou její možnosti. Některé knihovny nabízejí větší množství stálých tematických okruhů, do kterých se mohou lidé hlásit podle jejich zájmu (např. Louny). Většinou však nabízejí po sobě jdoucí semestry, z nichž je každý věnován jinému tématu. V Litomyšli se téma mění každý rok. Dle seznamů již uskutečněných ročníků v jednotlivých knihovnách lze konstatovat, že témata jsou věnována skutečně všem oborům lidské činnosti. Často se objevují přednášky zaměřené na dějiny, umění, zdraví, psychologii, literaturu či hudbu. S tématy zaměřenými na region se můžeme setkat téměř všude. Některé knihovny svůj program tímto směrem přímo zaměřují (např. Beroun, Brno, Lysá nad Labem), jiné nabízejí kurzy či jednotlivé přednášky s regionální tematikou. Časté jsou přednášky o historii města či regionu, procházky městem s výkladem či výlety a exkurze do okolí. Nejen že je toto téma pro zájemce atraktivní, ale ulehčuje knihovně výběr lektora. Knihovny často spolupracují s místními muzei, galeriemi či školami, kde jsou zaměstnaní odborníci, kteří mají k regionálním tématům co říci. Často jsou to zároveň významné

regionální osobnosti, což zvyšuje atraktivitu přednášek.

Dalším častým a atraktivním tématem je zdraví. Zde je možné navázat spolupráci s místními lékaři. Lidé se navíc o svoje zdraví velmi zajímají. V řadě knihoven nabízejí v rámci těchto projektů také kurz trénování paměti, který může vést sám zaměstnanec knihovny po absolvování potřebného kurzu. V mnoha knihovnách se také osvědčila spolupráce s Policií ČR, s jejíž pomocí jsou organizovány přednášky pro seniory. Knihovny při volbě nového tématu spolupracují také přímo s účastníky kurzů, kteří mohou sami podávat návrhy na témata, která by je zajímala.

Zdroje financování

Pro financování projektu využívají knihovny 4 hlavní zdroje: vlastní rozpočet knihovny, poplatky od účastníků, příspěvek od zřizovatele a granty MK ČR. Každá knihovna využívá určitou kombinaci těchto zdrojů. Hojně jsou využívány granty z programu Knihovna 21. století. Aby však byl projekt dlouhodobě udržitelný, není možné spoléhat se na zdroje z dotačních programů. Vhodné je využít granty v prvních letech spuštění projektu. Pokud se následně ukáže jako úspěšný a získá si určitou popularitu, knihovna pak může snáze získat peníze na jeho financování od svého zřizovatele. Případně si bude moci dovolit navýšit zápisné, pokud bude vědět, že je o studium skutečně velký zájem.

Nejvíce financí knihovny vynakládají na honoráře lektorům, případně na pronájem prostor. Jako příklad uvádím přibližný rozpis nákladů za Berounskou akademii ve školním roce 2013/2014. Ostatní osobní náklady (dohody o provedení práce lektorům) činily 27 000 Kč. Služby (tisk, kopírování, odměna koordinátorce projektu) 16 000 Kč. Za školné knihovna získala 24 000 Kč (60 osob, 400 Kč). Z rozpočtu knihovny tak byl projekt dotován částkou 19 000 Kč.

- granty Ministerstva kultury ČR (9)
- poplatky od účastníků (8)
- rozpočet knihovny (7)
- příspěvek od zřizovatele (4)

Metody výuky

Ve všech knihovnách je hlavní metodou výuky přednáška. V případě VU3V je to videopřednáška. Ve 14 knihovnách jsou přednášky doplněny exkurzemi či výlety. Účastníci tak mají příležitost navštívit nejen okolní, ale i vzdálené památky, kulturní instituce či akce nebo jiné zajímavosti. Na základě dotazníkového šetření mezi účastníky vzdělávacích akcí lze konstatovat, že tyto exkurze jsou u účastníků oblíbené a velmi oceňované. Často mají např. možnost zavítat do míst, kam jinak nemá veřejnost přístup, a to navíc se zajímavým odborným výkladem. Městská knihovna v Prachaticích organizuje v rámci své U3V dokonce zahraniční badatelskou cestu do Pasova. Exkurze a výlety bývají často zařazovány na závěr semestru. V rámci UVČ knihovny pořádají také besedy či videoprojekce.

Spolupráce s jinými institucemi

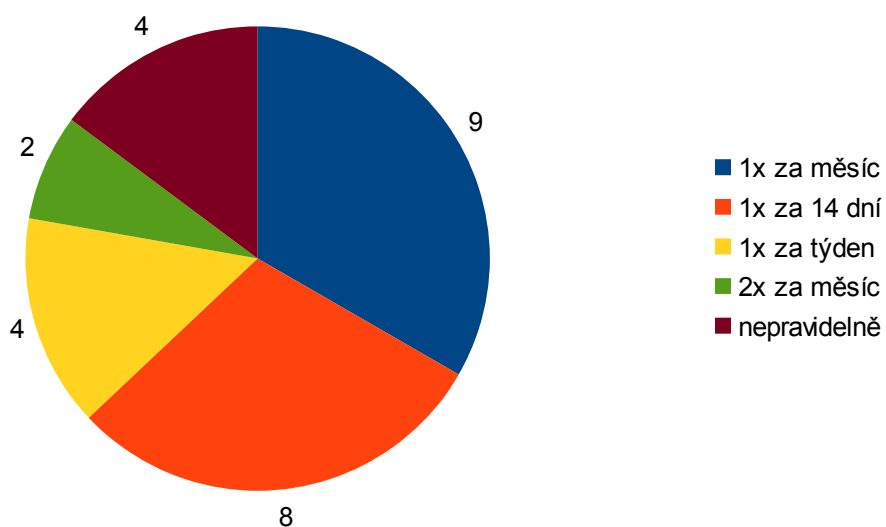
Celkem 16 z dotazovaných knihoven využívá, nebo využívalo spolupráci s jinými institucemi. U knihoven organizujících U3V se tato spolupráce předpokládá, neboť projekt musí být zaštitěn univerzitou. Knihovna Kroměříž tak spolupracuje s Univerzitou T. Bati ve Zlíně, Městská knihovna Prachatice s Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích a Knihovna K3 Bohumín se Soukromou Vysokou školou podnikání v Ostravě. Množství knihoven spolupracuje s dalšími kulturními organizacemi či školami ve městě, ale i v okolí. Forma spolupráce je různá. Knihovny využívají zaměstnance spolupracujících organizací jako lektory, nebo navštěvují dané instituce v rámci exkurze. Několik příkladů. Městská knihovna Litomyšl spolupracuje s řadou nejrůznějších institucí, které se mění dle aktuálního tématu (např. Univerzita Pardubice, Univerzita Karlova, Národní muzeum), spolupracuje s nimi na tvorbě programu a využívá jejich lektory. Městská knihovna v Lounech spolupracuje s místním muzeem, galerií a s okolními obcemi. Knihovna v Kopřivnici navázala spolupráci s Domem umění v Ostravě a Regionálním muzeem v Kopřivnici. Knihovna ve Žďáru nad Sázavou spolupracuje s Krajskou knihovnou v Havlíčkově Brodě. Knihovna v Dobříši zpočátku spolupracovala s místní kavárnou, která knihovně poskytovala prostory. Zajímavá forma participace funguje také v Koryčanech, kde knihovna spolupracuje s místní základní, mateřskou i uměleckou školou. Děti někdy vystupují jako kulturní vložka a ředitelé přednášejí. Knihovna v Berouně spolupracuje s místní nakladatelkou, která odpovídá za obsahovou náplň projektu a disponuje kontakty na potenciální lektory.

Možností spolupráce je celá řada a knihovně může přinést množství výhod. Ať už jsou to

zajímaví lektori, kteří jsou často ochotni přednášet bez nároku na honorář, poskytnutí prostor pro přednášky, možnost exkurze, ale také další propagace.

Periodicita kurzů

V případě VU3V je periodicita stanovena 1x za 14 dní. V ostatních projektech jsou kurzy rozvrženy takto:

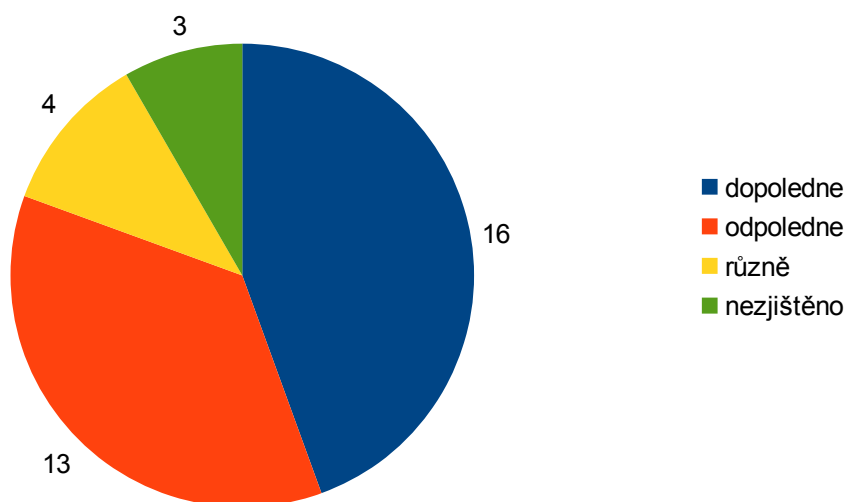

Graf 2: Periodicita kurzů

Den a čas konání

Strefit se do volného času všem zájemcům je téměř nemožné. Vzhledem k možnostem seniorů je vhodné pořádat akce určené přímo pro ně spíše v dopoledních, nebo brzkých odpoledních hodinách. Obzvláště v zimních měsících, kdy se brzy stmívá, senioři nechtějí chodit sami potmě domů. Mnozí z nich jsou navíc odkázáni na veřejnou dopravu, která může být např. do okolních vesnic značně omezená. Kurzy pro širokou veřejnost je pak vhodné pořádat v odpoledních hodinách, aby měli možnost se zúčastnit i ti, kteří chodí do zaměstnání. V praxi však toto pravidlo naplňováno není a knihovny pořádají své kurzy spíše v čase, kdy to vyhovuje jim. Není se čemu divit. Knihovny pořádají řadu dalších akcí pro děti či pro veřejnost, se kterými je třeba vzdělávací kurzy sladit, je třeba určité personální zajištění, což je těžké hlavně pro knihovny, které se už tak potýkají s nedostatkem zaměstnanců. Např. knihovna Lysá nad Labem tak své přednášky v rámci UVČ pořádá v úterý, kdy je zavírací

den. Knihovny pořádají své kurzy v dopoledních nebo odpoledních hodinách, a to většinou bez ohledu na to, na jakou cílovou skupinu je projekt zaměřen.

Graf 3: Čas konání

Kurzy se konají ve všech všedních dnech s výjimkou pátku. O víkendu kurzy pořádány nejsou. Jen v Berouně se kurz koná v sobotu, pokud se jedná o výjezdní přednášku spojenou s exkurzí.

Semestr

Vzdělávání v rámci VU3V se dělí na semestry v délce 3 měsíců. Ostatní vzdělávací cykly jsou ve většině případů rozděleny na různě dlouhé semestry. Toto rozvržení je opravdu velmi individuální. V Berouně je např. studium rozděleno na školní rok, v Kopřivnici na letní a zimní semestr, v České Třebové na jarní a podzimní semestr. Též délky jednotlivých semestrů se liší, a to v rozmezí od 2 do 6 měsíců. V Lysé nad Labem nebo Karlových Varech kurzy nijak organizované nejsou a probíhají po celý rok.

V některých knihovnách jde o uzavřený projekt, v jehož rámci je třeba absolvovat celý vzdělávací cyklus, který může trvat i několik let. Toto striktní rozvržení se týká především projektů U3V nebo A3V. V Kroměříži trvá program U3V 2 roky, čili 4 semestry, které je nutné absolvovat jako celek. Je možné vybrat si ze dvou cyklů, nebo absolvovat oba. Cyklus v Litomyšli trvá 5 let, ale není nutné ho absolvovat celý. Stejnou délku má cyklus v Lounech.

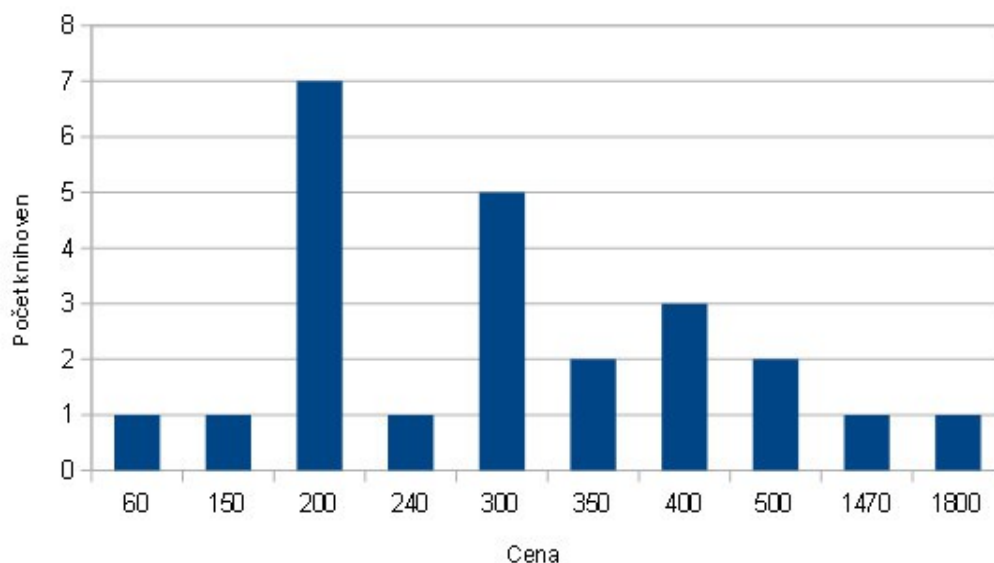
V Bohumíně trvá U3V 2 roky, tedy 4 semestry. Dnes už je v nabídce i pátý semestr. V Prachaticích trvá U3V 3 roky, tedy 6 semestrů. Cyklus Berounské akademie trvá 3 školní roky.

Podmínky pro přijetí

K přihlášení ke studiu VU3V je třeba kontaktovat konzultační středisko, patřit do cílové skupiny, pro kterou je projekt určen, a zaplatit registrační poplatek. Pro UVČ žádné zvláštní podmínky stanoveny nejsou. Ve všech knihovnách se k vzdělávání touto formou může přihlásit kdokoli bez rozdílu. Nutné je jen zaplatit registrační poplatek. U projektů U3V a A3V je podmínkou pobírání starobního důchodu a věk 55+ (někde i 50+). V knihovnách pořádajících U3V také vyžadují středoškolské vzdělání, ale toto pravidlo není striktně dodržováno. V Bohumíně už od této podmínky upustili a v Prachaticích je možné dosažené vzdělání případného zájemce individuálně posoudit. Vzdělávání se tak otevírá skutečně všem seniorům, kteří o něj mají zájem, a to je dle mého názoru jediné správně. V knihovnách je o vzdělávání tak velký zájem, že hlavním omezením při přijímání zájemců je kapacita. Např. ve Znojmě tak rozhoduje rychlost přihlášení. V Lounech z tohoto důvodu zavedli povinnou osobní účast při zápisu. Stejně tak v Kopřivnici, kde zavedli pravidlo, že každý může zapsat ještě maximálně jednoho člověka.

Poplatky

Průměrná cena registračních poplatků za vzdělávací program činí cca 400 Kč za semestr (počítáno bez VU3V, v případě většího množství kurzů a cenových kategorií byly započítány ty nejvyšší). Cenová škála je velmi široká, pohybuje se od 60 do 1800 Kč. Nejčastěji uváděné částky se však pohybují v rozmezí od 200 do 400 Kč. Výjimkou je program Kulturní univerzita třetího věku v Knihovně Jiřího Mahena v Brně, za kterou zájemci zaplatí 1470 Kč. V Bohumíně je cena za semestr U3V stanovena sice na 1800 Kč, ale město přispívá občanům s trvalým pobytem částkou 1200 Kč. Některé knihovny nabízí tzv. počítačové a nepočítačové obory, kdy za počítačové zaplatí zájemci zhruba o 100 Kč více. V jiných knihovnách jsou zase zvýhodňováni registrovaní čtenáři, např. v České Třebové zaplatí registrovaný čtenář 250 Kč za semestr, ale neregistrovaný o 100 Kč více. Při přednáškách v rámci UVČ je také možné zaplatit si jednorázové vstupné, jehož cena se pohybuje od 30 do 70 Kč.

Graf 4: Výše registračních poplatků

Osobní angažovanost a aktivní přístup

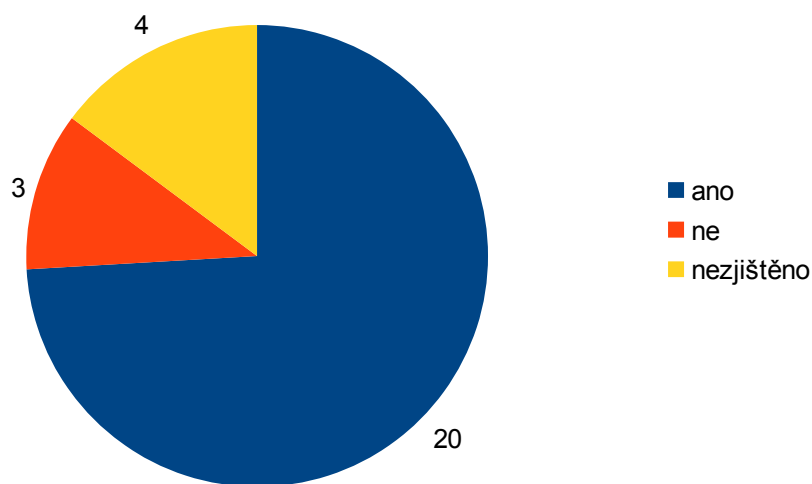
Na otázku, zda je při vzdělávacích kurzech vyžadována osobní angažovanost účastníků, odpověděla „ano“ jedna knihovna a pět knihoven uvedlo, že „je vítána“. U kurzů U3V se osobní angažovanost předpokládá. V těchto kurzech jsou také na studující kladeny největší nároky. V Prachaticích se kromě aktivního zapojení do výuky požaduje také studium doporučené literatury, aktivní přístup, diskuze, seminární práce a místo závěrečné zkoušky se konají tzv. „rozpravy“. V Kroměříži je zadávána povinná literatura a seminární práce. Co se týče ostatních projektů, jsou na účastníky kladeny minimální nároky. V Lounech dostávají studenti domácí úkoly, ve Žďáru nad Sázavou domácí úkoly a testy, v Berouně píší závěrečný test. Vzdělávání v rámci UVČ je typické tím, že nedochází k testování.

Zpětná vazba

Devět z dotazovaných knihoven uvedlo, že sledují zpětnou vazbu formou dotazníku, a 4 za pomoci osobního kontaktu. Jedna knihovna uvedla, že zpětnou vazbu nesleduje, u ostatních tento bod nebyl zjištěn. V Kopřivnici např. využívají jak anketu, tak neoficiální osobní rozhovory, které se prý více osvědčily. V rámci VU3V je zpětná vazba zajišťována dotazníkem, který vyhodnocuje ČZU.

Potvrzení o absolvování

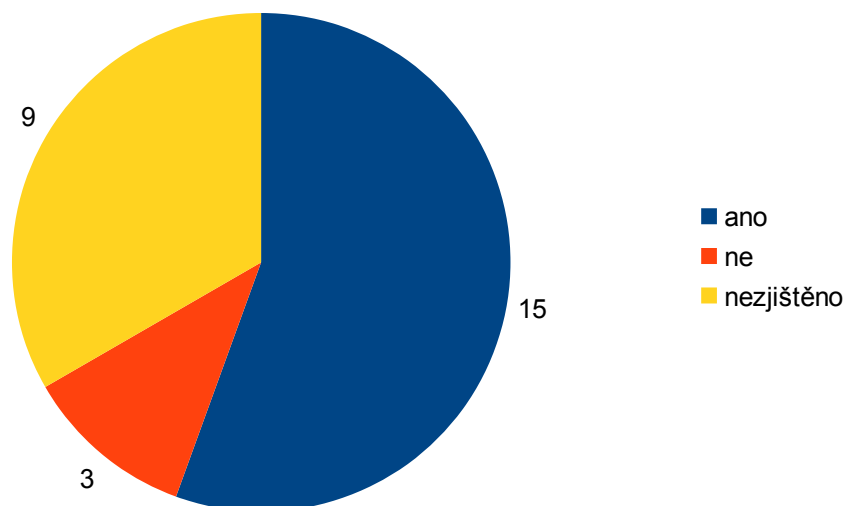
Potvrzení o absolvování vzdělávacího kurzu získají účastníci ve dvaceti knihovnách, ve třech knihovnách potvrzení nezískají a u čtyř knihoven nebyl tento bod zjištěn. V rámci VU3V dostávají účastníci pamětní listy po každém absolvovaném semestru. V každé knihovně je dané potvrzení označováno jinak, ale ať už je to pamětní list, účastnický list, osvědčení, diplom či certifikát, jedná se stále jen o symbolickou památku na absolvovaný kurz, která nemá jinak žádný větší význam. V některých knihovnách je však třeba splnit docházku, aby účastník takové potvrzení dostal. V Dobříši je to např. 100% účast, v Karlových Varech 80%, ve Žďáru nad Sázavou 75%.

Graf 5: Knihovny předávající potvrzení o absolvování

Ukončení kurzu

Slavnostní ukončení kurzu se koná v patnácti knihovnách. Pouze ve třech knihovnách se nekoná a u devíti nebyl tento údaj zjištěn. VU3V pořádá tzv. Závěrečné semináře, které jsou spojeny s předáváním pamětních listů, případně s promocemi. Formy zakončení jsou různé. Ať už je to slavnostní promoce, závěrečný seminář, slavnostní ukončení roku či společné posezení v knihovně nebo výlet. Ve většině případů je toto zakončení spojeno s předáním potvrzení o absolvování. Často se jedná o společenskou událost, která má pro zúčastněné seniory velký význam, často za účasti představitelů města, případně univerzity. Pro zdůraznění slavnostní atmosféry se tyto akce pořádají v reprezentativních prostorách, jako jsou městské obřadní síně, městské galerie, kostely či auly univerzit.

Graf 6: Knihovny konající slavnostní ukončení kurzu

Lektoři

Výuku vždy zajišťuje větší počet lektorů. Čím více témat se během semestru vystřídá, tím více lektorů se účastníkům představí. V případech, kdy je vyučováno celý semestr jedno téma, většinou přednáší jeden lektor. V dotazníku bylo zjišťováno, zda jsou lektoři školeni pro práci se seniory. Pouze jedna knihovna odpověděla, že ano, v ostatních případech školení nejsou, nebo tento údaj knihovna nezjišťuje. Vzhledem k tomu, kde knihovny lektory shánějí, se dá předpokládat, že skutečně zvláštní školení pro práci se seniory nemají. Jedna knihovna odpověděla, že pokud se jedná o profesionály za komerční odměnu, tak se u nich schopnost práce se seniory předpokládá. Naopak na otázku, zda se jedná o skutečné odborníky ve svém oboru, tzn., zda mají pro tento obor akreditaci, odpověděla drtivá většina knihoven „ano“, jen jedna knihovna uvedla, že toto nikdy nezjišťovala. Knihovny často zvou jako lektory přednášející z univerzit, pedagogy, lékaře, historiky z tamních muzeí, regionální odborníky i mediálně známé osobnosti. Knihovně v Litvínově se např. vyplatilo hledat lektory v řadách bývalých učitelů, kteří mají velké znalosti a rádi se o ně podělí. Vhodné je vybírat lektory mezi významnými a zajímavými osobnostmi regionu a navazovat spolupráci s dalšími kulturními a paměťovými institucemi.

Přínos pro knihovnu

Zajímavé bylo zjišťovat, jaké výhody knihovnám přináší pořádání vzdělávacích programů.

Knihovny nejvíce uváděly, že se zvýšila jejich popularita u veřejnosti a rozšířila se povědomost o knihovně samotné. Knihovny získaly nové čtenáře, nebo dokonce dobrovolníky z řad studujících. Ti se také často zúčastňují dalších akcí pořádaných knihovnou. Knihovny nabídkou vzdělávacích programů zvyšují svou prestiž, což jim pomáhá při spolupráci se zřizovatelem. Mají možnost se více zviditelňovat, propagovat sebe a svou činnost. V neposlední řadě svými projekty přinášejí nové služby uživatelům, nabízejí místo pro setkávání seniorů a stávají se komunitními knihovnami. Zde je úplný výčet toho, co jednotlivé knihovny odpověděly na dotaz, jaké výhody knihovně projekt přinesl.

- větší povědomost o knihovně a její popularita u veřejnosti (7)
- noví uživatelé knihovny (5)
- zvýšení prestiže instituce (3)
- propagace knihovny (3)
- radost z toho, že se senioři setkávají, vzdělávají a navazují přátelské vztahy (3)
- získání dobrovolníků z řad studujících (2)
- více práce (2)
- nabídka nových služeb (2)
- účastníci se zapojují i do dalších akcí pořádaných knihovnou (2)
- posílení vzdělávací úlohy knihovny ve městě (1)
- získávání zkušeností při práci se seniory (1)
- lepší spolupráce s městským úřadem (1)
- větší návštěvnost knihovny (1)
- aktivní senioři čtenáře (1)

Problémy

Výhody, které knihovny svými projekty získávají, převyšují problémy, se kterými se při tom potýkají. Některé knihovny dokonce uvedly, že na žádné problémy při organizaci nenarazily. Jako nejčastější problém byly uváděny nevhodné prostory, s čímž často souvisel další problém, a to je nedostatek financí. Knihovny, které nedisponují vlastním sálem si musí prostory ve městě pronajímat, čímž se znatelně zvyšují jejich náklady. Prostorové možnosti značně omezují kapacitu kurzů, jelikož zájem o vzdělávání je v knihovnách skutečně velký a ve většině případů mnohem větší, než je kapacita. Tento problém řeší také v Kopřivnici, kde

se rozhodli kapacitu kurzů nenavyšovat, aby jejich akademii udržel v prostorách knihovny a zajistili příjemnou komornější atmosféru. Řada knihoven je však nucena z důvodu nevhodných prostor pořádat své kurzy v prostorách městských či jiných organizací (školy, kina, apod.). Zde je úplný výčet problémů, které knihovny uvedly.

- nevhodné prostory (7)
- nic (7)
- nedostatek financí (3)
- chybějící bezbariérové řešení (1)
- nedostatek času (1)
- nemocnost starších lektorů (1)
- souběh s jinými akcemi ve městě (1)
- shánění lektorů (1)
- nízký stav zaměstnanců (1)

5.5.3. Závěr

Z odpovědí knihoven na dotazy, analýzy jejich webových stránek a dalších zdrojů vyplynula řada závěrů, které bych ráda prezentovala jako přehledný seznam doporučení a varování pro ty knihovny, které s podobnými projekty teprve začínají, nebo je chtějí v budoucnu nabídnout.

Doporučení

- Na začátek je důležité pečlivě si projekt připravit, stanovit si cíle, cílovou skupinu, témata, finanční zajištění a zajistit dostatečnou propagaci.
- Témata přednášek je vhodné zaměřit na region. Lidé se zajímají o místo, kde žijí, a většina knihoven tato témata také nabízí.
- Oblíbené jsou také přednášky zaměřené na zdraví. Jako lektory lze využít místní lékaře.
- Před spuštěním projektu je možné podat žádost o finanční podporu v dotačním programu Knihovna 21. století.
- Přednášky je vhodné doplnit alespoň jednou exkurzí či výletem.

- Je vhodné navázat spolupráci s jinými organizacemi ve městě či v okolí, které nám mohou s organizováním pomoci, ať už poskytnutím prostor, lektorů, zajištěním obsahu přednášek, umožněním exkurze či propagací.
- Vzdělávání by mělo být umožněno všem bez rozdílu. Pokud je vyžadováno dosažení určitého stupně vzdělání, měla by existovat alespoň možnost individuálního posouzení žádosti každého jedince, který dané úrovně vzdělání nedosáhl, ale má o vzdělávací program zájem.
- Pokud se jedná o projekt zaměřený na seniory, měla by tato skutečnost být zohledněna při volbě času konání.
- Registrační poplatek by měl být zvolen v takové výši, aby neodradil zájemce zejména z řad seniorů. V průměru se cena za semestr pohybuje kolem 400 Kč.
- U některých přednášek, zejména v rámci UVČ, lze umožnit jednorázový vstup zájemcům z řad veřejnosti, a to po předchozí domluvě a zaplacení jednorázového vstupného (jeho výše dosahuje max. 70 Kč).
- Je vhodné alespoň jednou za rok zajistit zpětnou vazbu od účastníků projektu, ať už formou dotazníku či osobních rozhovorů. Dobré je zeptat se také na téma, které účastníky zajímá, a to následně využít.
- Na konci semestru je vhodné předat účastníkům nějakou formu potvrzení o absolvování kurzu, či jinou pozornost, která bude symbolickou vzpomínkou na kurz.
- Na závěr semestru je vhodné uspořádat nějaké slavnostní zakončení, které bude pro zúčastněné příjemnou společenskou událostí.
- Pokud nedisponujeme dostatkem financí na zajištění profesionálních lektorů, je vhodné navázat spolupráci s místními či regionálními osobnostmi. Oslovit lze lékaře, pedagogy, zaměstnance muzeí či archivů, policisty, spisovatele atd.
- Pokud knihovna nedisponuje vhodnými prostory pro konání vzdělávacích akcí, je možné navázat spolupráci s jinou institucí, která nám prostory poskytne (např. škola, kino, klub důchodců), nebo požádat o jejich poskytnutí zřizovatele.
- Je vhodné svůj projekt prezentovat na webových stránkách. Důležité je viditelně umístit samostatný odkaz, který uživatel najde hned na úvodní stránce. Pod odkazem by měl případný zájemce najít všechny potřebné informace o projektu. Dobrým nápadem je vytvoření samostatných webových stránek, které budou také obsahovat informace o starších ročnících, fotogalerii, studijní materiály atd. Takto přehledně

zpracované webové stránky má např. knihovna v Kopřivnici či ve Vyškově.

- Můžeme nabídnout dárkové poukazy. Nabízí např. knihovna v Dobříši.
- Účastníkům kurzů můžeme připravit kávu či čaj (knihovna v Dobříši má toto v ceně registračního poplatku).

Varování (na co si dát pozor)

- Název projektu je třeba zvolit tak, aby nebyl zavádějící. Např. nepojmenovávat „univerzita třetího věku“ projekt, který není zaštitěn univerzitou, či uvádět označení „třetího věku“ v názvu projektu, který je určen široké veřejnosti.
- Množství knihoven nemá svůj vzdělávací projekt dostatečně prezentován na svých webových stránkách. Nevědoucí návštěvník webových stránek, který zatím není čtenářem knihovny, často nemá šanci se o této aktivitě dozvědět. Osobně jsem se setkala také s tím, že některé knihovny už projekt dále nepořádají, nebo ho jinak nazývají, ale na webu mají stále zastaralé informace.

5.6. Hodnocení projektů účastníky

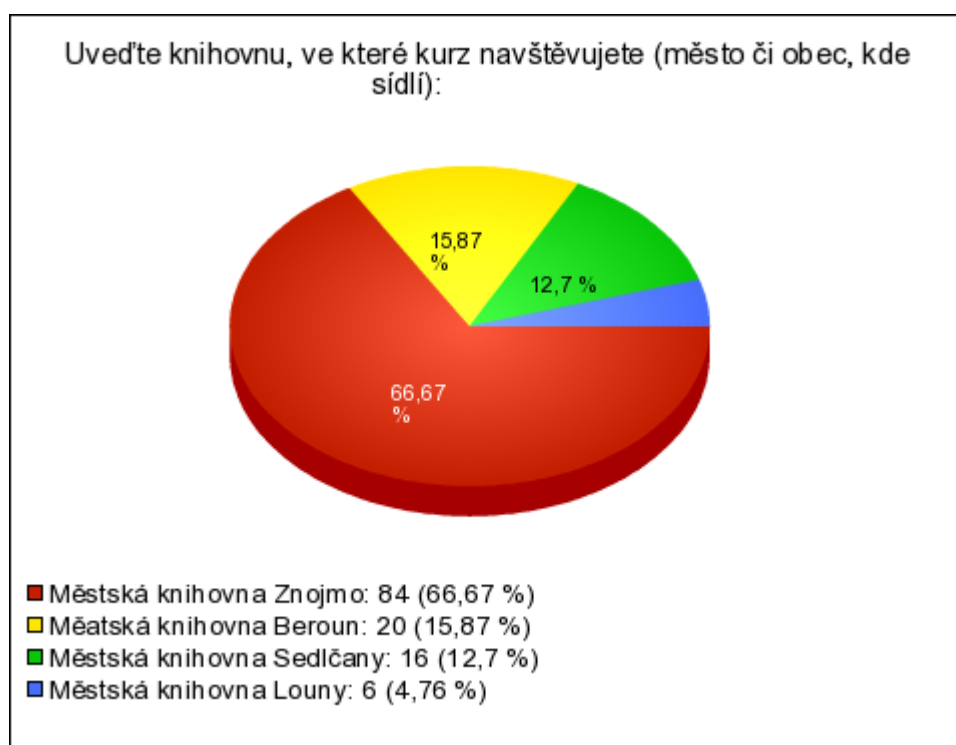
Pro zjištění spokojenosti samotných účastníků vzdělávacích kurzů byl připraven dotazník, který byl s ohledem na seniorský věk mnohých respondentů vytvořen jak v tištěné, tak v elektronické podobě. Knihovny, kterým byla zaslána žádost o vyplnění formuláře k jejich projektu, měly možnost uvést, zda jsou ochotny předat účastníkům jejich kurzů tento dotazník. Tímto způsobem byla navázána spolupráce se čtyřmi knihovnami a bylo získáno celkem 126 vyplněných dotazníků. Přestože se vzhledem k počtu oslovených knihoven nejedná o příliš velký vzorek, domnívám se, že výsledky dotazování přesto mohou přinést užitečné informace o tom, co účastníky ke studiu vede, a jak jsou s ním spokojeni. Otázky byly zaměřeny také na vztah účastníků ke knihovně – zda jsou jejími čtenáři nebo knihovnu využívají při studiu.

Původně bylo mým plánem dotazovat se účastníků Berounské akademie osobně, ale souhra okolností (blížící se konec školního roku, výjezdní přednášky, slavnostní zakončení atd.) mi to neumožnila. Měla jsem však možnost pohovořit s účastnicemi VU3V v Berouně, která sice není pod patronací knihovny, ale to nijak nesnižuje její význam pro tuto práci. Bylo mi umožněno zúčastnit se jedné z konzultací, která byla zcela náhodou spojena s návštěvou Ing.

Klára Nehodová, manažerka celého projektu. Měla jsem tak šanci získat doplňující informace o projektu nejen od berounské tutorky, ale také přímo od jmenované manažerky. Dovolím si na tomto místě popsat velmi osobní a subjektivní pocit, který ve mně tato návštěva zanechala. Na místě panovala tak úžasná, příjemná a přátelská atmosféra, že jsem se sama začala těšit, až se budu moci jako senior takovýchto akcí zúčastňovat. Všechny přítomné dámy byly ze vzdělávání nadšené, a jakmile dostaly možnost klást Ing. Nehodové otázky, velmi se o celý projekt zajímaly. Toto setkání mě naplnilo velkým optimismem a přesvědčením, že organizování těchto akcí v knihovnách má hluboký význam a smysl.

5.6.1. Výsledky dotazování

Uveďte knihovnu, ve které kurz navštěvujete

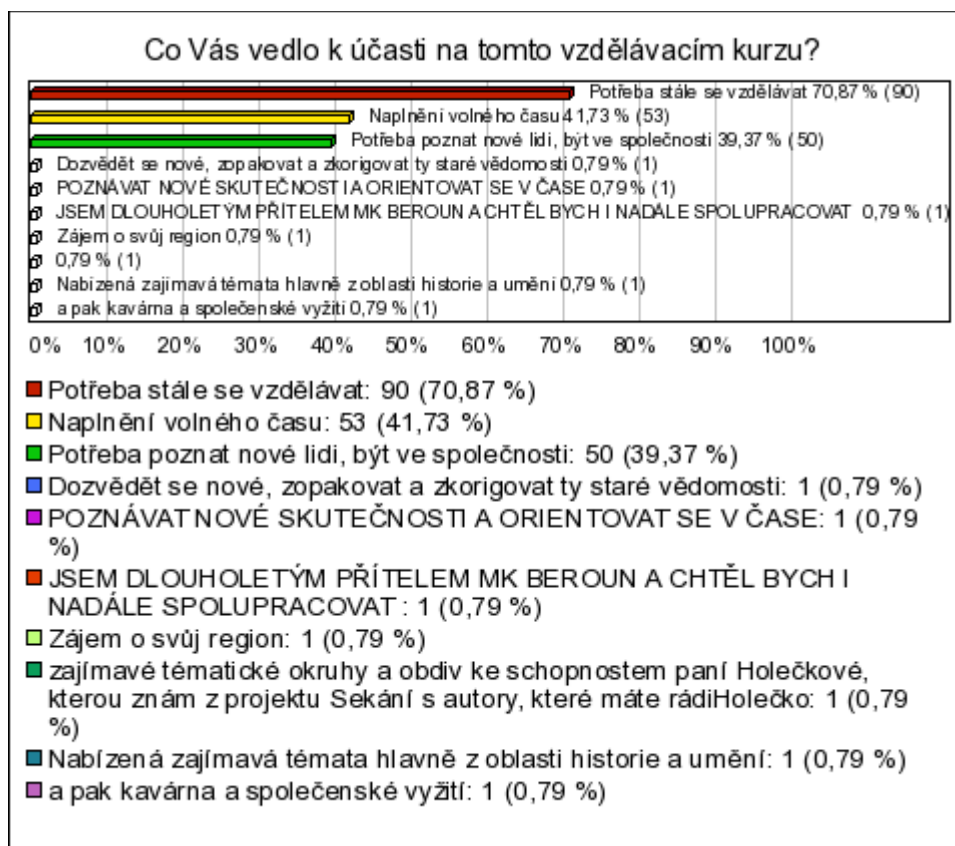

Graf 7: Název knihovny

Co Vás vedlo k účasti na tomto vzdělávacím kurzu?

Respondenti měli možnost zvolit jednu nebo více ze tří nabízených možností: potřeba stále se vzdělávat, potřeba poznávat nové lidi a být ve společnosti, naplnění volného času, přičemž

mohli dále uvést i jiný důvod. Ukázalo se, že převážná většina účastníků skutečně touží po tom, stále se vzdělávat. Pro velké procento z nich představuje vzdělávání náplň volného času. Potřeba společenského kontaktu zde také hraje významnou roli.

Graf 8: Motivace k účasti na kurzu

Ohodnoťte, jak jste s kurzem spokojen/a.

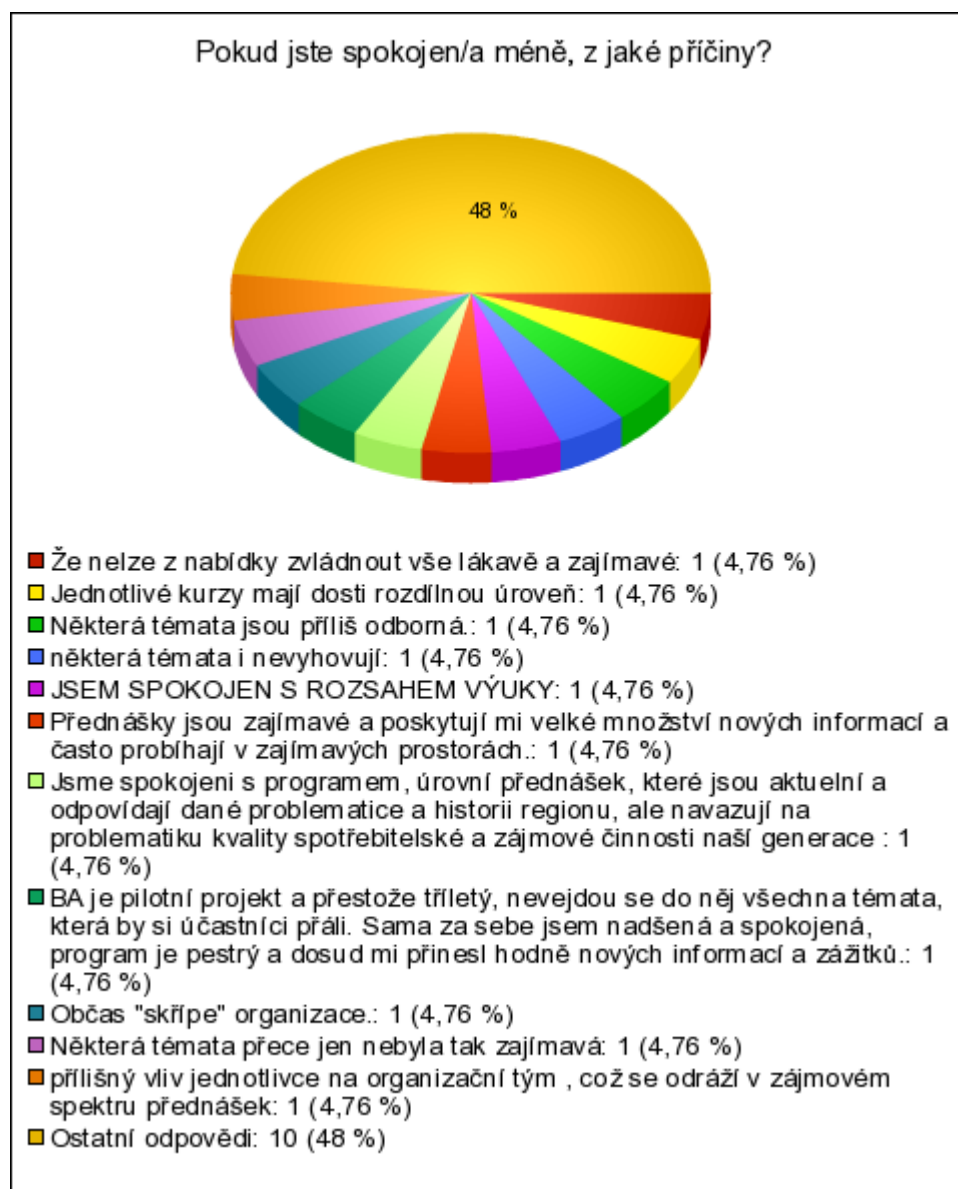
Drtivá většina účastníků vzdělávacích kurzů je s jejich průběhem maximálně spokojena a ohodnotila je známkou 1 nebo 2. Jen 2 respondenti uvedli známku 3 a stejný počet uvedl známku 4. Známkou 5 značící úplnou nespokojenost neuvedl nikdo. Tyto údaje vypovídají o tom, že vzdělávací kurzy ve vybraných knihovnách skutečně mají dostatečnou úroveň a kvalitu, čemuž odpovídá také velký zájem veřejnosti.

Graf 9: Ohodnocení spokojenosti

Pokud jste spokojen/a méně, z jaké příčiny?

Někteří respondenti odpovídali do tohoto pole i v případě, že byli maximálně spokojeni, a uváděli své komentáře. Méně spokojení respondenti uváděli jako důvod udělení nižší známky rozdílnou úroveň kurzů či pro ně méně zajímavá nebo příliš odborná témata. Jeden z respondentů upozornil na mezery při organizování. Pod údajem „ostatní odpovědi“ se skrývají proškrtnutá pole v případech, kdy respondent uvedl nižší známku, ale neuvedl důvod. Účastníci tak neshledávají na průběhu vzdělávacích akcí větší mezery či nedostatky, a je tudíž evidentní, že knihovnám se jejich organizace daří. Nejvíce komentářů se vztahuje k tématům přednášek, ale je zřejmé, že každého zajímá něco zcela jiného, a tudíž se knihovna nemůže svou nabídkou zavděčit všem.

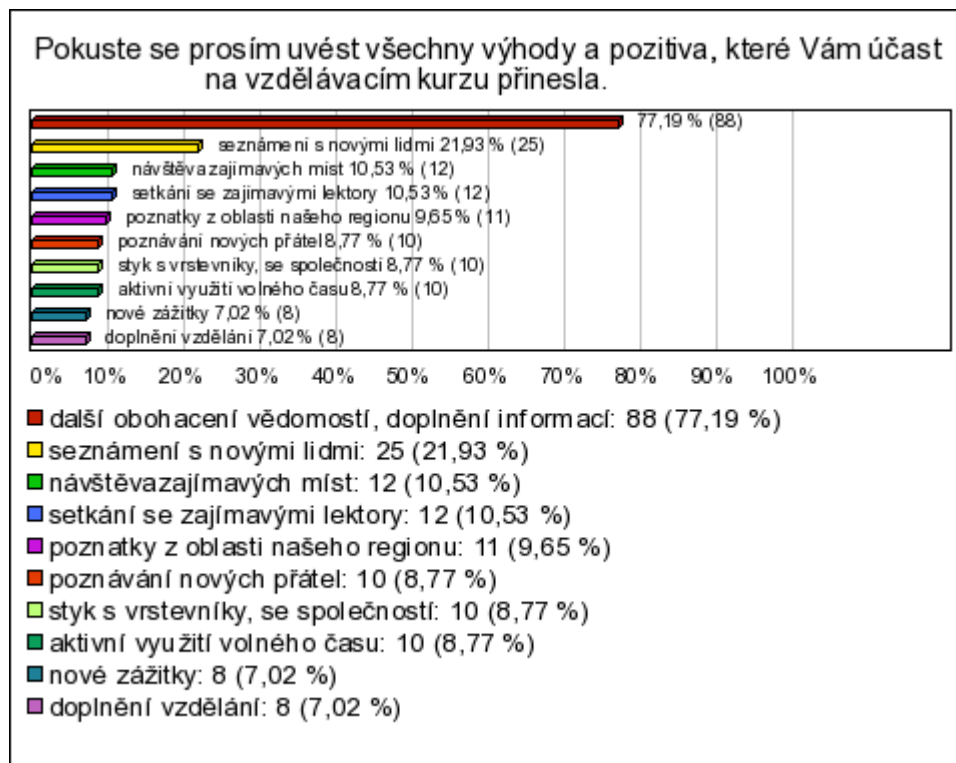

Graf 10: Zdůvodnění menší míry spokojenosti

Pokuste se prosím uvést všechny výhody a pozitiva, které Vám účast na vzdělávacím kurzu přinesla.

Tato otázka byla zcela otevřená a odpovědi následně sloučeny do deseti hlavních bodů. Nejčastěji uváděný přínos „další obohacení vědomostí či doplnění znalostí“ koresponduje s nejčastěji uváděnou motivací účastníků ke studiu, tedy touhou stále se vzdělávat. Účastníci také oceňují možnost seznámit se s novými lidmi, být ve styku s vrstevníky a poznávat nové přátele. Ti, kteří jsou vedeni k účasti v kurzu touhou být ve společnosti, si tak přijdou na své. Je zcela evidentní, že společenská funkce vzdělávacích akcí představuje skutečně důležitý

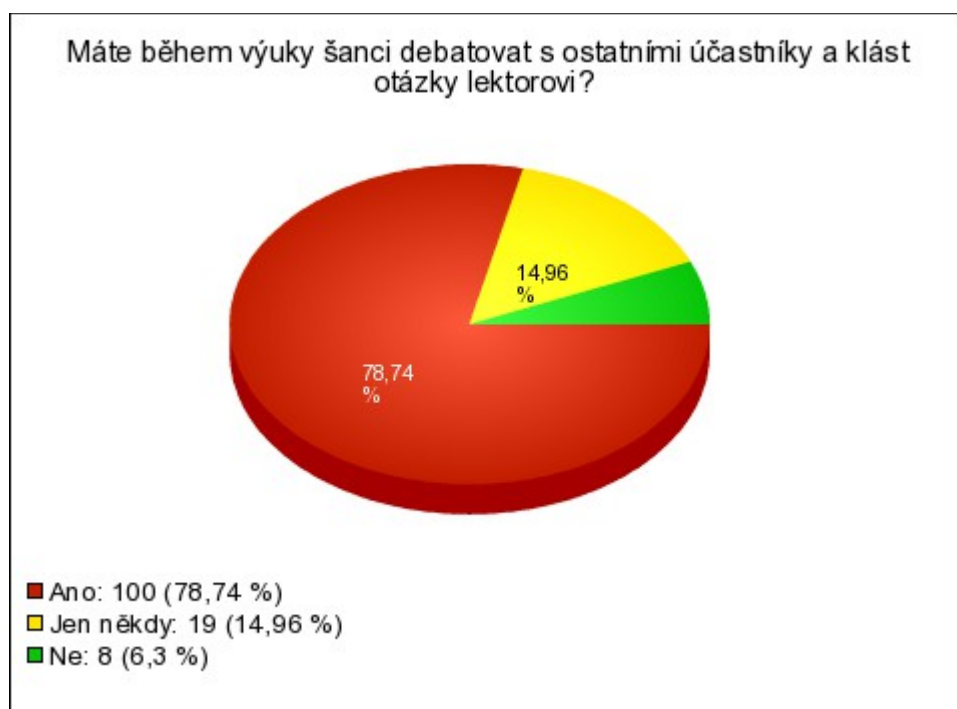
aspekt. Jak již bylo zmíněno, lidé se rádi zúčastňují různých exkurzí a oceňují možnost navštívit zajímavá místa. Pro mnohé je také významným činitelem skutečnost, že se mohou setkat se zajímavými lektory, se kterými si často mohou pohovořit o tématu, které je zajímavé.

Graf 11: Výhody a pozitiva účasti na kurzu

Máte během výuky šanci debatovat s ostatními účastníky a klást otázky lektorovi?

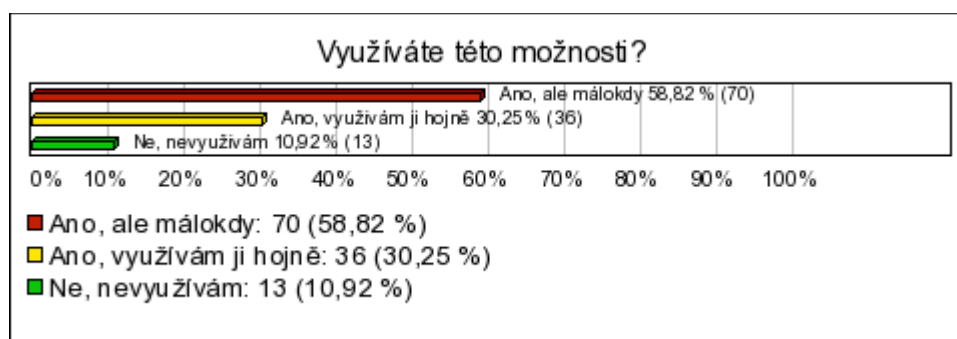
Touto otázkou bylo zjišťováno, zda mají účastníci možnost aktivně se při přednáškách zapojovat do diskuze nebo klást otázky. Jelikož ti, kteří odpověděli „ne“, byli z různých knihoven, domnívám se, že pro ně tato možnost není nijak důležitá, nevyužívají ji, je pro ně tedy zcela nepodstatná, a tudíž ji ani nevnímají. Podstatné je, že valná většina o této možnosti ví, a jak se ukázalo v následující otázce, hojně ji využívá.

Graf 12: Možnost debaty s účastníky

Pokud ano, využíváte této možnosti?

Zde se opět ukazuje význam společenské funkce vzdělávání. Lidé se ocitají v komunitě lidí s podobnými zájmy, se kterými mohou komunikovat, pobavit se o věcech, které je zajímají. Oceňují také možnost pohovořit přímo s lektorem či položit mu otázku.

Graf 13: Využití možnosti debatovat s účastníky

Byl/a jste před přihlášením do kurzu registrovaným čtenářem/registrovanou čtenářkou knihovny, která kurz organizuje?

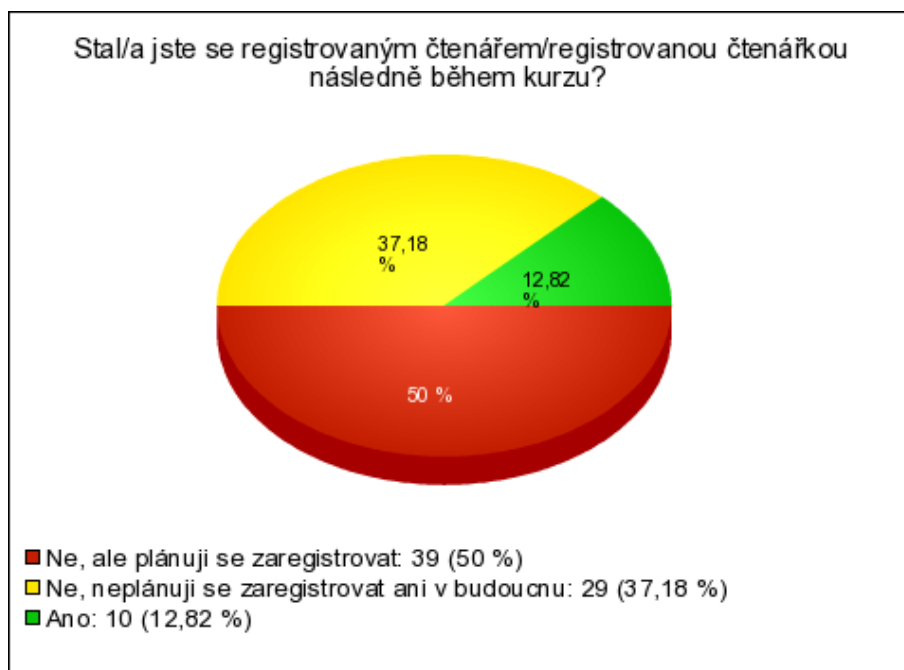
Tato otázka přinesla skutečně zajímavý výsledek. Více než polovina dotazovaných nebyla před přihlášením do kurzu registrovanými čtenáři knihovny. Potvrdilo se tak tvrzení mnoha knihoven, které často uvádějí, že vzdělávací akce přivádějí do knihovny nové návštěvníky a rozšiřují povědomí o knihovně samotné.

Graf 14: Množství účastníků, kteří byli registrovanými čtenáři knihovny

Pokud ne, stal/a jste se následně registrovaným čtenářem/registrovanou čtenářkou této knihovny?

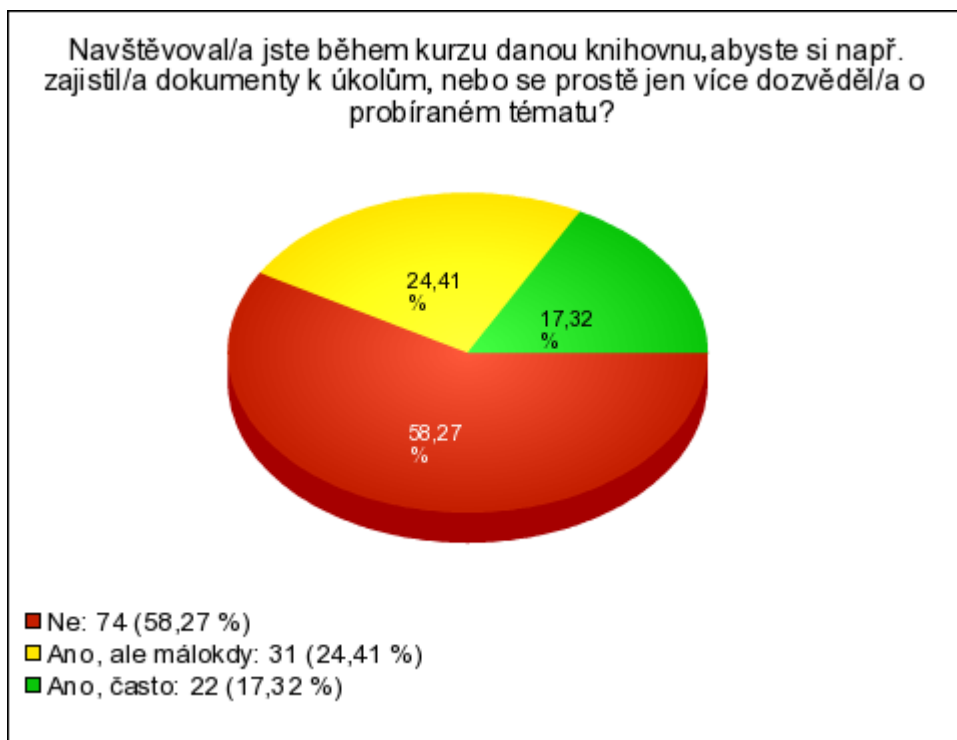
Knihovny také často uváděly, že díky vzdělávacím akcím získaly nové čtenáře. I toto tvrzení se potvrdilo. Větší část dotazovaných, která před přihlášením do kurzu nebyla čtenářem knihovny, se buď čtenářem stala, nebo má v plánu se zaregistrovat.

Graf 15: Množství účastníků, kteří se stali registrovanými čtenáři knihovny

Navštěvoval/a jste během kurzu danou knihovnu, abyste si např. zajistil/a dokumenty k úkolům, nebo se prostě jen více dozvěděl/a o probíraném tématu?

Využívání knihovny ke studijním účelům není mezi účastníky vzdělávacích akcí příliš časté. Bylo by možné tvrdit opak v případě, že by se dotazování uskutečnilo v knihovnách organizujících U3V, kde mají studující připravenou povinnou literaturu. Pokud se však jedná o dobrovolnost, větší množství účastníků knihovnu k dalšímu studiu nevyužívá.

Graf 16: Návštěvování knihovny za účelem studia

Máte zájem účastnit se kurzu i nadále?

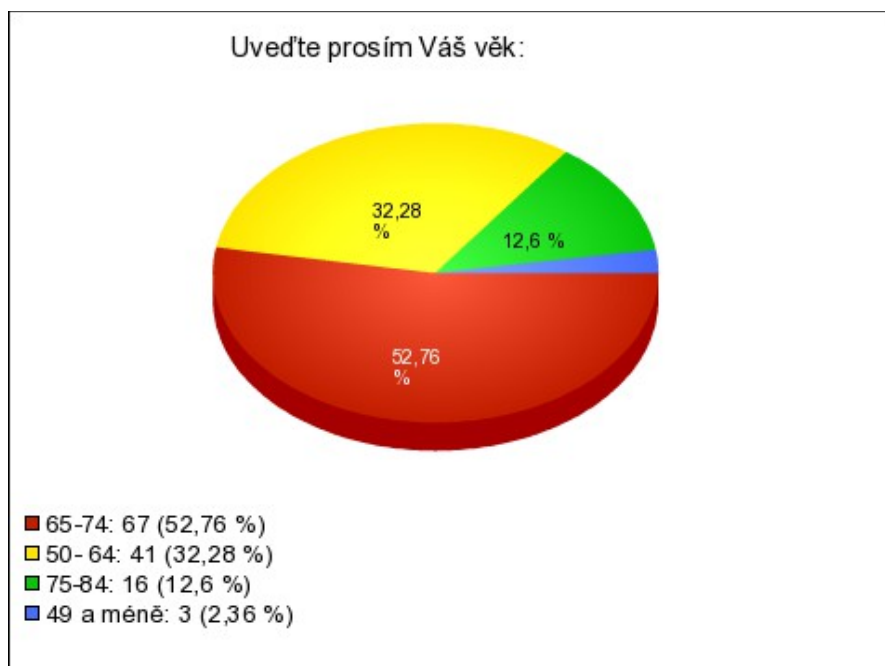
Drtivá většina respondentů má zájem účastnit se kurzů i nadále. Jen dva dotazovaní odpověděli, že zájem nemají, a 7 zatím neví. Tyto údaje korespondují s výše zmíněnou spokojeností. Účastníci jsou s kurzy spokojeni, a tak není důvod ve vzdělávání nepokračovat.

Graf 17: Zájem účastnit se kurzu nadále

Věk

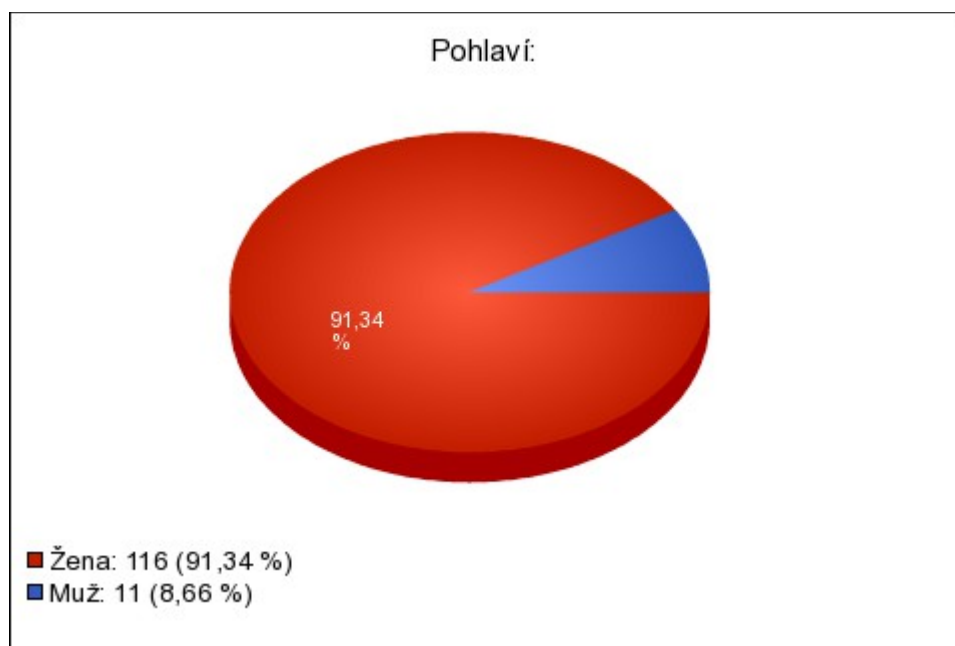
Z knihoven, ve kterých bylo dotazování uskutečněno, nabízí svůj projekt všem zájemcům bez věkového omezení jen ta berounská. Přesto se drtivá většina účastníků již nachází ve věku, který lze označit za seniorský a který je v řadě knihoven hranicí pro seniorský věk, a to 50+. Jen 3 účastníci byli ve věku 49 let a méně. Potvrzuje se tvrzení některých knihoven, a to, že i když jsou kurzy otevřené všem, ve většině případů je navštěvují hlavně senioři.

Graf 18: Věk respondentů

Pohlaví

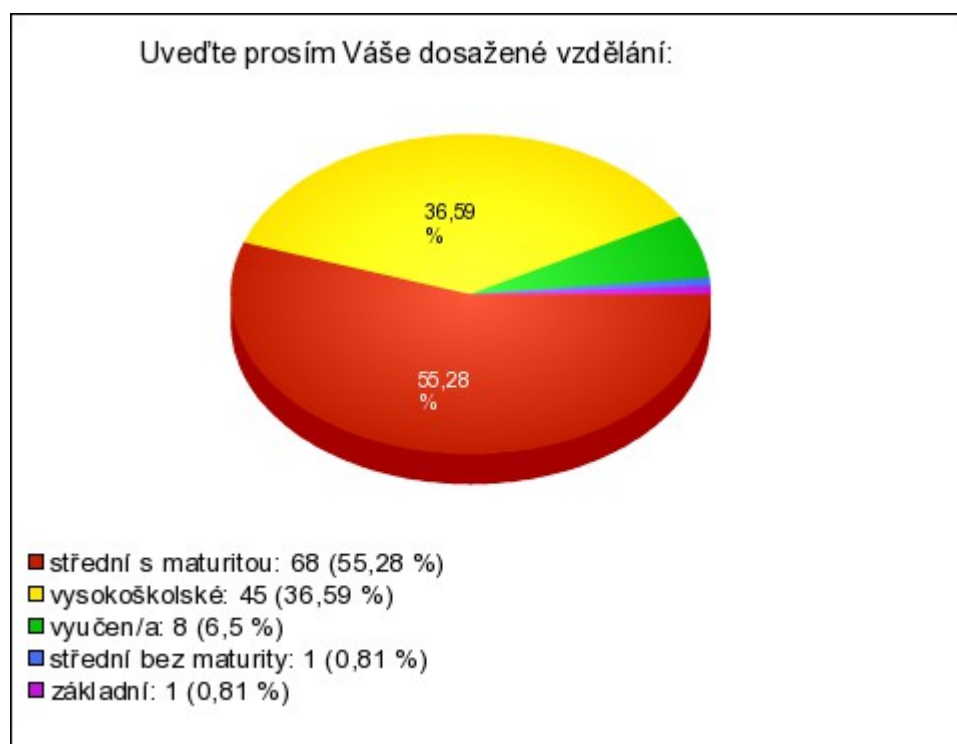
Tento výsledek nepřekvapil. S tím, že se v seniorském věku vzdělávají převážně ženy, se lze setkat v odborné literatuře. Knihovny by tuto skutečnost ale mohly využít ve svůj prospěch. Stačí vymyslet způsob, kterým mohou na vzdělávání nalákat více mužů. Např. zajímavými tématy technického zaměření určenými spíše pro muže (jako např. automobily, myslivost, letectví apod.).

Graf 19: Pohlaví respondentů

Vzdělání

Potvrdila se také skutečnost, že se vzdělávání v seniorském věku věnují převážně lidé s vysokoškolským vzděláním, nebo středoškolským vzděláním s maturitou.

Graf 20: Vzdělání respondentů

5.6.2. Závěr

Dotazování mezi účastníky vzdělávacích akcí bylo uskutečněno ve čtyřech knihovnách: v Městské knihovně Znojmo (projekt A3V), Městské knihovně Louny (projekt A3V), Městské knihovně Sedlčany (projekt VU3V) a v Městské knihovně Beroun (projekt UVČ). Zúčastnilo se ho 126 respondentů. Zjištěné údaje odpovídají obecně známým skutečnostem a tvrzením knihoven.

Nejčastěji vede účastníky ke studiu potřeba stále se vzdělávat. Častou motivací je také touha být ve společnosti, mezi vrstevníky a poznávat nové přátele. Drtivá většina respondentů je s úrovní vzdělávací akce spokojena a ohodnotila by ji známkou 1 nebo 2. Respondentům, kteří uvedli nižší známku, nejčastěji nevyhovuje úroveň nebo témata přednášek. Jako výhody, které vzdělávací akce účastníkům přinášejí, byly nejčastěji uváděny: obohacení vědomostí a doplnění informací, možnost seznámit se s novými lidmi a být ve společnosti a možnost navštívit zajímavá místa (v rámci exkurzí). Účastníci mají možnost během přednášek klást otázky lektorovi a diskutovat s ním i mezi sebou. Tuto možnost většina z nich také využívá. Zajímavý je fakt, že většina respondentů nebyla před přihlášením do kurzu registrovaným čtenářem knihovny. Dá se předpokládat, že knihovnu nenavštěvovali, nebo o její existenci vůbec nevěděli. Potvrdilo se tak tvrzení knihoven, které často uváděly, že vzdělávací aktivity rozšiřují povědomí o knihovně mezi veřejností a přitahují do knihovny nové uživatele, z nichž se někteří stávají novými čtenáři. Potvrdilo se také, že množství respondentů, kteří nebyli před přihlášením do kurzu registrovanými čtenáři knihovny, se následně čtenáři stali, nebo o tom uvažují. Většina z nich však nenavštěvuje knihovnu za účelem studia či zajišťování literatury k vyučovanému tématu. Drtivá většina respondentů má zájem se kurzů nadále účastnit. Až na tři výjimky byli všichni účastníci ve věku, který lze označit za seniorský. V drtivé většině se vzdělávaly ženy, a to vysokoškolsky vzdělané, nebo se středoškolským vzděláním s maturitou.

6. ZÁVĚR

Během psaní této práce bylo objeveno 28 veřejných knihoven, které organizují vlastní vzdělávací aktivity pro dospělé a pro seniory. Jedná se o knihovny v různě velkých městech, od 3 000 do 49 000 obyvatel. Jedinou výjimku tvoří Moravská zemská knihovna v Brně, kde se počet obyvatel pohybuje kolem 400 tisíc. Jelikož je krajskou knihovnou pro Jihomoravský kraj (čímž splňuje kritérium pro tuto práci) a její projekt Kulturní univerzita třetího věku stojí za povšimnutí, byla také do analýzy zahrnuta. Podstatná je však skutečnost, že menší knihovny v Koryčanech, Hulíně, Polné nebo Dobříši dokázaly, že nezáleží na velikosti knihovny, ale na odhodlání a zájmu vzdělávací aktivitu veřejnosti nabídnout. Vedle těchto knihoven stojí dalších 31, které za pomoci České zemědělské univerzity v Praze pořádají kurzy Virtuální univerzity třetího věku, velmi úspěšného projektu, který zprostředkovává vzdělávání seniorům po celé České republice.

O největších zkušenostech v této oblasti může hovořit Knihovna Kroměřížska, která se vzdělávání dospělých věnuje už přes 20 let! Více jak desetileté zkušenosti mají také v knihovně ve Středisku knihovnických a kulturních služeb v Chomutově a v knihovně v Kopřivnici. Množství knihoven své projekty spustilo až v nedávných letech, ale zájem o ně dokazuje, že knihovny se těmto vzdělávacím aktivitám věnovat umí. Ano, ne vždy jde vše hladce, často se knihovny potýkají s finančními problémy nebo složitě shánějí lektory. Ano, lektori často nejsou školeni pro práci se seniory, někdy vážne organizace a ne každému se líbí nabízená témata. Ale účastníkům nejde o to, získat kvalitní vzdělání, nýbrž něco nového se dozvědět, být ve společnosti, poznat nové lidi, pohovořit si s někým, kdo má stejné zájmy, naplnit smysluplně svůj čas, a to vše v příjemné atmosféře a útulných prostorách knihovny. Pokud tato práce bude inspirací ke spuštění vzdělávacího projektu alespoň pro jednu knihovnu, pak splnila svůj účel.

SEZNAM CITOVANÉ LITERATURY

ADAMEC, Petr a David KRYŠTOF, 2011. *Univerzity třetího věku na vysokých školách*. 1. vyd. Brno: Asociace univerzit třetího věku České republiky. 135 s. ISBN 978-80-210-5640-4.

ADLEROVÁ, Zdeňka, 2014. Výroční zpráva 2014. In: *SKIP ČR, Sekce knihovníků-trenérů paměti* [online]. Vyškov, 17.12. 2014 [cit. 2015-04-12]. Dostupné z: <http://skip-treneri-pameti.webnode.cz/news/vyrocní-zprava-2014/>.

Akční plán podporující pozitivní stárnutí do roku 2017, 2014. In: *Seniorclub* [online]. Praha: Spolek pro občanskou informovanost, publikováno 17.2. 2014 [cit. 2015-03-01]. Dostupné z: <http://seniorclub.cz/node/66>.

BARTÁK, Jan, 2008. *Jak vzdělávat dospělé*. 1. vyd. Praha: Alfa Nakladatelství. 197 s. ISBN: 978-80-87197-12-7.

BEDNARÍKOVÁ, Iveta, 2006. *Kapitoly z andragogiky I*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci. 75 s. ISBN 80-244-1193-8.

BENEŠOVÁ, Dana, 2014. *Gerontagogika: vybrané kapitoly*. Vyd. 1. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského Praha. 136 s. ISBN 978-80-7452-039-6.

BEZDĚKOVÁ, Klára, 2011. Dílčí kvalifikace lektor dalšího vzdělávání. In: *Osobnost lektora dalšího vzdělávání: sborník příspěvků z 11. konference partnerství TTnet ČR*. Praha: Národní ústav pro vzdělávání. s. 4. ISBN 978-80-87063-51-4.

BOČKOVÁ, Věra, 2000. *Celoživotní vzdělávání – výzva nebo povinnost?* 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci. 56 s. ISBN 80-244-0155-X.

BURCIN, Boris a Tomáš KUČERA, 2004. Nová kmenová prognóza populačního vývoje České republiky (2003-2065). *Demografie*. **46**(2), str. 100-111.

CARR, Dawn a Kathrin KOMP, 2011. *Gerontology in the Era of the Third Age: Implications and Next Steps*. New York: Springer Publishing Company. ISBN 978-0-8261-0596-7.

Dostupné také z: http://books.google.cz/books?id=3eC8FC_gjJ4C&printsec=frontcover&hl=cs&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false.

CEJPEK, Jiří et al., 2008. *Dějiny knihoven a knihovnictví*. 2. vyd. Praha: Karolinum, 2008. 247 s. ISBN 978-80-246-0323-0.

ČÍPOVÁ, Šárka, 2011. Geragogické možnosti ovlivňující edukační rovinu seniorů. In: VETEŠKA, Jaroslav. *Aktuální otázky vzdělávání dospělých: andragogika na prahu 21. století*. Vyd. 1. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského. s. 121-150. ISBN 978-80-7452-012-9.

Definition of an older or elderly person: Proposed Working Definition of an Older Person in Africa for the MDS Project, 2015. In: *World Health Organization* [online]. Ženeva: WHO [cit. 2015-02-08]. Dostupné z: <http://www.who.int/healthinfo/survey/ageingdefnolder/en/>.

Demografická panika, 2015. In: *Wikipedie: otevřená encyklopedie* [online]. San Francisco (Kalifornie): Wikimedia Foundation, naposledy edit. 18.2. 2015 [cit. 2015-02-26]. Česká verze. Dostupné z: http://cs.wikipedia.org/wiki/Demografick%C3%A1_panika.

Dlouhodobý záměr seniorského vzdělávání na vysokých školách na období 2008 – 2015, 2008. In: *Internetový zpravodaj Asociace univerzit třetího věku České republiky* [online]. Brno: AU3V [cit. 2015-01-18]. Dostupné z: http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:zssTczWWEpgJ:au3v.vutbr.cz/soubory/DZ_AU3V_CR.doc+&cd=1&hl=cs&ct=clnk&gl=cz.

FORMOSA, Marvin, 2010. Lifelong Learning in Later Life: The Universities of the Third Age. *The LLI Review*. 5, s. 1-12. Dostupné z: Academic Search Complete, EBSCOhost.

FORMOSA, Marvin, 2014. Four decades of universities of the third age: past, present, future. *Ageing and Society*, **34**(1), 42-66. doi: <http://dx.doi.org/10.1017/S0144686X12000797>.

FRISCHMANNOVÁ, Jana, 2015. Workshop Zvládání konfliktních situací. Praha: Národní knihovna ČR, 13.2. 2015.

HAŠKOVCOVÁ, Helena, 2010. *Fenomén stáří*. 2. vyd., podstatně přeprac. a dopl. Praha: Havlíček Brain Team. 365 s. ISBN 978-80-87109-19-9.

HOLMEROVÁ, Iva et al., 2006. Aktivní stárnutí. *Česká gerontologická revue*. **4**(3), s. 163-168. ISSN 1214-0732.

HOLMEROVÁ, Iva a kol., 2007. *Vybrané kapitoly z gerontologie*. Praha: Ekon. 143 s. ISBN 978-80-254-0179-8.

HOUŠKOVÁ, Zlata, 2013. Knihovna – vzdělávací instituce? Knihovna – vzdělávací instituce! In: *Nikdy není pozdě začít: sborník dalšího vzdělávání*. Vsetín: Masarykova veřejná knihovna. s. 10-33. ISBN 978-80-904967-4.

Charta Rady Evropy o výchově k demokratickému občanství a lidským právům, 2012 [online]. Brno: Masarykova univerzita [cit. 2015-04-12]. ISBN 978-80-210-5827-9. Dostupné také z: <http://www.obcanskevzdelavani.cz/work/ke-stazeni/COV2012-Charta.pdf>.

JEDLIČKOVÁ, Iva, 2010. Univerzity třetího věku v kontextu celoživotního učení. In: *Univerzita třetího věku: historie, současnost a perspektivy dalšího rozvoje: sborník příspěvků z konference konané u příležitosti 20. výročí založení Univerzity třetího věku na MU 6.-7. dubna 2010 v Brně*. 1. vyd. [Brno]: Masarykova univerzita, s. 103-111. ISBN 978-80-210-5158-4.

KAŠPÁRKOVÁ, Šárka, 2014. Dvě desetiletí práce se seniory aneb touha po vědění nekončí s přibývajícimi léty. *Duha: informace o knihách a knihovnách z Moravy* [online]. 28(1) [cit. 2015-04-26]. ISSN 1804-4255. Dostupné z: <http://duha.mzk.cz/clanky/dve-desetileti-prace-se-seniory-aneb-touha-po-vedeni-nekonci-s-pribyvajicimi-lety>.

Koncepce dalšího vzdělávání, 2011-2015 [online]. Praha: Národní ústav pro vzděláván. Dostupné z: <http://www.nuv.cz/koncept>.

Koncepce rozvoje knihoven ČR na léta 2011-2015 včetně internetizace knihoven: Knihovny pro Evropu 2020, 2011. In: *Ministerstvo kultury* [online]. Praha: Ministerstvo kultury ČR [cit. 2015-04-16]. Dostupné z: http://www.mkcr.cz/assets/literatura-a-knihovny/Koncepce_rozvoje_knihoven_2011-2015.pdf.

KROULÍKOVÁ, Jana, 2007. Nová role Městské knihovny Litomyšl. *Bulletin SKIP*. **16**(3), s. 15. ISSN 1210-0927.

KRYŠTOF, David a Naděžda ŠPATENKOVÁ, 2010. Klíčové kompetence lektora v seniorském vzdělávání. In: *Univerzita třetího věku: historie, současnost a perspektivy dalšího rozvoje: sborník příspěvků z konference konané u příležitosti 20. výročí založení Univerzity třetího věku na MU 6.-7. dubna 2010 v Brně*. 1. vyd. [Brno]: Masarykova univerzita, s. 15-23. ISBN 978-80-210-5158-4.

KURKA, Ladislav, 2014. 60+. *SKIP*. **23**(3), s. 22-23. ISSN 1210-0927.

Memorandum o celoživotním učení: pracovní materiál Evropské komise, 2001. *Zpravodaj Odborné vzdělávání v zahraničí* [online]. Národní ústav pro vzdělávání, příloha II [cit. 2015-02-16]. Dostupné z: <http://www.nuv.cz/uploads/Periodika/ZPRAVODAJ/2001/ZP01PIIa.pdf>.

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ, MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY, 2001. *Národní program rozvoje vzdělávání v České republice: bilá kniha* [online]. Praha: Ústav pro informace ve vzdělávání – nakladatelství Tauris [cit. 2015-03-22]. 98 s. ISBN 80-211-0372-8. Dostupné také z: <http://aplikace.msmt.cz/pdf/bilakniha.pdf>.

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ, MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY, 2011a. *Metodický pokyn Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy pro financování univerzit třetího věku : návrh ze dne 24. 8. 2011* [online]. Praha: MŠMT [cit. 2015-03-22]. 9 s. Dostupné také z: <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:CagCozVkuDIJ:senat.tul.cz/download/download.php%3Fdownload%3Dspecial%3B247pril2-mp-pro-financovani-u3v-110829.doc+&cd=3&hl=cs&ct=clnk&gl=cz..>

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ, MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY, 2011b. *Zásady a pravidla financování veřejných vysokých škol pro rok 2012* [online]. Praha: MŠMT [cit. 2015-03-22]. 35 s. Dostupné z: <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:gACSMR-XdrUJ:www.msmt.cz/vzdelavani/vysoke-skolstvi/zasady-a-pravidla-financovani-verejnych-vysokych-skol-pro+&cd=1&hl=cs&ct=clnk&gl=cz..>

MÜHLPACHR, Pavel, 2002. Univerzity třetího věku jako forma socioedukativní intervence u seniorů. *Pedagogika*. 2002, **52**(1), s. 41-50. ISSN 0031-3815.

MÜHLPACHR, Pavel, 2009. *Gerontopedagogika*. Brno: Masarykova univerzita. 203 s. ISBN 978-80-210-5029-7.

Národní akční plán podporující pozitivní stárnutí pro období let 2013 až 2017, 2013. In: *MPSV: Ministerstvo práce a sociálních věcí* [online]. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí [cit. 2015-03-30]. Dostupné z: http://www.mpsv.cz/files/clanky/14540/NAP_2013-2017_070114.pdf.

- ONDRÁKOVÁ, Jana, 2012. *Vzdělávání seniorů a jeho specifika*. Červený Kostelec: Pavel Mervart. 168 s. ISBN 978-80-7465-038-3.
- PALÁN, Zdeněk, 1997. *Výkladový slovník vzdělávání dospělých*. Praha: DAHA. 159 s. ISBN 80-902232-1-4.
- PETŘKOVÁ, Anna a Rozália ČORNANIČOVÁ, 2004. *Gerontagogika: úvod do teorie a praxe edukace seniorů*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého. 92 s. ISBN 80-244-0879-1.
- PLAMÍNEK, Jiří, 2014. *Vzdělávání dospělých: průvodce pro lektory, účastníky a zadavatele*. 2. rozš. vyd. Praha: Grada Publishing. 336 s. ISBN 978-80-247-4806-1.
- POKORNÝ, Jiří, 2003. *Lidová výchova na přelomu 19. a 20. století*. Vyd. 1. Praha: Karolinum. 243 s. ISBN 80-246-0508-2.
- PRŮCHA, Jan a Jaroslav VETEŠKA, 2012. *Andragogický slovník*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing. 294 s. ISBN 978-80-247-3960-1.
- PRŮCHA, Jan, 2014. *Andragogický výzkum*. Praha: Grada Publishing. 152 s. ISBN 978-80-247-5232-7.
- RABUŠIC, Ladislav, 2006. Vzdělávání dospělých v předseniorském a seniorském věku. In: *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. U 11, Řada pedagogická*. 2006, **54**, s. 79-99. ISSN 1211-6971. ISBN 80-210-4143-9.
- RABUŠICOVÁ, Milada, 2006. Místo vzdělávání dospělých v konceptu celoživotního učení. In: *Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity U 11. Studia paedagogica*. Brno: Masarykova univerzita, s. 13-26. ISBN 80-210-4143-9. Dostupné také z: <http://www.phil.muni.cz/wupv/home/Documents/sbornik-u11-mpsv-projekt/02Rabusicova%20U11.pdf>.
- Rok 2012 je vyhlášen Evropským rokem aktivního stárnutí a mezigenerační solidarity (dále jen „EY 2012“), s důrazem na podporu vitality a důstojnosti všech osob, 2012. In: *Ministerstvo zdravotnictví České republiky* [online]. Praha: MZČR, publikováno 20.1. 2012 [cit. 2015-03-01]. Dostupné z: http://www.mzcr.cz/obsah/evropsky-rok-aktivniho-starnuti-a-solidarity-mezi-generacemi_2511_8.html.
- RÖSSLEROVÁ, Ivana, 2002. Krajská knihovna Vysočiny Havlíčkův Brod otevřela Univerzitu volného času. *Ikaros* [online]. **6**(11) [cit. 2015-04-06]. ISSN 1212-5075. Dostupné z: <http://www.ikaros.cz/node/1210>.
- RÖSSLEROVÁ, Ivana, 2004. Kurzy počítačové gramotnosti Na Univerzitě volného času v Havlíčkově Brodě. In: *Knihovnický zpravodaj Vysočina* [online]. **4**(2). [cit. 2015-04-15]. Dostupné z: <http://kzv.kkvysociny.cz/archiv.aspx?id=346&idr=2&idci=7>. ISSN 1213-82311.
- RÖSSLEROVÁ, Ivana, 2006. Knihovna jako aktivizační centrum. In: *Knihovny současnosti 2006*. Brno: Sdružení knihoven ČR. s. 103-113. ISBN 80-86249-41-7. Dostupné z: <http://www.sdruk.cz/sdruk/publikacni-cinnost/clanek/knihovny-soucasnosti-2006-sbornik>.

Rozhlasová akademie třetího věku, [2010]. In: *Dvojka: Český rozhlas* [online]. Praha: Český rozhlas Dvojka [cit. 2015-03-27]. Dostupné z: http://www.rozhlas.cz/dvojka/porady_nevysilane/_porad/460.

SIKOROVÁ, Eva, 2010. Univerzita třetího věku na Slezské univerzitě, Obchodně podnikatelské fakultě v Karvině v kontextu národního, evropského a světového vývoje. In: *Univerzita třetího věku: historie, současnost a perspektivy dalšího rozvoje: sborník příspěvků z konference konané u příležitosti 20. výročí založení Univerzity třetího věku na MU 6.-7. dubna 2010 v Brně*. 1. vyd. [Brno]: Masarykova univerzita. s. 135-148. ISBN 978-80-210-5158-4.

SMEKAL, Vladimír, 2010. Psychodidaktika věku seniorů. In: *Univerzita třetího věku: historie, současnost a perspektivy dalšího rozvoje: sborník příspěvků z konference konané u příležitosti 20. výročí založení Univerzity třetího věku na MU 6.-7. dubna 2010 v Brně*. 1. vyd. [Brno]: Masarykova univerzita. s. 51-59. ISBN 978-80-210-5158-4.

SMITH, Mark. K., 1996, 2001. Lifelong learning. In: *Infed: the encyclopedia of informal education* [online]. [cit. 2015-02-23]. Dostupné z: <http://infed.org/mobi/lifelong-learning/>.

Strategie celoživotního učení ČR, 2007. Praha: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy. 89 s. ISBN 978-80-254-2218-2.

Strategie vzdělávací politiky České republiky do roku 2020, [2014]. In: *MŠMT: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy* [online]. Praha: MŠMT [cit. 2015-02-16]. Dostupné z: http://www.msmt.cz/uploads/Strategie_2020_web.pdf.

ŠERÁK, Michal, 2009. *Zájmové vzdělávání dospělých*. 1. vyd. Praha: Portál. 207 s. ISBN 978-80-7367-551-6.

ŠERÁK, Michal, 2013. Aktuální situace vzdělávání dospělých v České republice. In: *Nikdy není pozdě začít: sborník dalšího vzdělávání*. Vsetín: Masarykova veřejná knihovna, s. 10-33. ISBN 978-80-904967-4.

ŠERÁK, Michal, 2014. Vzdělávání dospělých jako výzva pro knihovny. *Čtenář*. **66**(3), s. 83-89. ISSN 0011-2321.

Univerzita volného času, 2015. In: Krajská knihovna Vysočiny [online]. Havlíčkův Brod: Krajská knihovna Vysočiny [cit. 2015-04-30]. Dostupné z: http://www.kkvysociny.cz/?page_id=232.

Úspěšná spolupráce univerzity a knihovny, 2014. *Kroměřížský deník*. 110, příloha Senior.

VALECKÁ, Marcela, 2010. Univerzita volného času aneb Celoživotní vzdělávání v Krajské knihovně Vysočiny v Havlíčkově Brodě. *Čtenář*. **62**(12), s. 437-438. ISSN 0011-2321.

VALECKÁ, Marcela, 2011. Univerzita volného času - celoživotní zájmové vzdělávání dospělých v Krajské knihovně Vysočiny. In: *Knihovny současnosti 2011: sborník z 19. konference, konané ve dnech 13.-15. září 2011 v Českých Budějovicích*. Ostrava: Sdružení knihoven ČR. s. 57-62. ISBN 978-80-86249-62-9. Dostupné z:

http://www.sdruk.cz/data/xinha/sdruk/ks2011/sbornik_2011.pdf.

VAVŘÍN, Petr, 2002. Univerzity třetího věku v roce 2002. *Andragogika*. 2002, **1**, s. 6-7. ISSN 1211-6378.

VAVŘÍN, Petr, 2009. Vzdělávání seniorů na českých vysokých školách. *Andragogika: čtvrtletník pro vzdělávání dospělých*, **13**(2), s. 12. ISSN 1211-6378.

VETEŠKA, Jaroslav a kol., 2011. *Aktuální otázky vzdělávání dospělých: andragogika na prahu 21. století*. 1. vyd. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského. 208 s. ISBN 978-80-7452-012-9.

Virtuální univerzita 3. věku – výuka přichází za seniorem, 2013. *Lékařská knihovna: časopis pro knihovny a informační střediska ve zdravotnictví* [online]. **18**(3-4) [cit-2015-03-26]. ISSN 1804-2031. Dostupné také z: <http://www.nlk.cz/publikace-nlk/lekarska-knihovna/2013/2013-3-4/virtualni-univerzita-3.-veku-vyuka-prichazi-za-seniorem>.

Virtuální univerzita Beroun, 2015 [online]. Beroun [cit. 2015-03-26]. Dostupné z: <http://vu3v-beroun.webnode.cz/>.

VLKOVÁ, Jana, 2015. Re: VU3V [elektronická pošta]. 27.3. 2015 [cit. 2015-03-27].

WORLD HEALTH ORGANIZATION, 2002. *Active Aging: a Policy Framework* [online]. [cit. 2015-02-21]. 59 s. Dostupné z: http://whqlibdoc.who.int/hq/2002/WHO_NMH_NPH_02.8.pdf?ua=1.

DALŠÍ POUŽITÉ ZDROJE

AIVD: asociace institucí vzdělávání dospělých ČR [online]. Praha: AIVD, cop. 2010. Dostupné z: <http://www.aivd.cz/>.

AktivniStari.eu: s Danou Steinovou [online]. Praha, cop. 2012. Dostupné z: <http://www.aktivnistari.eu/59-klub-aktivniho-stari>.

Asociace univerzit třetího věku ČR [online]. Brno: AU3V. Dostupné z: <http://www.au3v.org/>.

E-senior: portál vzdělávání seniorů [online]. Praha: Česká zemědělská univerzita v Praze. Dostupné z: <https://e-senior.czu.cz/course/view.php?id=8>.

HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. 3. vyd. Praha: Portál, 2008. 408 s. ISBN 978-80-262-0219-6.

KLAS ASČR Zbraslav: Klub aktivního stáří [online]. Zbraslav, cop. 2012. Dostupné z: <http://zbraslavsky-klas.webnode.cz/>.

Klub aktivního stáří Litoměřice. In: *Litoměřice: zdravé město* [online]. Litoměřice, cop. 2015. Dostupné z: <http://zdravemesto.litomerice.cz/kontakty/komise-pzm-a-ma-21/59-ostatni-organizace/50-klub-aktivniho-stai-litomice.html>.

Knihovna Kroměřížska [online]. Kroměříž, cop. 2006-9 [cit. 2015-04-25]. Dostupné z: <http://www.knihkm.cz/>.

MK Litomyšl [online]. Litomyšl: Městská knihovna [cit. 2015-04-25]. Dostupné z: <http://www.litomysl.cz/knihovna/>.

PEKŇÍKOVÁ, Iva. Vzdělávání pro "třetí věk". *Čtenář*. 2011. **63**(7/8), s. 254-256. ISSN 0011-2321.

SEZNAM OBRÁZKŮ

Obrázek 1: Reálná a předpokládaná věková struktura obyvatelstva České republiky v letech 2010 a 2065.....	35
Obrázek 2: Logo VU3V.....	48
Obrázek 3: Logo Berounské akademie.....	64

SEZNAM GRAFŮ

Graf 1: Roky vzniku jednotlivých projektů.....	68
Graf 2: Periodicita kurzů.....	72
Graf 3: Čas konání.....	73
Graf 4: Výše registračních poplatků.....	75
Graf 5: Knihovny předávající potvrzení o absolvování.....	76
Graf 6: Knihovny konající slavnostní ukončení kurzu.....	77
Graf 7: Název knihovny.....	82
Graf 8: Motivace k účasti na kurzu.....	83
Graf 9: Ohodnocení spokojenosti.....	84
Graf 10: Zdůvodnění menší míry spokojenosti.....	85
Graf 11: Výhody a pozitiva účasti na kurzu.....	86
Graf 12: Možnost debaty s účastníky.....	87
Graf 13: Využití možnosti debatovat s účastníky.....	87
Graf 14: Množství účastníků, kteří byli registrovanými čtenáři knihovny.....	88
Graf 15: Množství účastníků, kteří se stali registrovanými čtenáři knihovny.....	89
Graf 16: Návštěvování knihovny za účelem studia.....	90
Graf 17: Zájem účastnit se kurzu nadále.....	90
Graf 18: Věk respondentů.....	91
Graf 19: Pohlaví respondentů.....	92
Graf 20: Vzdělání respondentů.....	92